

Hanna Bråthen

Store bofellesskap – til det beste for de som bor?

En studie av institusjonelle trekk, selvbestemmelse og hverdagsliv

Masteroppgave i funksjonshemming og samfunn

Veileder: Anna Kittelsaa

Trondheim, april 2016

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse

Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap

Førord

Denne masteroppgaven er en del av prosjektet «Når hjemmet blir arbeidsplass», som er ledet av Jan Tøssebro ved NTNU Samfunnsforskning. Prosjektet startet opp omtrent samtidig som jeg påbegynte arbeidet med masteroppgaven, og det var min veileder Anna Kittelsaa som er en del av prosjektet, som presenterte meg for det.

Jeg vil først og fremst vise både glede og takknemlighet for at jeg fikk muligheten til å jobbe med dette prosjektet. Det har vært svært interessant og lærerikt, og jeg sitter igjen med viktig kunnskap som jeg tar med meg videre. I tillegg vil jeg takke min veileder som har gitt meg både gode råd og tips underveis og gode tilbakemeldinger. Jeg vil også takke mine informanter som velvillig stilte opp og delte sine erfaringer og opplevelser med meg, og for at jeg fikk lov til å komme på besøk i deres hjem.

Videre vil jeg poengtere hvor glad jeg er for at jeg valgte å gå Master i Funksjonshemming og Samfunn ved NTNU, det har vært både lærerikt og spennende. Etter arbeidet med masteroppgaven sitter jeg igjen med en økt forståelse for utviklingshemming generelt i tillegg til levekårene til utviklingshemmede i store bofellesskap.

Arbeidet med masteroppgaven har vært en omfattende prosess som har tatt mye tid, og jeg vil derfor spesielt takke de som står meg nærmest, min familie, svigerforeldre og min kjæreste Axel, for god hjelp og forståelse underveis. Dere har også holdt motivasjonen min oppe i denne krevende perioden.

Trondheim 25. april 2016

Hanna Bråthen

Sammendrag

HVPU – reformen hadde som mål at alle utviklingshemmede skulle få et eget hjem, i en fullverdig bolig i et vanlig bomiljø. Dermed skulle institusjonsomsorgen avvikles. Husbanken anbefalte på bakgrunn av dette, bofellesskap med maks fire boenheter. Likevel er, ifølge Söderström og Tøssebro (2011), tendensen i dag når det gjelder boliger for utviklingshemmede, store bofellesskap. Dette vil si bofellesskap med mer enn seks beboere. De hevder derfor at institusjonene lever videre, men i en ny drakt.

Formålet med denne oppgaven er å undersøke hvordan det er for voksne utviklingshemmede å bo i store bofellesskap, med fokus på institusjonalisering, selvbestemmelse og hverdagsliv. Funnene er fremkommet gjennom observasjon og intervju av beboerne i tre store bofellesskap, hvor beboernes egne opplevelser og erfaringer ble vektlagt. Alle informantene bor i store bofellesskap, med henholdsvis 7, 8 og 13 beboere.

Det teoretiske rammeverket i oppgaven bygger på teorier rundt og forståelse av begrepene institusjonalisering, normalisering, selvbestemmelse, empowerment, brukermedvirkning, makt, bofellesskap som kultur og bofellesskap som hjem og arbeidsplass. Mine funn blir derfor drøftet med utgangspunkt i disse begrepene.

I tillegg til å undersøke hvordan beboerne har det i sine hjem, har jeg sett på den fysiske utforming av bofellesskapene. Med dette mener jeg hvordan bofellesskapene ser ut både innvendig og utvendig. Alle de tre bofellesskapene er boliger som går over to etasjer, og er plassert i alminnelige boligområder. Angående den fysiske utformingen av bofellesskapene finner jeg flere institusjonelle trekk. Dette handler blant annet om inndelingen av rommene med personalbase, fellesrom og private leiligheter, hvor alle rommene bærer preg av en materialisert hensikt. Denne boformen er særpreget og ligner ikke på måten andre mennesker bor.

Mine funn knyttet til hverdagsliv og selvbestemmelse viser at dette også er forhold påvirket av institusjonelle trekk, som er knyttet til regler og rutiner i bofellesskapet. På mange måter lever mine informanter liv som er regulert av andre, og de forholdene hvor beboerne opplever størst grad av selvbestemmelse handler om små hverdagshendelser. I tillegg til dette lever mine informanter liv som inneholder påtvungne relasjoner til medbeboere og ansatte. Mine informanter er unge mennesker og om man sammenligner dem med andre unge mennesker, så er de annerledes og lever et annerledes liv, og bosituasjonen må anses som en viktig grunn til dette.

Abstract

The purpose of the dismantling of the institutions for people with intellectual disability was that all people with intellectual disability should have their own home, with a full housing standard, in a normal living environment. The Norwegian House Bank recommended shared group homes with no more than four apartments. Nevertheless, Söderström og Tøssebro (2011) found that the tendency has been to establish larger group homes for intellectually disabled people, with more than six individual apartments. Based on this, they claim that the institutions still exist, but in a new design.

This thesis will examine how intellectually disabled people experience living in large group homes, with a focus on institutionalization, self-determination and everyday life. The findings are based upon observation and interview of the residents in three large group homes, where the residents' own opinions and experiences are explored and discussed. All the interviewees live in large group homes, respectively with 7, 8 and 13 residents.

The theoretical approach in this thesis is based on theories and concepts in relation to institutionalization, self-determination, empowerment, user participation, power, group homes as culture and group homes as both homes and workplace. My findings are therefore linked to these concepts.

In addition to examining how the residents live in their own home, I have also looked into the physical design of the group homes. This means, I have observed how the group homes look both inside and outside. The three group homes I have visited all have two floors, and are placed in normal residential areas. Regarding the physical design I found several institutional features. This includes the division of the rooms, that is rooms for the employees, common rooms and the private apartments. These rooms all showed signs of a materialized purpose. This way of living is distinctive and does not resemble how other people are living.

My findings about everyday life and self-determination are that the lives of the residents are affected by rules and procedures, and these are examples of institutional features of the group homes. In many ways my informants live lives that are regulated by others, and the situations where they experience most self-determination is in minor everyday occurrences. In addition to this my informants live with enforced relationships to the other residents and the employees. My informants are young adults and compared to other young adults, they are different, and are living quite different lives. The living situation for the residents may be regarded as a main reason for this.

Innholdsfortegnelse

1.0 Innledning.....	7
1.1 Bakgrunn for valg av tema – HVPU reformen	7
1.2 Valg av problemstilling	9
1.3 Kort om prosjektet «Når hjemmet blir arbeidsplass»	10
1.4 Store bofellesskap, hva er det?	10
1.5 Hvorfor store bofellesskap?	11
1.6 Min interesse for feltet.....	12
1.7 Oppgavens struktur og begrepsavklaringer	12
2.0 Tidligere forskning	15
3.0 Teoretisk rammeverk	19
3.1 Institusjonalisering	19
3.2 Normalisering	23
3.2.1 Nirje og normaliseringsprinsippene	23
3.2.2 Wolf Wolfenberger.....	24
3.3 Selvbestemmelse.....	25
3.4 Empowerment og brukermedvirkning	29
3.5 Makt	32
3.6 Bofellesskap som kultur	34
3.6.1 Pleie- og husmorkulturen	35
3.6.2 Institusjonskulturen.....	35
3.6.3 Profesjonskulturen	36
3.6.4 Den andre-orienterte kulturen.....	36
3.7 Bofellesskap som hjem og arbeidsplass	37
4.0 Metode	41
4.1 Valg av kvalitativ metode	41
4.2 Datainnsamling.....	41
4.2.1 Planlegging av datainnsamlingen	42
4.2.2 Observasjon.....	43
4.2.3 Intervju	44
4.2.4 Gjennomføring av observasjon og intervju	45
4.3 Valg av informanter.....	47
4.4 Utvikling av problemstilling.....	49
4.5 Analysemetode.....	49
4.6 utfordringer og eventuelle svakheter ved metodevalget.....	51
4.6.1 utfordringer ved bruk av deltakende observasjon	52

4.6.2	Utfordringer ved bruk av intervju	53
4.7	Generalisering, validitet og reliabilitet	54
4.7	Forskningsetikk	55
4.7.1	Frivillig informert samtykke	56
4.7.2	Konfidensialitet	57
4.7.3	Konsekvenser	58
4.7.4	Forskerens rolle	58
5.0	Presentasjon av funn, analyse og diskusjon	61
5.1	Informanter	62
5.2	Fysisk utforming av bofellesskapene	63
5.2.1	Bofellesskap 1	63
5.2.2	Bofellesskap 2	63
5.2.3	Bofellesskap 3	64
5.3	Presentasjon og diskusjon av hovedfunn	65
5.3.1	Institusjonelle trekk ved den fysiske utformingen	65
5.3.2	Institusjonelle trekk og rammer i hverdagslivet	68
5.3.3	Selvbestemmelse	74
5.3.4	Hva slags forhold har beboerne til hverandre?	81
5.3.5	Hva slags forhold har beboerne til de ansatte?	84
5.3.6	Hva syns beboerne kunne vært bedre med hensyn til bositasjonen?	90
6.0	Avslutning og konklusjon	93
7.0	Kilder	99
Vedlegg:	.....	105

1.0 Innledning

1.1 Bakgrunn for valg av tema – HVPU reformen

I januar 1991 ble ansvaret for tjenester og tiltak for mennesker med utviklingshemming overført til kommunene, den såkalte HVPU – reformen eller Ansvarsreformen. Ett av målene i denne reformen var at mennesker med utviklingshemming skulle få et eget hjem. Med et eget hjem mente de ansvarlige for reformen en fullverdig bolig i et vanlig bomiljø, og etter hvert vokste bofellesskapene fram (Husbankens rundskriv HB-1255 1993). Med HVPU – reformen skulle dermed institusjonsomsorgen avvikles, og alle institusjonene skulle fraflyttes inne utgangen av 1995 (Folkestad 2003).

Standardkravene som ble satt til de nye boligene for utviklingshemmede tok utgangspunkt i den allmenne boligpolitikken, hvor toromsleilighet var ansett som vanlig bolig for enkeltpersoner. Staten la også til rette for gunstige lånevilkår i Husbanken, og Husbanken definerte minstekravene til disse boligene (Folkestad 2003). Husbankens rundskriv HB-1255 (1993) definerer bofellesskap som selvstendige boenheter med eget hushold, men som også innebærer disponering av fellesarealer. Kravene til boligene innebar blant annet at privatarealet skal være fullverdige boenheter på minst 40 kvm, og at det fortrinnsvis ikke skal være mer enn 4 boenheter i et bofellesskap. Disse boligene skulle samtidig være tjenlige for andre husholdningstyper og andre personer i fremtiden. Det står også at *«bygging av nye boliger på institusjonsområde eller konsentrasjon av boliger for mennesker med spesielle hjelpebehov, kategoribebyggelse, skal unngås»* (Husbankens rundskriv HB-1255 1993: 3).

I følge Söderström og Tøssebro (2011) er tendensen i dag når det gjelder boliger for utviklingshemmede, store bofellesskap. Blant alle som mottar hjemrelaterte tjenester finner de at det er en økende andel som bor i bofellesskap beregnet på flere grupper. Oftest bor utviklingshemmede sammen med eldre og personer med psykiske vansker. De kaller dette store sammenbygde hus, og finner at det har vært en økning av slike fra 15 % i 2001 til 31 % i 2010. I tillegg finner forskerne at det også har vært en økning i antall personer som bor i samme bofellesskap, gjennomsnittlig bor de som har fått bolig etter år 2000 i et bofellesskap med 8 personer (ibid.).

HVPU – reformen handlet ikke bare om avviklingen av institusjonene og flytting til kommunale boliger, men også om et ideologisk skifte i måten å tenke omsorg på. Normalisering, integrering og selvbestemmelse ble her viktige begreper (Söderström og Tøssebro 2011). Disse ideologiske føringene for reformen ble presentert i Stortingsmelding

nr. 67 (1986-87). Det ble også lagt vekt på at det hadde skjedd en endring i forståelsen av hva utviklingshemming er, hvor en ville bort fra den tradisjonelle gruppetenkningen om utviklingshemmede. I Stortingsmeldingen valgte man derfor å bruke betegnelsen «mennesker med psykisk utviklingshemming», for å makere at dette dreier seg om vanlige mennesker som har de samme grunnleggende behovene som alle andre (Kittelsaa 2011).

Söderström og Tøssebro (2011) mener at kritikken av ansvarsreformen i dag handler om at utviklingen har stoppet opp, og heller gått tilbake til gammel institusjonstankegang. De hevder at institusjonene lever videre, men i en ny drakt, hvor det blant annet bygges store omsorgskomplekser hvor flere grupper plasseres sammen, og antall personer som bor sammen har økt. I følge Kittelsaa og Tøssebro (2011) plasseres bofellesskap for utviklingshemmede ofte i områder som er preget av omsorgsfunksjoner og institusjoner. Dette fremmer segregering og kan føre til at de som bor i bofellesskapene blir sett på som annerledes, eller avvikere fordi de bor i bomiljø som skiller seg ut.

Kittelsaa og Tøssebro (2011) finner i tillegg flere forskjeller mellom små og store bofellesskap, hvor det er de store bofellesskapene som kommer dårligst ut. Det er for eksempel større sannsynlighet for at ansatte har ansvar for flere beboere samtidig i de store bofellesskapene, enn i de mindre. Det vil si at det er mer vanlig i små bofellesskap at ansatte har tettere individuell oppfølging av beboerne. De finner også at de negative effektene av det å ha ansvar for flere beboere på samme tid, slår ut når bofellesskapet blir større enn seks beboere. I de store bofellesskapene begrenser også personalsituasjonen deltakelse i fritidsaktiviteter hos beboerne, og personalressursene blir da et hinder for en mer aktiv fritid. Her slår den negative effekten ut i bofellesskap med mer enn fire beboere. I bofellesskap med mer enn seks beboere finner også Kittelsaa og Tøssebro (2011) mindre grad av helseoppfølging, og at det er mindre hjelp til praktiske gjøremål. Den negative effekten fremkommer også her når det er mer enn seks beboere i et bofellesskap. I tillegg skiller store bofellesskap seg oftere ut fra nabolaget, og formidler derfor i større grad ytre tegn på avvik enn det små bofellesskap gjør.

I en artikkel fra Adresseavisen 12. januar 2016 forteller bekymrede foreldre om situasjonen i et nyetablert stort bofellesskap. De forteller blant annet at boligen stadig er underbemannet og at det har vært mye utskiftninger av ansatte. De sier at de som jobber der i utgangspunktet er gode omsorgspersoner, men at det rett og slett ikke er nok ressurser til at de kan gjøre jobben sin slik de skal. Foreldrene mener at resultatet av disse ustabile rammene og

underbemanningen er at barna deres blir passive istedenfor at de opplever ting som utvikler dem (Rise og Ellingsen 2016).

Med dette som bakgrunn ønsker jeg å undersøke hvordan det er for utviklingshemmede å bo i bofellesskap i dag. Levekårene for utviklingshemmede har forandret seg mye, og i takt med politiske vedtak og nye målsettinger. Det som særlig vekket min interesse er at det i dag stadig bygges store bofellesskap, til tross for planene om de-institusjonalisering. Min tanke er da at desto større disse bofellesskapene blir, jo mer skiller denne boformen seg ut fra vanlige hjem. I tillegg ønsker jeg, med utgangspunkt i Söderströms og Tøssebros (2011) beskrivelse av at institusjonene lever videre i disse nye store bofellesskapene, å utforske om det faktisk finnes slike institusjonelle trekk ved bofellesskapene i dag. Formålet med denne oppgaven er derfor å se nærmere på hvordan livet i slike bofellesskap er og hvordan de trives de som faktisk bor der. Det jeg vil undersøke er hvordan det er for voksne utviklingshemmede å bo i store bofellesskap, og jeg ønsker å få frem deres opplevelse og erfaringer med dette. Samtidig vil jeg også se litt på den fysiske utformingen av bofellesskapene.

1.2 Valg av problemstilling

Ut fra det jeg har presentert i forrige avsnitt, har jeg formulert en overordnet problemstilling:

Hvordan er det for voksne utviklingshemmede å bo i store bofellesskap?

Som en overordnet problemstilling har denne som siktemål både å beskrive og drøfte hvordan livet i store bofellesskap utfolder seg. Og jeg vil i den sammenheng fokusere på beboernes egne opplevelser og erfaringer. For å avgrense problemstillingen ytterligere ønsker jeg å se spesielt på institusjonalisering, selvbestemmelse og hverdagsliv i bofellesskapene. Med dette som utgangspunkt, kom jeg gjennom analysen fram til fem underproblemstillinger. Denne prosessen kommer jeg tilbake til i metodekapitlet. Mine fem underproblemstillinger er:

- 1. På hvilken måte finnes det institusjonelle trekk ved bofellesskapene?*
- 2. Hva fremmer og hva hemmer selvbestemmelse i bofellesskapene?*
- 3. Hva regulerer hverdagslivet til beboerne?*
- 4. Hva slags forhold har beboerne til hverandre og til de ansatte?*
- 5. Er det noe beboerne synes kunne vært bedre med hensyn til bosituasjonen?*

Med denne overordnede problemstilling og disse underproblemstillingene ønsker jeg å sette lys på beboernes hverdagsliv og trivsel i et stort bofellesskap. Kittelsaa og Tøssebro (2011) argumentere som sagt for at store bofellesskap bringer med seg noen negative effekter på dagliglivet til beboerne. Jeg vil derfor se nærmere på hvordan beboerne selv opplever det å bo i et stort bofellesskap. Dette vil jeg gjøre på grunnlag av informasjon fremkommet gjennom samtaler med beboere og egen observasjon i bofellesskapene. Konkret tar jeg utgangspunkt i tre store bofellesskap.

1.3 Kort om prosjektet «Når hjemmet blir arbeidsplass»

Samtidig som jeg begynte arbeidet med min masteroppgave, startet også NTNU Samfunnsforskning i samarbeid med Høgskolen i Sør-Trøndelag (nå NTNU), Høgskolen i Nord-Trøndelag (nå Nord Universitet) og NTNU institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap, et prosjekt kalt «Når hjemmet blir arbeidsplass». Gjennom arbeidet med min masteroppgave har jeg fått være en del av både startfasen og litt av datainnsamlingsperioden til dette prosjektet.

I prosjektskissen står det at «Når hjemmet blir arbeidsplass» skal handle om å utvikle faglig arbeid i tjenestene rundt personer mellom 18 og 67 år som mottar omfattende tjenester i eget hjem. Formålet med prosjektet er knyttet til omsorgskvaliteten og livskvaliteten til personer med omfattende hjelpebehov, og som er i en livsfase hvor de fleste lever aktive og selvstendige liv. Det er valgt ut 6 kommuner til å delta i prosjektet, dette er Hitra, Malvik, Trondheim, Namsos, Overhalla og Namdalseid. Kommunene har igjen valgt ut ulike bofellesskap hvor prosjektet skal foregå. Prosjektet er delt inn i tre delprosjekt. Det første handler om beboerne, altså de som mottar tjenestene. Det andre handler om ansatte, altså de som utfører tjenestene, og det tredje handler om kommunenes system og policy for å yte omfattende tjenester, altså det som styrer tjenestene (NTNU Samfunnsforskning 2014). Jeg har i min oppgave valgt å fokusere på beboerne og det er derfor det første delprosjektet jeg har vært en del av. Bofellesskapene jeg har besøkt og gjort min datainnsamling fra inngår alle i prosjektet.

1.4 Store bofellesskap, hva er det?

Siden min oppgave skal handle om store bofellesskap er det nødvendig med en definisjon av hva store bofellesskap er. Her finnes det litt ulike meninger. På den ene siden mente Husbanken at det ikke skulle være mer enn 4 boenheter i et bofellesskap (Husbankens rundskriv HB-1255 1993: 3). Derfor kan man ta utgangspunkt i at det ideelt sett ikke burde

være flere enn fire beboere i et bofellesskap. På den andre siden definerer Kittelsaa og Tøssebro (2011) store bofellesskap der hvor det bor mer enn 6 personer. Internasjonalt har det også blitt regnet som store bofellesskap når det bor mer enn 6 beboere i samme bofellesskap. Jeg vil derfor videre ta utgangspunkt i at store bofellesskap har flere enn 6 beboere.

I følge Söderström og Tøssebro (2011) har de nye store bofellesskapene også flere og flere beboere og en mer og mer sammensatt beboergruppe. Oftest er utviklingshemmede plassert sammen med personer med psykiske lidelser og eldre. Når det gjelder hva slags hustype bofellesskap er, har dette endret seg. Fra 1994 til 2001 dominerte hus i rekke, tun og tomanns- og firemannsboliger. I dag er bofellesskap oftest eneboliger eller frittliggende boliger. Söderström og Tøssebro (2011) mener også at det har vært en økning av det som kan kalles «omsorgsghettoer», som er når boligen ligger i et området preget av andre omsorgsboliger og omsorgsfunksjoner som for eksempel sykehjem, avlastningsbolig eller lignende.

1.5 Hvorfor store bofellesskap?

Når det gjelder hvorfor kommunene velger å bygge store bofellesskap, altså bofellesskap hvor det bor flere enn 6 personer, er det ifølge Hansen og Grødem (2012) fire grunner til dette. Det første handler om økonomi. Kommunene er opptatt av å spare penger ved å bygge større, og er bevisste på hvilke brukere det er mulig å oppnå kostnadsbesparelser for når de bygger store enheter. Her er det ikke selve byggingen av boligene som er avgjørende, men driften av tjenestene til beboerne over tid. Kommunen mener altså at ved å bygge større bofellesskap vil de kunne spare penger ved driften av bofellesskapet. Den andre grunnen er at kommunene mener at store bofellesskap er det beste for de ansatte. De mener at det vil gi bedre fagmiljø og gjøre det lettere å rekruttere kvalifiserte ansatte, i tillegg til at det vil gi mulighet til en mer effektiv organisering av tjenestene til brukerne (Hansen og Grødem 2012). Den tredje grunnen er at de mener det er det beste for brukerne. Store bofellesskap vil gjøre det enklere å legge til rette for at beboerne får et bedre tjenestetilbud. De mener også at det vil forebygge ensomhet og isolasjon fordi det også blir enklere å skape et fellesskap med de som bor der når de er flere. Den fjerde grunnen handler om lokalt handlingsrom. Dette handler om at kommunene må ta hensyn til lokalisering og hvilke tomter som er tilgjengelige. Kombinasjonen av mangel på tomter og boligbehov kan derfor påvirke kommunene til å bygge store bofellesskap istedenfor små.

Ifølge Hansen og Grødem (2012) er det viktig å bemerke at disse grunnene til å bygge store bofellesskap, handler om hva kommunene mener og at dette ikke nødvendigvis stemmer. For

eksempel er brukerorganisasjoner svært skeptisk til at større bofellesskap gir mindre ensomhet hos beboerne. Sosialt fellesskap mellom beboerne avhenger av beboersammensetningen, om de har noe felles, og ikke størrelsen på bofellesskapet. Hansen og Grødem (2012) er også opptatt av at når bofellesskapet blir større kan det skille seg mer ut fra ordinære boliger i nabolaget. Dette kan føre til stigmatisering av de som bor der, og det er en fare for at bofellesskapet oppfattes som en institusjon.

1.6 Min interesse for feltet

Jeg fant tidlig ut at jeg ville skrive oppgave om utviklingshemmede som bor i bofellesskap, da dette er et tema som interesserer meg. Jeg har i flere år jobbet med utviklingshemmede barn gjennom sommerjobb og deltidsjobber, og det siste året har jeg vært fast ansatt som passiv nattevakt i helse- og avlastningstjenesten i Trondheim. Jeg har også tidligere jobbet som passiv nattevakt i et bofellesskap for voksne utviklingshemmede. Gjennom disse erfaringene har interessen min for dette arbeidsfeltet vokst og jeg valgte derfor å begynne på master i funksjonshemming og samfunn ved NTNU. Gjennom faget funksjonshemming og samfunn hvor vi fordypet oss i utviklingen av tiltak for utviklingshemmede og både utbyggingen og nedbyggingen av institusjonene så vel som HVPU reformen, vokste min interesse for utviklingshemmedes levekår i dag. Etter både veiledning og en del refleksjon fra min side falt valget til slutt på utviklingshemmede som bor i store bofellesskap.

1.7 Oppgavens struktur og begrepsavklaringer

Denne oppgaven er delt inn i seks kapitler. I kapittel 1 har jeg presentert bakgrunnsinformasjon for valg av tema i tillegg til problemstillinger som oppgaven tar opp. I kapittel 2 vil jeg presentere et utdrag av tidligere forskning innenfor temaet. I kapittel 3 går jeg inn på relevant teori og litteratur, her blir det fokusert på institusjonalisering, normalisering, selvbestemmelse, empowerment og brukermedvirkning, makt, bofellesskap som kultur og bofellesskap som hjem og arbeidsplass. Kapittel 4 inneholder en redegjørelse for hvilke metoder jeg har brukt i datainnsamlingen og i analysen, i tillegg til refleksjoner rundt de valgene jeg har tatt i prosessen med å samle inn data. Dette kapittelet inneholder også en gjennomgang av utfordringer ved metodevalget og forskningsetikk. I kapittel 5 vil jeg presentere funn, analyse og diskusjon. Her vil jeg drøfte funnene opp mot både teori, tidligere forskning og mine problemstillinger som er presentert tidligere i oppgaven. I det avsluttende kapitlet, kapittel 6, oppsummerer jeg de viktigste funnene i oppgaven og konkluderer.

Begrepsavklaringer

For å lette forståelsen for leseren vil jeg komme med noen definisjoner og forklaringer på noen av de viktigste begrepene som benyttes i oppgaven. Disse begrepene er utviklingshemming, institusjonalisering, normalisering, selvbestemmelse, brukermedvirkning og institusjonelle trekk. Det som kjennetegner en person med *utviklingshemming* er at evnen til å lære, eller å klare seg selvstendig i samfunnet er mer eller mindre redusert. Det er også en betegnelse på medfødt eller tidlig ervervet kognitiv svikt. Noe som medfører at funksjoner som tenkning, hukommelse, oppmerksomhet, språkforståelse og læring er redusert (Norsk forbund for utviklingshemmede). *Institusjonalisering* handler ifølge Christensen og Nilsen (2006) om å skape offentlige rammer for noe som i utgangspunktet er individuelt og privat. Et hjem er noe som er individuelt og privat, men et bofellesskap kan på mange måter ses som både privat og offentlig. *Selvbestemmelse* handler ifølge Ellingsen (2007) om retten til å ta avgjørelser eller beslutninger som gjelder en selv. Selvbestemmelse dreier seg også om grunnleggende menneskerettigheter og er ifølge Bollingmo m.fl. (2005) blant de viktigste betingelsene for at mennesker skal kunne føle frihet, oppleve personlig utvikling og etablere en egen identitet. Ifølge Ellingsen (2005) handler det om å bestemme selv, om å ta valg på bakgrunn av egen vilje eller egne ønsker, uten påvirkning eller innblanding fra andre. *Brukermedvirkning* består ifølge Skjefstad (2012) av tre ord, nemlig bruker-med-virkning. I dette legger hun at brukeren må ha reell innflytelse og mulighet til å medvirke i saker som angår en selv. Hun er også opptatt av at brukermedvirkning handler om at det er brukerens interesse som kommer først. Begrepet *institusjonelle trekk* bruker jeg flere steder i oppgaven, med dette mener jeg om det finnes noen trekk ved bofellesskapene som framtrer som en institusjon.

2.0 Tidligere forskning

Det finnes i dag ikke mye forskning rundt dette temaet som fokuserer på beboernes egne meninger og opplevelser. Resultatene fra de studiene som finnes viser derimot at det ikke er mulig å «skjære alle over en kam». Noen trives der de bor, andre gjør det ikke. Noen vil helst bo alene, mens andre vil bo sammen med noen (Eide og Breimo 2013). Når det gjelder tidligere forskning har jeg valgt kun å ta med norsk og svensk forskning. Dette fordi det i andre land ikke er like vanlig med samme type bofellesskap som vi har i Norge, hvor beboerne har fullverdige leiligheter. Andre lands forskning rundt dette temaet kan derfor være vanskelig å sammenligne med Norges og mine utvalgte bofellesskap, da de ikke har samme standard i oppbyggingen av bofellesskapene.

I studien til Luteberget, Folkman og Gjermestad (2012), hvor de har evaluert driften av et stort bofellesskap, gir beboerne uttrykk for at de er fornøyd med botilbudet sitt, men at det er trangt når de skal ha besøk. Også de pårørende i denne studien opplever bofellesskapet som en trygg plass og bo, og de er fornøyd med botilbudet som sin helhet, men de opplever størrelsen på leiligheten som begrensende for det å kunne leve og bo som andre. Samtidig er de pårørende fornøyd med de mulighetene botilbudet gir til fellesskap med andre. Saur og Johansen (2012) har gjort en undersøkelse av sikkerhet og trygghet i to store bofellesskap som ligger ved siden av hverandre. Beboerne her forteller også at de synes det er fint å bo der de bor, men at det er for mange personer å forholde seg til. Det var mange av de ansatte som beboerne ikke kunne navnene på, og mange av de som var på vaktene hadde de ikke hatt mulighet til å opparbeide gode relasjoner til. Også i studien til Eide og Breimo (2013) hvor de blant annet har intervjuet personer med utviklingshemming som bor i bofellesskap og deres pårørende fra fire ulike kommuner, fortelles det om mange bistandsyttere å forholde seg til, og at dette oppleves som stressende av de utviklingshemmede.

Det var særlig et punkt som gikk igjen når beboerne i studien til Saur og Johansen (2012) ble spurte om noe kunne vært annerledes. De ønsket flere aktivitetstilbud, og spesielt i helgene. De fleste hadde faste aktivitetstilbud i ukedagene, men det kunne fort bli kjedelig i helgene, og de ønsket også mer aktivisering på kveldene. Flere ville også ha flere felles aktiviteter med de andre beboerne i fellesområdene, og mente dette var viktig for at det skulle føles som et bofellesskap. De ansatte forklarte derimot at de ikke hadde mulighet til å gi beboerne oppfølging på aktiviteter utenom de faste organiserte aktivitetene de var med på. Også i

studien til Eide og Breimo (2013), er det en tendens til at vaktordningene legger begrensninger på hva slags sosiale aktiviteter beboerne kan delta i.

I flere av studiene går det igjen at det er en tilfeldig sammensetning av beboere i bofellesskapene. Særlig de pårørende er bekymret for dette. I studien til Luteberget m.fl. (2012), påpekes det at det er store variasjoner når det gjelder alder og funksjonsnivå blant beboerne, noe som har ført til at enkelte beboere ikke vil delta i fellesaktiviteter fordi det oppleves som bråkete og urolig. Her kommer det også fram at bråk og uro fra de andre beboerne fører til at noen vegrer seg for å være i fellesarealet. Når det gjelder beboernes bistandsbehov, legges det vekt på at kommunikasjonen mellom ansatte og beboere må være mest mulig likeverdig og at de ansatte ikke må behandle voksne mennesker som barn (Saur og Johansen 2012). Noen av beboerne i studien til Saur og Johansen (2012) mente at de fikk for mye hjelp. De fortalte at det var mye som de ansatte gjorde for dem, som de egentlig kunne gjøre selv. På den andre siden oppleves det for mange i studien til Eide og Breimo (2013) som er avhengig av bistand for å stå opp eller legge seg, at de må vente på å få lagt seg, eller må legge seg før de ønsker det. De må også stå opp når det passer for de ansatte å hjelpe dem, noe som gjør det vanskelig å sove lenge i helgene. Personalet og pårørende i studien til Saur og Johansen (2012) sa de ikke var trygge på at beboerne fikk den omsorgen de trengte. Også beboerne her fortalte om noen områder hvor de syntes de ikke fikk den omsorgen de forventet i et bofellesskap. Det kom også fram at personalet hadde vansker med å holde seg oppdatert på alle beboerne og deres individuelle planer og behov. Kittelsaa og Tøssebro (2011) finner som sagt i sin undersøkelse av utviklingshemmedes levekår, at det er en negativ effekt rundt det å ha ansvaret for flere samtidig, særlig gjelder dette når bofellesskapene blir større enn seks beboere.

Bofellesskapenes beliggenhet i disse studiene varierer noe. I studien til Saur og Johansen (2012) ble beliggenheten på den ene siden sett som positiv fordi det var så sentralt, med kort vei til butikken og kulturhus. På den andre siden var dette negativt fordi det ikke var tilrettelagt for bruk av utemiljøet rundt boligen. Her var det også vanligvis mange folk som gikk forbi boligen i løpet av dagen, og disse kunne se rett inn i leilighetene om beboerne hadde glemte å trekke for gardinene. Hos Luteberget m.fl. (2012) uttalte de ansatte at bofellesskapet ligger utenfor nabolaget, slik at det blir lite kontakt med naboer. Dette førte til at det ikke ble noe naturlige møtepunkt eller kontakt med naboer, bortsett fra på butikken. Eide og Breimo (2013) finner i sin studie at boligene plasseres langt unna annen boligbebyggelse og langt fra familie og venner, og at dette er et gjennomgående problem. I

tillegg er det mangel på bistand til å komme seg steder. Eide og Breimo (2013) forteller også at de fleste utviklingshemmede i sin studie ikke har kontakt med naboer eller venner uten utviklingshemming. I tillegg etterlyser både foreldrene og beboerne i denne studien større mulighet til å bestemme selv hvem man vil bo sammen med og hvordan man vil bo.

Ifølge Saur og Johansen (2012) vil behovet for rutiner og regler bli større når størrelsen på bofellesskapet øker. De sier også at mange faste gjøremål og rutiner kan være et hinder for individuell tilpasning av tjenestene, og at det kan gi lite rom for spontanitet, eller ønske om aktiviteter som ikke er planlagt i forveien. Saur og Johansen (2012) snakker om et institusjonspreg av bofellesskapet som ble fremmet av det fysiske miljøet, dårlig informasjonsflyt, ansatte som ikke hadde oversikt, og mange beboere med ulikt hjelpebehov samlet på samme sted. De mener at slike kollektive løsninger igjen skaper behov for flere felles regler og rutiner. Dette kan bidra til institusjonspreg. Det samme gjelder låserutiner. Samtidig fortalte også beboerne i denne studien at de hadde et eierforhold til sin bolig, og så på boligen sin som et sted der de bestemte selv.

Ifølge Söderström og Tøssebro (2011) som i sin studie har undersøkt de siste 20 års utvikling på levekår og tjenestetilbud til personer med utviklingshemming, bygges de fleste nye bofellesskap med fellesareal. Kittelsaa og Tøssebro (2013) finner i sin studie, som handler om utviklingstrekk i omsorg og tjenester for utviklingshemmede særlig knyttet til bolig og sysselsetting, både argumenter for å ha fellesareal og argumenter mot å ha fellesareal i et bofellesskap. Argumentene for å ha fellesareal i et bofellesskap er ganske lik fra kommune til kommune og handler om behovet for sosialt samvær og fellesskap mellom beboerne. Det ansatte her er særlig opptatt av at beboerne liker å være sammen, og derfor legger de også til rette for slikt fellesskap, som for eksempel gjennom felles måltider. De legger likevel vekt på at det er beboerne selv som velger om de vil delta. I en kommune hevdes det også at å ha fellesareal kan bidra til å motvirke ensomhet. Når det gjelder argumenter mot å ha fellesareal finner Kittelsaa og Tøssebro (2013) at de ansatte i en annen kommune har en svært negativ innstilling til dette, fordi de mener at mennesker med utviklingshemming må få muligheten til å skaffe seg venner andre steder enn der de bor. De mener derfor at det er et liv utenfor boligen som motvirker ensomhet.

I undersøkelsen til Olin og Jansson (2008), hvor de har sett på fellesarealet i tre ulike bofellesskap, kommer det fram at alle tre fellesarealene har en åpen løsning slik at det skal være tilgjengelig for alle. I tillegg er de også i tilknytning til personalbasen. Alle tre rommene er også dekorert av personalet, som dermed definerer situasjonen og hvordan lokalene skal

brukes. To av fellesrommene er upersonlige og enkle, det siste er mer personlig og med en hjemlig atmosfære. Olin og Jansson (2008) finner i et av bofellesskapene at personalet vil at fellesrommet kun skal være for organiserte aktiviteter, og hverdagslig aktivitet som måltider, hvile og rekreasjon, skal skje i de private leilighetene. Dette stemmer ikke alltid med det beboerne ønsker. For beboerne i dette bofellesskapet er det like viktig å bruke fellesrommet til uformelle sosiale aktiviteter. I et annet bofellesskap mener de at samværet i fellesrommet minner om et familiefellesskap, hvor de spiser, spiller spill og ser på tv sammen, og at i dette fellesarealet er det en hjemlig atmosfære. Det som likevel er felles for disse tre bofellesskapene er at fellesarealet blir brukt til kollektivt samvær både beboere imellom og sammen med personalet. Ifølge Kittesaa og Tøssebro (2013) kan opphold i fellesarealet være en måte og spare penger på, fordi det kan føre til mindre grad av individualiserte tjenester.

3.0 Teoretisk rammeverk

I dette kapittelet vil jeg presentere det teoretiske grunnlaget for oppgaven. Her har jeg først valgt å fokusere på institusjonalisering, normalisering og selvbestemmelse. Videre vil jeg gå inn på teorier rundt empowerment, brukermedvirkning og makt, som er aktuelt med tanke på hvordan det er å bo i store bofellesskap. Til slutt vil jeg beskrive teorier om hvordan bofellesskap kan ses som kultur, og hvordan bofellesskap blir både hjem og arbeidsplass.

3.1 Institusjonalisering

En institusjon kan på den ene siden være en betegnelse på noe vi i dagligtalen bruker om konkrete innretninger, som for eksempel en skole, ett sykehus, kirken eller lignende. Dette kan kalles fysiske institusjoner. På en annen siden kan en institusjon ha en mer abstrakt betydning. Da handler det om at samfunnsmessige utfordringer oppfattes som å måtte løses innenfor visse felles rammer, i tillegg til at det finnes et sett med normer og en sosial praksis som regulerer hvordan vi handler (Skirbekk 2015). Erving Goffman (1993) har i sin bok «Anstalt og mennesket», skrevet om slike fysiske institusjoner. Her hevder han at enhver institusjon fratar sine beboere en del av deres tid og interesse, og i stedet plasserer beboerne i en separat verden. Institusjonene har på den måten visse altomfattende egenskaper. Slike altomfattende, eller totale egenskaper ved institusjonen symboliserer barrieren mot sosialt samspill med omverdenen. Goffman (1993) kaller dette for totale institusjoner. Kjentegn ved de totale institusjonene sier han at er, låste dører, høye murer, piggråd eller lignende. Slike totale institusjoner skaper også en barriere mot å kunne komme og gå når man vil, noe som anses som vanlig ellers i samfunnet. I det moderne samfunnet er det også sosialt grunnleggende at man bor og arbeider på forskjellige steder, sammen med forskjellige meddeltakere og under forskjellige myndigheter, uten en helhetsplan. Den totale institusjonen bryter med dette. I den totale institusjonen er daglige rutiner nøye skjemabelagt.

Goffman (1993) er også opptatt av at grunnen til at noen blir plassert i institusjon er fordi de har ytre adferds- og holdningsmønstre som avviker fra omverdenen. De som bor i slike institusjoner kaller Goffman for «innsatte». De innsatte blir også avskåret fra å vite noe om beslutninger som tas på hans eller hennes vegne, og fratras retten til å holde opplysninger om seg selv private. På den måten kan man si at et kjennetegn med institusjonaliseringen, er at personlige territorier krenkes. Goffman (1993) snakker også om at de totale institusjonene fratar de innsatte deres personlige identitet, og at institusjonen står for rolleberøvelse av sine klienter. Med dette mener Goffman at de rollene individet har ute i samfunnet som handler

om hans livsstil og daglige gjøremål, fratas individet fordi man befinner seg i institusjonene døgnet rundt. De innsatte må derfor erkjenne at visse roller er gått tapt, som følge av den barrieren som adskiller han fra omverdenen. Den totale institusjonen ødelegger også individets mulighet til å selv ha makt over sin situasjon og frarøver hans selvbestemmelse og handlefrihet. For eksempel er den innsattes aktiviteter underkastet personalets regulering og kontroll. Videre frarøver hver bestemmelse eller regel den innsattes mulighet for å avbalansere sine behov og ønsker på en personlig og effektiv måte (ibid).

I Norge har vi en lang historie med institusjonalisering av personer som anses som avvikere. Wenche Blomberg (2002) som hovedsakelig skriver om psykiatriske sykehus, hevder at på 1800-tallet skulle disse institusjonene dekke tre behov. Det første var å sørge for de mentalt sykes velbehag, det andre handlet om å legge til rette for mulig helbredelse, og det tredje handlet om å forebygge farlighet og dekke samfunnets behov for beskyttelse. Det fantes også ulike krav til institusjonene. Dette handlet om beliggenhet, boligforhold, inspeksjon, klassifisering og reglement. Beliggenheten handlet om at anstaltene skulle være frittliggende, utenfor byene og skjermet fra forbipasserende. I tillegg skulle de ha jordbruksarealet til sysselsetting. Dette var også viktig med tanke på finansiering av boligen. Boligforholdene skulle være sunne, og med det mente de at de skulle være store og luftige, og med god nok plass. Kravet om inspeksjon handlet om at det måtte være omfattende tilsyn, og stort personalet slik at man kunne slippe omfattende bruk av tvangsmidler. Det handlet om at man skulle overvåke hele anstalten, både innsatte og personalet. Med klassifisering menes her å skille mellom ulike typer av mennesker, og derfor skulle alle galskapenes ytringsformer blandes sammen på samme sted, også uten hensyn til kjønn og klasse. Det skulle også være et strengt reglement. Dette inneholdt nøyaktige tider for måltider, lufting og inndeling av døgnet (Blomberg 2002).

Til nå har jeg skrevet om institusjonalisering mer generelt. Videre vil jeg gå nærmere inn på institusjonalisering i bofellesskap. Ifølge Christensen og Nilsen (2006) handler institusjonalisering om å skape offentlige rammer for noe som i utgangspunktet er individuelt og privat. Et hjem er noe som er individuelt og privat, men et bofellesskap kan på mange måter ses på som både privat og offentlig. Det er et hjem for beboerne, men samtidig en arbeidsplass for de ansatte. På den måten er det både hjem og institusjon fordi det finnes offentlige rammer de ansatte må forholde seg til. Wenche Blomberg (2002) hevder at tanken om institusjonalisering først kan oppstå når det har dannet seg en oppfatning av en sosial

gruppe som et disiplinært problem. I tillegg må det også finnes økonomiske midler for å sette i gang tiltak.

Helge Folkestad (2003) legger vekt på at et bofellesskap er utformet med en tredelt «romlighet». Med det mener han at de har private leiligheter, felleslokaler og rom for personalet. Dette ivaretar både idealet om eget hjem, samtidig som det gir mulighet for fellesskap blant beboerne. I tillegg dekkes behovet for koordinering av hjelp, tilsyn og kontroll. Sandvin m.fl. (1998) snakker også i sin studie om dette. De mener at det er tatt hensyn til tre ulike praksisformer i den fysiske utformingen av boligene, med en formell, en privat og en kollektiv funksjon. Den formelle funksjonen er kontoret, fellesarealet er den kollektive funksjonen og leilighetene er den private funksjonen. Allerede planleggingen av bofellesskapene avspeiler en ide om hvordan disse praksisformene skal fordeles. Denne fysiske utformingen av bofellesskapene skaper dermed en materialisert hensikt, hvor de ulike rommene er utformet på bakgrunn av ulike tiltenkte funksjoner. Med en slik materialisert hensikt vil boligen representere en type omsorgsfunksjon, og kan gjenkjennes som en bolig for utviklingshemmede. Sagt på en annen måte kan man si at denne grunnstrukturen i bofellesskapene representerer institusjonelle trekk, nettopp fordi det handler om meningsbærende strukturer av en viss stabilitet, som både er skapt, og opprettholdt gjennom sosiale og formelle prosesser (ibid).

Ifølge Siverts og Sveaass (1986) kan begrepet struktur knyttes til fysisk miljø. Dette handler om hvordan rom er innredet og hvordan utearealet ser ut. Jo fastere aktiviteter er knyttet til bestemte steder i miljøet, jo større grad av struktur finnes det. Graden av struktur varierer også med hvor fastlagte de ansattes gjøremål er. Det vil si i hvor stor grad det på forhånd er bestemt hvem de skal arbeide med, når og hvor. Siverts og Sveaass (1986) hevder videre at om man ønsker en fast struktur, kan man lage en timeplan. Hvor stor del av dagen denne planen dekker, og hvor detaljert den er, avgjør hvor mye struktur det er. Når man strukturerer dagens gjøremål på denne måten handler det også om å gjøre planen kjent for dem den gjelder. Ordet struktur vekker også følelsesmessige reaksjoner. Dette handler om både positive og negative følelser. De positive reaksjonene handler om orden, forutsigbarhet, planer og lignende, dette står i motsetning til kaos, rot og tilfeldigheter. De negative reaksjonene handler om ufrihet, rigiditet og mangel på fantasi. Disse begrepene står i motsetning til spontanitet, kreativitet og livsutfoldelse (ibid).

Sandvin m.fl. (1998) hevder at bofellesskapets grunnstruktur på mange måter er bygget på en konkret mening, og at denne meningen tilsvarer et sett av funksjoner som man mener skal finne sted i boligen. For eksempel er beboernes tid i boligen strukturert ut fra ting vi normalt gjør på fritiden som husarbeid, måltider, rekreasjon, hvile og søvn. Grunnen til denne struktureringen av tiden i boligen, mener Sandvin m.fl. (1998) handler om institusjonaliserte forestillinger om et slags normalt tidsforbruk. I et bofellesskap utvikler personalet et felles handlingsmønster overfor beboerne, gjennom rutiner og uformelle handlingsregler, samtidig kan også beboerne forvente denne typen personalinnsats i de vante situasjonene. Når dette skjer, mener Folkestad (2003), at vi kan snakke om at hverdagslivet finner sin lokale institusjonalisering. Personalet har også makt til å etablere felles rutiner og regler, og det er derfor deres måte å tenke på som preger institusjonaliseringen av hverdagslivet. Denne institusjonaliseringen skjer gjennom at både aktivitetsplaner, rutiner og regler avspeiler personalets forståelser (Folkestad 2003).

Sandvin m.fl. (1998) hevder at beboernes hverdag er preget av personalets arbeidstid. For eksempel setter hvor mange ansatte som finnes i boligen grenser for hvilke aktiviteter personalet kan gjøre sammen med beboerne, og aktiviteter som for mange mennesker har en egenverdi, blir gjerne planlagt. Slike aktiviteter kan for eksempel være å gå på kino, på dans eller gå ut å ta en kaffe. Disse aktivitetene foregår også gjerne i samsvar med beboernes faste ukeskjema, og dette kan ta bort muligheten til spontane aktiviteter. For mange utviklingshemmede i bofellesskap handler også hverdagen om en form for behandling. I boliger hvor de for eksempel praktiserer målrettet miljøarbeid, settes ulike aktiviteter bevisst inn i et trenings- og utviklingsperspektiv. Dette kan lett få en instrumentell karakter, hvor målene ofte handler om utvikling og økt selvstendighet. Ifølge Folkestad (2003) er bofellesskap en spesiell boform, hvor det er personalet som aktivt regulerer tilgangen til, og bruken av lokalene, i tillegg til form og innhold i hverdagslivet. Beboerne får ofte være med på å utvikle regler og rutiner i samspill med personalet, men i dette samspillet har personalet mest makt. Det er personalet som definerer problemer, formulerer reglene og iverksetter rutiner. Resultatet av dette mener Folkestad (2003) er et institusjonalisert hverdagsliv, og at dette er typisk for denne boformen.

3.2 Normalisering

I følge Stortingsmelding nr. 67 (1986-87) var utgangspunktet for ansvarsreformen at utviklingshemmede skulle ha samme levestandard og valgfrihet til å kunne planlegge sitt eget liv, som alle andre, så langt det er mulig. Her blir normalisering nevnt som et viktig prinsipp. Med dette mente de at funksjonshemmede ikke skal behandles annerledes enn andre når det gjelder medisinsk og sosial behandling, oppdragelse, utdanning, sysselsetting og velferd. Denne normaliseringstankegangen har skandinavisk opprinnelse, og ble først benyttet i Norge i helse- og sosialpolitikken i forbindelse med Stortingsmelding nr. 88 (1966 – 67), som handlet om utviklingen av omsorgen for funksjonshemmede (Askheim 2003; Grue og Rua 2013). Utgangspunktet var kritikken av de store sentralinstitusjonene for åndssvake, og målet var å gi utviklingshemmede mulighet til å leve så normale liv som mulig (Askheim 2003).

Normalisering handler om at utviklingshemmede skal ses på som fullverdige samfunnsborgere, og at de skal ha rett til normale forhold knyttet til bolig, utdanning, arbeid og fritid. De skal også være likestilt med andre borgere i forhold til rettigheter og plikter. Et viktig poeng, ifølge Askheim (2003), er at når utviklingshemmede får tilgang til normale levekår og oppfattes som normale samfunnsborgere, vil også folk flest etter hvert se på dem som mindre avvikende. Derimot kan begrensninger eller overbeskyttelse frata dem muligheten for deltakelse i samfunnslivet, og for personlig aktivitet. Det finnes to tradisjoner innenfor normalisering. Den ene bygger på Bengt Nirje sine teorier rundt normalisering, den andre bygger på Wolf Wolfenberger sin teori.

3.2.1 Nirje og normaliseringsprinsippene

Nirje sin retning bygger på at normalisering handler om at utviklingshemmede skal aksepteres med sine handicap, og gis de samme vilkårene i samfunnet som alle andre. De skal ha de samme rettighetene og de samme mulighetene som andre i det samfunnet de lever i, dette gjelder også muligheten til å ta egne valg (Nirje 2003). Askheim (2003) refererer til Bank – Mikkelsen (1971), som hevder at avkategorisering av utviklingshemmede er en del av normaliseringen. Dette betyr at de ikke lenger skal ses på som en avgrenset kategori blant mennesker, men som en del av den naturlige variasjonen. Videre betyr dette at tjenester og tiltak ikke skal rettes mot utviklingshemmede som kategori, men at de skal behandles på samme måte som andre som har behov for spesiell hjelp, og skal få den hjelpen de trenger fra det offentlige hjelpeapparatet. Nirje (2003) utviklet det han kalte for normaliseringsprinsippene. Disse handler om at personer med utviklingshemming skal få lov

til å oppleve levemønstre og hverdagsvilkår som ligger så nære samfunnets normal som mulig. Dette skal ikke føre til at alle utviklingshemmede blir normale, men at de skal få tilgang til de levekårene og de hverdagsmønstrene som anses som gode, og som er gjeldende i deres kultur og samfunn. Nirje (2003) hevder at det finnes åtte bestanddeler i et normalt levemønster, og derfor finnes det også åtte prinsipper. Disse prinsippene handler om at utviklingshemmede har samme rett til å oppleve det samme som alle andre, og er som følger:

- 1) Normal dagrytme
- 2) Normal ukerytme
- 3) Normal årsrytme
- 4) Normal livssyklus
- 5) Normal selvbestemmelsesrett
- 6) Normale seksuelle mønstre i sin kultur
- 7) Normale økonomiske mønstre i sitt land
- 8) Normale miljøkrav i sitt samfunn

Normaliseringsprinsippene bygger altså på forståelsen av hva normale rytmer, sekvenser og mønstre i livet er, og hvordan kulturelle omstendigheter påvirker de utviklingshemmedes modning, utvikling og liv (Nirje 2003). Normalisering vektlegger også prinsippet om selvbestemmelse, og det tas avstand fra en tenkemåte om å normalisere de utviklingshemmede til en bestemt normativ atferd etter forhåndsbestemte standarder. Profesjonelle skal hjelpe utviklingshemmede til å leve et normalt liv, men de må også respektere valg som avviker fra en normal livsstil og et normalt levesett. De utviklingshemmede skal både hjelpes og oppmuntres til å ta egne valg. Utviklingshemmede har rett til et liv basert på de samme verdiene og med de samme betingelsene som andre, men samtidig skal de også ha den samme friheten til å velge annerledes enn flertallet (Askheim 2003).

3.2.2 Wolf Wolfenberger

Wolfenberger var inspirert av den skandinaviske normaliseringstradisjonen (Askheim 2003). Han bearbeidet blant annet Nirjes ideer videre, men han så på normaliseringsprinsippene som et middel for å oppnå normalisering, ikke som et mål i seg selv (Grue og Rua 2013; Nirje 2003). Wolfenberger så på funksjonshemming og utviklingshemming som avvik, og han mente at avvik må forstås i forhold til samfunnets oppfatning av hva som er normalt. En

person som avviker fra det normale, vil lett blir tillagt ikke – normale roller og en status som stigmatisert, mente han. Med stigmatisering vil det også bli en påfølgende fare for mangel på aksept og isolering. Wolfenberger kalte sin tradisjon for verdsetting av sosial rolle, og gjennom denne teorien ville han forklare årsakene til den ulikheten og urettferdigheten som nedprioriterte grupper var utsatt for (Grue og Rua 2013). Han var også opptatt av at utviklingshemmede skal passe inn i samfunnet, og mente at utviklingshemmede må unngå alt som på noen måte kan gjøre dem annerledes. På den måten skulle avvikene gjøres så små som mulig (Nirje 2003). Han hevdet at personer som ble oppfattet som avvikende også ville oppfatte seg selv som avvikende og derfor skulle de utviklingshemmede trenes opp til å oppnå normal adferd og kompetanse. På den måten ville det bli lettere for de utviklingshemmede å bli akseptert (Grue og Rua 2013).

3.3 Selvbestemmelse

Selvbestemmelse handler om å ta avgjørelser og beslutninger som gjelder en selv. Om man ikke får gjøre dette, har man ikke selvbestemmelse (Ellingsen 2007). I den vestlige verden er selvbestemmelse noe vi knytter til individet, ikke til familien, stammen eller klanen, og det er noe vi individuelt tildeles ut i fra hva vi viser oss modne nok til å kunne ta ansvar for. Denne retten til å bestemme selv er nedfelt i menneskerettighetskonvensjonen som også er gjort rettsgyldig i Norge. Selvbestemmelse dreier seg altså om grunnleggende menneskerettigheter, og er ifølge Bollingmo m.fl. (2005), blant de viktigste betingelsene for at mennesker skal kunne føle frihet, oppleve personlig utvikling, og etablere en egen identitet. Dahlen (2007) hevder at selvbestemmelse handler om retten til å uttrykke egen vilje, og at den inneholder flere ulike elementer, som retten til medvirkning, retten til informasjon og retten til samtykke. Ellingsen (2005) henviser til Michael Wehmeyer (1992) sin definisjon av selvbestemmelse: *«Selvbestemmelse refererer til holdninger og ferdigheter som kreves for å handle som den primære aktør (causal agent) i ens eget liv og til å treffe valg med hensyn til ens egen livskvalitet fri for uønsket (undue) ekstern påvirkning eller innblanding»* (Ellingsen 2005:56). Det å bestemme selv handler altså om å ta valg på bakgrunn av egen vilje eller egne ønsker, og uten påvirkning eller innblanding fra andre. Ifølge Lorentzen (2007) er selvbestemmelse også et relasjonelt begrep, og med det mener han at selvbestemmelse utøves i relasjon til andre mennesker. Selve evnen til å uttrykke egen vilje, og å ta beslutninger er basert på tenkning, som igjen er påvirket av våre relasjoner og sosial samhandling med andre. Videre bygger selvbestemmelse på tillit til andre, fordi vi i det daglige ofte tenker slik som vi oppfatter eller opplever at andre tenker (ibid).

Ellingsen (2005) hevder på sin side at det finnes tre sider ved selvbestemmelse. Disse omtaler han som det juridiske aspektet, selvrealiseringsaspektet og selvbestemmelse som beslutningstaking. Det juridiske aspektet handler om Norges lover og menneskerettighetene som jeg allerede har vært inne på. Alle har rett til å bestemme over seg selv og over sine egne eiendeler, og dette er nedfelt i både menneskerettighetene og i Norges lover (Ellingsen 2005). Etter fylte 18 år er selvbestemmelsesrett noe vi i Norge er tildelt i kraft av alder og erfaring (Bollingmo m.fl. 2005). Denne friheten kan derimot begrenses om man bryter med andre gjeldende lover. I noen tilfeller setter også norsk lov begrensninger i friheten selv om vedkommende ikke har brutt noen lover. Da handler det om at vedkommende er funnet utilregnelig, alvorlig psykisk syk eller i noen tilfeller blir vurdert for å være til skade for seg selv eller andre. I Norge er alle beskyttet av rettssikkerhet, og de tiltakene som iverksettes skal så langt det er mulig, bygge på vedkommendes egne ønsker. Denne juridiske retten alle har til å bestemme selv er viktig, særlig fordi den underbygger retten til frihet, og retten til å utvikle og realisere seg selv som person. Her kommer også selvrealiseringsaspektet inn. Som menneske utvikler vi oss gradvis, og vi tar stadig nye og flere valg på egenhånd. Samtidig med dette skjer det en løsrivelse fra foreldrene våre, til vi etter hvert blir myndige og selvstendige mennesker. For noen er denne prosessen vanskeligere, enn for andre. Særlig gjelder dette personer som opplever stor grad av regulering fra sine omgivelser. Ellingsen (2005) forklarer at regulering handler om at tjenestesystemet eller tjenesteytere griper regulerende inn overfor enkeltpersoner som mottar offentlige omsorgstjenester. Regulering skjer ofte med god hensikt, og begrunnes som en nødvendighet, eller som hensyn til den det gjelder. Regulering kan omfatte å aktivt planlegge handlinger eller aktiviteter som en person skal delta i, eller å kutte aktiviteter som en person har ønsket å gjøre. Noen ganger kan også regulering ta en mer direkte form, som for eksempel manipulering, overtakelse eller ulike grader av inngrep. Regulering blir da det motsatte av selvregulering, og selvregulering er ifølge Ellingsen (2005) en av de viktigste kjennetegnene for å forutsi høy grad av selvbestemmelse.

Den tredje siden av selvbestemmelse handler som sagt om beslutningstaking. Det å ta en beslutning kan bygge på ulike forhold. Noen tar en beslutning ut fra hva de tror andre forventer av dem, noen lar tilfeldighetene råde, mens andre følger prinsipper bygget på lyst. Innenfor beslutningsteori finnes det tre hovedgrupper. Den første er den politiske modellen. Denne handler om hvordan beslutninger bør treffes. Den andre er den adferdsteoretiske modellen. Denne bygger på en analyse av organisasjoners og menneskers faktiske

beslutningsadferd. Og den tredje er den analytisk – rasjonelle modellen. Den analytisk – rasjonelle modellen bygger på at vi som menneske følger bestemte mønstre, regler og normer når vi tar en beslutning, og derfor egentlig ikke velger selv. Individet foretar derfor rasjonelle valg basert på de data som finnes, og i lys av den situasjonen man befinner seg i (Ellingsen 2005).

Selvbestemmelse er ifølge Ellingsen (2005) en løpende prosess. Med det mener han at vi bestemmer oss, bestemmer oss på nytt og kanskje også ombestemmer vi oss. Det å bestemme er derfor hele tiden en fleksibel og pågående prosess. Dahlen (2007) skiller mellom den positive og den negative selvbestemmelsen. Den positive selvbestemmelsen beskriver han som den friheten vi som mennesker har til å forme vårt eget liv og realisere våre muligheter. Dette kan for eksempel være retten til å velge utdanning, yrke, livsstil eller lignende. Den negative selvbestemmelsen handler om retten til ikke å bli utsatt for andres restriksjoner og handlinger. Her er det snakk om å verne om vår egen fysiske integritet og vårt privatliv. Bollingmo m.fl. (2005) hevder at selvbestemmelse ofte handler om små hverdagshendelser uten alvorlige konsekvenser som vi senere kan komme til å angre på. Det kan for eksempel handle om å velge hva man ønsker å ha på brødiskiva, om man vil ha besøk eller ikke, eller hvem som skal inviteres. Dette er selvbestemmelse i praksis. Selvbestemmelse kan også handle om å ikke gjøre noe, eller om muligheten til å si nei. Ellingsen og Kittelsaa (2010) er også opptatt av at selvbestemmelse handler om selvregulering og selvrealisering. De sier at retten til å bestemme selv åpner for at vi kan finne væremåter og handlinger som hjelper oss til å mestre de situasjonene vi befinner oss i, og at selvbestemmelse fremmer personlig utvikling og identitetsdannelse. Selvbestemmelse er heller ikke noe man alltid utøver helt alene, og ofte bestemmer man seg først etter at man har drøftet alternative løsninger med andre. Lorentzen (2007) hevder at selvbestemmelse er nødvendig for å oppleve seg selv som et enestående enkeltindivid, og at det er et uttrykk for å kunne si eller gjøre noe fra et bestemt ståsted i det sosiale fellesskapet. Gjennom de valgene vi tar, og de valgene vi ikke tar formes vi, og det uttrykker og sier noe om hvem vi er. Samtidig danner også andre seg et bilde av hvem vi er ut i fra våre valg (Ellingsen 2007).

En persons rett til å bestemme selv, er spesielt sårbar og utsatt, når personen trenger eller er avhengig av helse- og omsorgstjenester (Ellingsen 2005). Bollingmo m.fl. (2005) hevder at når det stilles spørsmål ved retten til å bestemme selv, er det evnen til å bedømme som betviles. Ofte stilles det spørsmål ved om personen er i stand til å fatte konsekvensene av sine valg, og om vedkommende egentlig har forutsetninger for å kunne ta egne valg. De mener at

mye tyder på at det er de intellektuelle ferdighetene som vektlegges. Idealet innenfor omsorgen for utviklingshemmede har vært mest mulig selvstendig mestring av flest mulig ferdigheter, for eksempel det å lære utviklingshemmede å velge selv har stått høyt innenfor slikt miljøarbeid (Lorentzen 2007). Siverts og Sveaass (1986) er opptatt av at det å oppleve mestring, er den beste form for motivasjon. De skriver om hvordan ulike hjelpebetingelser kan få barn til å lære, og dette kan også knyttes opp mot beboere i bofellesskap. Gjennom ulike hjelpebetingelser kan de ansatte legge til rette for at beboerne skal kunne oppleve mestring og selvbestemmelse. Hjelpebetingelser kan for eksempel være å peke og gi tegn, forklare eller å vise beboerne hvordan ting skal gjøres, uten å faktisk gjøre handlingen for dem. På den måten vil beboerne oppleve at de får til ting selv, og at de bestemmer selv. Siverts og Sveaass (1986) skiller mellom to former for hjelpebetingelser. Den første handler om hjelpebetingelser som frembringer eller tilskynder en handling. Den andre handler om hjelpebetingelser som får handlingen til å fungere og bli riktig utført. Ved å bruke hjelpebetingelser kan man si at de ansatte arrangerer situasjoner slik at det blir maksimalt sannsynlig at beboerne oppfatter hva de skal gjøre, slik at de kan utføre det selv. Ved å bruke ulike hjelpebetingelser kan man si at de ansatte hjelper beboerne til å ta egne valg.

Ifølge Ellingsen (2007) blir utviklingshemmede av mange oppfattet som å ikke vite sitt eget beste. Når dette skjer gjentatte ganger, og at andre tar beslutninger for dem, kan dette virke hemmende. De som har full selvbestemmelse tar dette nesten for gitt. Retten til selvbestemmelse er som sagt noe vi utvikler gradvis, den blir en del av oss, og noe vi tror andre har fått utvikle på samme måte. Om noen derimot ikke utøver denne selvbestemmelsesretten, kan det lett oppstå en oppfatning om at personen ikke er i stand til å ta egne valg, og derfor er avhengig av at andre bestemmer for han eller henne. Om en person ikke kan, eller vil, ta en beslutning, kan også dette føre til at andre tror at de har rett til å bestemme på denne personens vegne. Det kan godt tenkes at utfallet av en slik beslutning blir det samme som personen ønsker selv, og kanskje bygger beslutningen på hva vedkommende har pleid å bestemme seg for, men selvbestemmelsen blir da begrenset (Ellingsen 2007).

Ellingsen og Kittelsaa (2010) sier at selvbestemmelse ikke er en selvfølge for utviklingshemmede, og henviser til en undersøkelse av Tøssebro og Lundebj fra 2002 om utviklingshemmedes levekår. Der kommer det fram at utviklingshemmede mangler selvbestemmelse på vesentlige livsområder, som for eksempel hvor de skal bo og hvem de skal bo sammen med. Samtidig viser denne undersøkelsen at utviklingshemmede har fått økt selvbestemmelse over sitt dagligliv. Ellingsen og Kittelsaa (2010) hevder at utsagn som; «jeg

får lov til å bestemme selv», og «det er de voksne som bestemmer», er vanlige å få fra utviklingshemmede. De mener at dette vitner om manglende selvbestemmelse. De hevder også at selv om utviklingshemmede formelt sett har full handlefrihet så tar de ofte trygge valg, og velger en forsiktig livsstil og en fritid preget av spesielt tilrettelagte aktiviteter. Ellingsen og Kittelsaa (2010) skiller også mellom det å be andre om råd, og det å be om tillatelse. Det å be noen om råd, kan ses på som selvbestemmelse fordi det til slutt er en selv som tar beslutningen om hvordan man skal handle, mens det å be om tillatelse, er å la andre overta ansvaret. Sentralt i arbeid med utviklingshemmede er derfor å klare å oppfatte hva det er den utviklingshemmede spør om. Er det råd, eller er det tillatelse han eller hun er ute etter? Ifølge Bollingmo m.fl. (2005) er selvbestemmelse noe som kan læres, blant annet gjennom praktisering.

3.4 Empowerment og brukermedvirkning

Empowerment handler kort sagt om at man vil sette folk i stand til å handle selv. Andersen m.fl. (2000) definerer empowerment som å oppnå kontroll over eget liv. Det vil si å oppnå kontroll over de elementene som holder mennesker fast i undertrykkelse eller avmakt, hvor de ikke selv har kontrollen. Empowerment skal ta utgangspunkt i brukernes ressurser fremfor deres problemer, og dette handler både om følelse og handling. Med dette menes at man må oppleve en følelse av styrket selvfølelse, i tillegg til konkrete handlinger. Det er derimot først når denne oppnådde følelsen formes til oppbygging og utvikling av kompetanse, mot og ferdigheter, som igjen kan utvikles til handling, at vi kan snakke om empowerment (Andersen m.fl. 2000). Empowerment oversettes ifølge Askheim (2003) til myndiggjøring på norsk. Jeg velger likevel å fortsette og bruke empowerment som begrep, nettopp fordi jeg synes dette er mer dekkende.

Ifølge Både Askheim (2007) og Andersen m.fl. (2000) er empowerment et tredelt begrep som handler om styrke, kraft og makt. Askheim (2007) legger vekt på at empowerment handler om at personer som fra før av er i en avmaktssituasjon, må opparbeide seg styrke og kraft til å komme seg ut av denne avmakten. De må bli i stand til å motarbeide kreftene som holder dem nede, slik at de kan få makt, kontroll og styring over eget liv. Andersen m.fl. (2000) forklarer styrke som den individuelle utviklingen av kapasitet. Det vil si en psykologisk innvendig følelse. Kraft sier han kan forstås både individuelt og kollektivt. Med det mener de at kraft er de ferdighetene og den kompetansen, som skal til for å kunne gjennomføre eventuelle forandringer og handlinger, som den enkelte eller gruppen ønsker seg. Makt er også både individuelt og kollektivt. Individuelt handler det om at den enkelte skal ha makt over eget liv,

og kontroll over egen skjebne. Kollektivt og for grupper handler makt om å skaffe seg adgang til ulike ressurser som er anerkjent i samfunnet. Makt er derfor en viktig del av empowermentbegrepet. Når det er snakk om makt i empowerment handler det om å utvikle «makt til», og ikke «makt over» andre. Den enkelte skal få makt til å handle i eget liv og på egne premisser, og gjøre det man ønsker seg i livet. Andersen m.fl. (2000) er opptatt av at empowerment handler om å gjøre brukeren i stand til å utøve egen makt, slik at de kan oppnå kontroll over nødvendige ressurser i livet sitt.

Andersen m.fl. (2000) snakker også om at empowermentstenkningen higer etter forandring, større sosiale rettigheter, og større likhet i samfunnet. I tillegg mener han at det finnes fire ulike mål med empowerment. Disse er økt kontroll over eget liv og de samfunnsfaktorene som påvirker det, politisk innflytelse, forbedret livskvalitet og sosial rettferdighet. Askheim (2007) mener det er et felles grunnsyn i empowermentstenkningen som bygger på et positivt syn på mennesket som et handlende individ, og som ønsker å handle til sitt eget beste, hvis forholdene legges til rette for det. Ifølge Askheim (2003) er det at mennesket ses som et subjekt en viktig faktor ved empowermentbegrepet. Mennesket ses som et subjekt som har evne til å delta i beslutninger som gjelder seg selv og sitt liv, i tillegg til å være den som har størst kompetanse til å vite hva som er best for seg selv.

Empowerment finner, ifølge Andersen m.fl. (2000), sted på tre ulike nivåer. Dette er individnivå, gruppenivå og samfunnsnivå. På individnivå er målet å oppnå makt over eget liv, slik at man har rett til å bestemme og utføre det man ønsker seg i livet sitt. Det er dette jeg har beskrevet over. På gruppenivå handler det om å utvikle nødvendig kompetanse til å kunne være med i en gruppediskusjon, og til å kunne skape og styrke sosialt støttende nettverk. Samfunnsnivå handler om å kunne si sin mening og tale andres sak, i tillegg til å kunne forlange og forvente innflytelse og respekt i samfunnet, gjerne ved å kjempe mot ulikhet, og for større sosial rettferdighet (ibid). Askheim (2003) snakker om at empowermentbegrepet rommer både individuelle og strukturelle dimensjoner. De individuelle dimensjonene retter seg mot aktiviteter og prosesser som har som mål å øke individets kontroll over eget liv. De strukturelle dimensjonene handler om samfunnsmessige barrierer og maktforhold som bevarer urettferdighet og ulikhet i samfunnet.

Andersen m.fl. (2000) mener at empowerment også kan ses som en strategi for arbeid med de som er undertrykte, utstøtte og marginaliserte. Utviklingshemmede kan gå inn under denne gruppen. Når utviklingshemmede er målgruppen for empowermentarbeidet stiller dette ekstra store krav til fagpersonene mener Askheim (2003). Han sier at utviklingshemmede i stor grad

har mulighet til å kunne artikulere sine behov og ønsker, i tillegg til at de kan uttrykke kriterier for hva de mener er god livskvalitet. Hindringene sier han at derfor ligger hos fagpersoner som ikke har kompetanse nok til å forstå og tolke kommunikasjonen som de utviklingshemmede gir. På mange måter blir det en balansegang mellom ansvaret fagpersonene har for at den utviklingshemmede får så god hjelp så mulig, og den enkeltes rett til selvbestemmelse. Blant utviklingshemmede har epowermentbegrepet hovedsakelig blitt konkretisert gjennom prinsippet om self – advocacy. Dette er en del av selvbestemmelse og handler om å gi de utviklingshemmede mulighet til å definere sine egne mål, og la dem ta initiativ til å gjøre det som skal til for å nå disse målene. Askheim (2003) sier at i praksis har self-advocacy arbeidet i hovedsak vært drevet gjennom grupper. Det handler om å hjelpe personer med utviklingshemming til å gi uttrykk for sine meninger og krav, samtidig som de skal lære om sine rettigheter og ansvar som samfunnsborger. Slike grupper består også av utviklingshemmede som arbeider for utviklingshemmedes rettigheter. Gjennom disse gruppene lærer de å tale sin egen sak og å kunne ta beslutninger og valg som angår deres liv.

En annen side ved empowermentbegrepet som er sentral ifølge Andersen m.fl. (2000), er at empowerment forutsetter brukerinnflytelse. Dette fordi det bygger på en form for samarbeid hvor de profesjonelle i alle prosesser arbeider sammen med brukeren, og ikke for brukeren. Her kommer brukermedvirkning inn. Ifølge Rønning (2007) er både brukermedvirkning og empowerment begreper som handler om å styrke brukerens situasjon i velferdsstaten. En forskjell mellom empowerment og brukermedvirkning er at i brukermedvirkning er alltid brukerne definert i forhold til tjenesteapparatet, og en bruker er en som benytter et velferdstilbud. Empowerment derimot kan også gå på personers forhold til samfunnet mer generelt. Kort sagt kan man si at vi alle er brukere av velferdstjenester, men brukerrelasjonen variere mye ut fra den situasjonen vi er i, og hvilke tjenester vi benytter oss av.

Brukermedvirkning handler om å gi makt og styring over til brukeren, og det mest sentrale med brukermedvirkning er at brukeren får ha et avgjørende ord med i viktige beslutninger om sin egen helse og livssituasjon.

Brukermedvirkning som begrep ble først tatt i bruk på 1960 – 1970 tallet. Da skjedde det et skifte i politikken som gikk fra å handle om omsorg, til å ha mer fokus på deltakelse. På mange måter handler brukermedvirkning om enkeltindividets rettigheter og om menneskeverd som er likt for alle (Jensen 2012). Ifølge Skjefstad (2012) består ordet brukermedvirkning av tre ord, nemlig bruker-med-virkning. I dette legger hun at brukeren må ha reell innflytelse og mulighet til å medvirke i saker som angår en selv. Hun er også opptatt av at

brukermedvirkning handler om at det er brukerens interesse som kommer først. Andreassen (2009) er opptatt av at brukermedvirkning er en form for samhandling og dialog, hvor erfaringer drøftes og meninger utveksles. Hun snakker også om at medvirkning er selve kjernen i brukermedvirkning. Det kan for eksempel ikke kalles brukermedvirkning hvis personalet i et bofellesskap kun informerer og bestemmer hvordan ting skal gjøres. Jensen (2012) snakker om at for at det skal kunne kalles brukermedvirkning må ansvaret og oppgavene gis til brukeren. Brukermedvirkning handler altså om å gi brukeren muligheten til å være med å bestemme over eget liv. Dette gjøres via metoder og organisasjonsformer som skal bidra til at offentlige hjelpere lytter til brukerens erfaringer, og lar dem prege utformingen av hjelpen (Andreassen 2009). Ifølge Jensen (2012) finnes det ulike grader av brukermedvirkning, dette handler om hvor mye innflytelse, hvor mye myndighet og makt, og hvor mye påvirkningsmulighet brukeren blir gitt. Samtidig er det essensielle med brukermedvirkning at brukeren skal bli betraktet som eksperten i eget liv, og i å finne løsninger på egne problemer. Andreassen (2005) er opptatt av at brukeren kan trekkes inn i ulike faser av arbeidet, samtidig som det er viktig at brukeren involveres så tidlig som mulig. Desto tidligere brukeren involveres, desto større grad av brukermedvirkning. De ulike fasene som brukeren kan involveres i, er allerede ved problemdefineringen, i planleggingen og utredningen, når beslutninger skal fattes, i gjennomføringen og til slutt i evalueringen. Samtidig sier Andreassen (2005) at det finnes ulike nivåer av brukermedvirkning, hun deler det inn i systemnivå og individnivå. På systemnivå handler det om brukeres mulighet til å påvirke hvordan helse- og sosialtjenestens hjelpetilbud utformes generelt. Individnivå handler derimot om den enkeltes rettigheter og muligheter til å påvirke sitt individuelle hjelpetilbud. Kort sagt kan man si at på individnivå forholder man seg til enkeltmennesker, mens på systemnivå forholder man seg til grupper av mennesker (ibid).

3.5 Makt

Ifølge Christensen og Nilsen (2006) er makt et sentralt aspekt i omsorgsutøvelse generelt, og det er den som gir omsorgen som sitter på makten. Den som trenger hjelp blir derfor særlig sårbar overfor den som gir omsorg og utfører tjenestene. Dette kan også kalles en asymmetrisk omsorgsrelasjon. Makt er alltid potensielt til stede i slike relasjoner, men den tas ikke alltid i bruk. Sandvin m.fl. (1998) hevder at makt er en egenskap ved sosiale relasjoner, og skiller mellom legitim og ikke legitim makt. At makten er legitim, vil si at den er rettferdig, og at den er basert på tradisjoner, personlige egenskaper, religion, eller at den er forankret i lov. Ikke legitim makt er når andre ikke har mulighet til å unndra seg makten.

Dette kan for eksempel være makt knyttet til tvang eller vold. Greta Marie Skau (2003) mener at grunnlaget for makt er ulikhet mellom mennesker. Derfor er makt alltid til stede i samhandling mellom klient og hjelper. Videre henviser hun til Max Webers definisjon av makt, som sier at makt er «sjansen til å få gjennomført sin vilje i en sosial relasjon, også ved motstand, uavhengig av hva denne sjansen er basert på» (Weber 1960 i Skau 2003:44). Ut fra denne definisjonene kan man si at makten består i selve muligheten til å få gjennomført sin vilje, og behøver ikke å bli utøvd for å eksistere. Makten mellom klient og hjelper eksisterer ofte bare i denne muligheten, men muligheten i seg selv er ofte nok til å sikre at hjelpeapparatet får viljen sin (Skau 2003).

Sandvin m.fl. (1998) hevder at makt alltid er tilstede i et bofellesskap. Denne makten finnes i form av den potensielle makten de ansatte har på grunn av sin posisjon og rolle, og i de strukturelle rammene som er der. Skau (2003) er opptatt av at i arbeid med mennesker, er det viktig å huske at det er samspillet og kontakten som bærer relasjonen, og at det er kvaliteten på denne relasjonene som bestemmer hva man kan oppnå. Profesjonelle hjelpere er personlig engasjert i arbeidet sitt, og ønsker å gjøre livet lettere for dem de har med å gjøre, men må samtidig være etisk bevisst sin væremåte. Skau (2003) sier også at en viss form for makt er nødvendig for å kunne hjelpe, fordi en god hjelper ikke kan være en avmektig og hjelpeløs person. Samtidig er det også viktig å være oppmerksom på at makt kan misbrukes og føre til store skader. Christensen og Nilsen (2006) er opptatt av at maktutøvelse ikke bare er sosial kontroll og overgrep, men at makt også kan ses på som en forutsetning for å kunne gi en individualisert omsorg som opprettholder verdigheten til den som trenger hjelp. Mange profesjonelle hjelpere kan oppleve det som en etisk utfordring at denne rollen også medfører kontroll og makt over andre. Samtidig er slikt arbeid som er knyttet til andre menneskers lidelser, personlige problemer og sosiale samspill alltid påvirket av etiske problemstillinger og dilemma (Skau 2003). Makten fremtrer derfor ikke bare som interaksjoner basert på tvang, men handler like mye om interaksjoner basert på ulike former for det man kan kalle legitim, eller akseptert, autoritetsutøvelse. Et slikt sentralt spenningsfelt i et bofellesskap kan for eksempel være forholdet mellom beboerens selvbestemmelse og inngrep personalet gjør (Christensen og Nilsen 2006).

Utviklingshemming innebærer en innskrenkning av en persons mentale evne til å ta egne valg. Derfor er et viktig maktperspektiv i et bofellesskap den utviklingshemmedes avhengighet av omsorg fra andre (Christensen og Nilsen 2006). Sandvin m.fl. (1998) er også opptatt av dette og sier at profesjonelle hjelpere kan forstås i en rolle preget av ambivalens. Deres oppgave er

på den ene siden å hjelpe personer med utviklingshemming til å utvikle selvstendighet, og på den andre siden må de ofte hjelpe dem med å ta valg. Dette kan føre til at det i hovedsak er de ansatte som bestemmer, mens beboerne tar avgjørelser basert på de ansattes premisser, og ut fra de reglene som gjelder. Skau (2003) sier at denne makten som ansatte i hjelpeapparatet har hviler på et solid økonomisk, kulturelt, juridisk og ideologisk fundament. På den måten disponerer de et sett av verdier og normer for hva som regnes som akseptabel oppførsel og levemåte. I tillegg disponerer de også et sett av skrevne og uskrevne regler for hva som skal gjøres, eller hva man bør gjøre når noen bryter disse reglene. Christensen og Nilsen (2006) hevder også at det finnes en form for makt i hjelperelasjonen som er lite diskutert. De kaller dette mikromakt. Mikromakt er en form for makt som utspiller seg i det de kaller omsorgsmøtet. Den vil være styrt av den strukturelle og ideologiske konteksten rundt omsorgen, men samtidig være forskjellig fra dette. Mikromakten kan ofte framstå som faglig praksis, og være en del av ens yrkesrolle. Derfor trenger den ikke være direkte og synlig.

3.6 Bofellesskap som kultur

Christensen og Nilsen (2006) mener at man kan se på bofellesskap som kultur. De mener at livet i bofellesskapet er sosialt skapt gjennom bofellesskapets aktører og deres samhandling innenfor noen organisatoriske, strukturelle og ideologiske rammer. Christensen og Nilsen hevder at begrepet kultur handler om den menneskelige bevissthet som er grunnlaget for å gi fenomener mening. Dette skaper noen offentlige former, og disse offentlige formene gjør meningene tilgjengelige for mennesker gjennom sosialt liv. Livet i et bofellesskap kan ses på som et levende prosjekt, som hele tiden er avhengig av dets beboere og ansatte, og hva de gjør innenfor de institusjonelle rammene. I tillegg kan et bofellesskap skifte karakter om sammensetningen av ansatte og beboere endres. Kulturbegrepet kan derfor brukes for å få oversikt over ulike måter det sosiale livet i bofellesskapene blir skapt, mener Christensen og Nilsen (2006). Bofellesskap er en arena hvor ulike normer og verdier, som i den vestlige verden i stor grad har blitt oppfattet som motstridende, møtes. Dette handler blant annet om institusjonalisering hvor bofellesskapet blir sett på som både hjem og arbeidsplass, altså både noe privat og offentlig på samme tid. Christensen og Nilsen (2006) bruker derfor kulturbegrepet fordi de ikke syns at organisasjonsbegrepet, eller institusjonsbegrepet, tillegger meningsaspektet stor nok betydning. Videre deler de inn bofellesskap i fire ulike idealtypiske kulturer. Dette er pleie- og husmorkulturen, institusjonskulturen, profesjonskulturen og den andre-orienterte kulturen. Disse skal jeg beskrive nærmere i de neste avsnittene.

3.6.1 Pleie- og husmorkulturen

Det som er spesielt med pleie- og husmorkulturen, er at den har et fokus på husmorrollen og på å pleie syke og hjelpetrengende mennesker. Her ligger makten i omsorgsrelasjonen hos de ansatte, og de verdiene som kommer i fokus er renslighet, sunnhet, praktisk orden og en tålmodig forståelse av beboernes muligheter i livet. Denne kulturen kjennetegnes ofte ved enveiskommunikasjon hvor responsen fra beboerne er enten svært svak, eller at den må fortolkes for å kunne tillegges mening. Det er den svake kommunikasjonsevnen hos beboerne som fører makten over til de ansatte (Christensen og Nilsen 2006). Dette er ofte en kvinnedominert kultur, hvor de ansatte i hovedsak er kvinner. I tillegg avhenger denne kulturen av at det er en omsorgsyter og en omsorgsmottaker, hvor omsorgsyterens fokus er på vedlikehold av kropp og bolig. Muligheten til å styrke beboernes, eller omsorgsmottakernes mestring og selvbestemmelse, oppfattes som svært små. Når omsorgsmottakernes respons oppfattes som svak er det vanlig at man begynner med, noe som Christensen og Nilsen (2006) kaller, kompenserende arbeid. Dette handler om at man fjerner fokuset fra beboernes personlige behov, og over til behovene som ligger utenfor beboeren, som for eksempel ryddig av hjem, vasking, matlaging og å ordne klær. På denne måten kompenserer man med alt det praktiske arbeidet i bofellesskapet, og utfører pleiearbeid og huslige oppgaver. Dette er grunnen til at det kalles pleie- og husmorkulturen. Her er altså omsorgsyterens motiver ikke knyttet til overordnede mål for beboeren, men heller relatert til løsninger av praktiske oppgaver i hverdagen i forhold til kropp og hus.

3.6.2 Institusjonskulturen

Når et bofellesskap er preget av en institusjonskultur, er hovedfokuset på standardisering, regelorientering, å skape rutiner i omsorgsarbeidet, og det som kalles arbeidsentydighet. Det vil si at de ansatte prøver å definere arbeidsoppgavene så entydig som mulig. Christensen og Nilsen (2006) ser på institusjonskulturen som et etterslep av tiden før HVPU reformen, hvor omsorgen for utviklingshemmede var preget av institusjoner. I institusjonskulturen blir beboerne sett på som en gruppe og ikke som enkeltindivider, og beboerne må innordne seg etter kollektive regler og rutiner. Disse reglene og rutinene er basert på hva som er mest rasjonelt og effektivt for personalet, og ikke tilpasset beboernes behov. I institusjonskulturen legges det også vekt på at beboerne har bruk for en mest mulig strukturert hverdag, slik at de vet hva de skal. Derfor er regler og rutiner viktig. For eksempel vil man i et bofellesskap med institusjonskultur ha faste planer for måltider og hvor de skal spises. For å gjøre matinnkjøp mest mulig effektivt vil det foregå som fellesinnkjøp for hele bofellesskapet (ibid).

Et bofellesskap med en institusjonskultur har også fokus på fellesomsorg, og gir ikke rom for individualisert omsorg. Det er også i institusjonskulturen personalet som dominerer makten i relasjonen til beboerne, men her er det fordi man mener at det er personalet som vet best hva som skal til for å gi beboerne en best mulig hverdag (Christensen og Nilsen 2006).

3.6.3 Profesjonskulturen

Profesjonskulturen knyttes ifølge Christensen og Nilsen (2006) til vernepleieren som yrkesgruppe, men den utføres av alle som jobber i bofellesskapet. Den kjennetegnes ved at alt arbeidet som utføres i bofellesskapet er knyttet opp mot et faglig mål, og alle handlinger som utføres leder mot dette målet. Videre er profesjonskulturen opptatt av verdier som faglig refleksivitet og vitenskapelighet, i tillegg til at den har et spesielt fokus på beboerne. Målrettet miljøarbeid er et viktig virkemiddel innenfor denne kulturen, og alt som har med beboerens liv og gjøre, omfattes av dette arbeidet. Livet til beboeren blir da ikke et liv fra dag til dag, men et liv som har kartlagte mål, og klarlagte virkemidler for å nå målet. Til og med beboerens fritid, som han eller hun tilbringer sammen med andre enn personalet, er underlagt det målrettede miljøarbeidet. Beboerens liv kan på den måten sammenlignes med livet til en pasient som må gå gjennom ulike behandlinger for å oppnå et bestemt og ønskelig resultat. Røttene til denne kulturen finnes i den faglige tradisjonen til vernepleieren, hvor atferdsterapi har fått en spesiell betydning. Atferdsterapi handler om å bruke ulike forsterkere for å fremme den atferden som er ønskelig hos beboeren og å hindre utagering. Dette kan for eksempel være noe beboeren liker, en overraskelse eller lignende. Det er personalet som setter premissene for at forsterkeren skal skje i et forsøk på å få beboeren til å mestre. De midlene som tas i bruk velges ut fra det som antas å føre til de beste resultatene (Christensen og Nilsen 2006).

3.6.4 Den andre-orienterte kulturen

Det som skiller den andre-orienterte kulturen fra de andre kulturene, er at den fokuserer på å, til en viss grad, gi makten til beboerne. Personalet bruker den makten de har, til å gi makt til beboeren så langt som mulig. Dette handler om å gi beboerne makt til selvbestemmelse og makt til mestring (Christensen og Nilsen 2006). I den andre-orienterte kulturen blir beboeren sett på som den andre, og som et menneske med drømmer, erfaringer og ønsker for sitt liv. Christensen og Nilsen (2006) er opptatt av at her blir beboerne sett på som enkeltindivider, og ikke som en gruppe beboere. Beboerne plasseres i sentrum for enhver handling, og empati og aktiv støtte ovenfor den enkelte beboer er viktige prinsipper. Den andre-orienterte kulturen kan ses som en prosess som aldri slutter, fordi det hele tiden krever fornyet oppmerksomhet

på ønsker og behov i det konkrete omsorgsmøtet. I tillegg bygger den på nærhet mellom ansatte og beboere. De ansatte har også et ønske om å gi beboerne trygghet og et ønske om å forstå den enkelte beboer så lang det er mulig. For å få til dette legges det ned mye arbeid og anstrengelser i å bli godt kjent med beboerne (Christensen og Nilsen 2006).

Christensen og Nilsen (2006) beskriver bofellesskap, som tidligere nevnt, som arenaer hvor ulike normer og verdier møtes. De fire ulike kulturene vokser dermed fram på bakgrunn av de ansattes holdninger og handlingsmåter i bofellesskapet. Jeg har brukt forholdsvis mye plass til å beskrive disse fire idealtypiske kulturene som Christensen og Nilsen mener å finne i bofellesskapene. Dette gjør jeg fordi det handler om å få en forståelse av livet i bofellesskapene, i tillegg til hvordan de ansatte jobber. Jeg vil også komme til å benytte dette i analysen. Videre skal jeg gå nærmere inn på hvordan bofellesskap kan ses både som hjem og arbeidsplass.

3.7 Bofellesskap som hjem og arbeidsplass

Ifølge Folkestad (2003) er bofellesskap både et bosted og en omsorgsarena. På den ene siden er bofellesskap en administrativ enhet, på den andre siden er det også en sosial enhet som består av de som har sine leiligheter der og personalet. Videre er bofellesskap også noe fysisk, selve huset, som inneholder leiligheter, korridorer og fellesarealet. Det som kjennetegner bofellesskap er at personalets arbeid foregår i hjemmet til personer med utviklingshemming, og dette arbeidet handler mye om dagliglivets alminnelige oppgaver og hverdagslige situasjoner. De praktiske oppgavene, som også er en del av personalets arbeidsoppgaver, er ifølge Folkestad (2003), de samme som vi alle kjenner hjemmefra. Det må handles på butikken, lages mat, vaskes opp, vaskes og ryddes i hus og leilighet og vaskes klær. Det som derimot gjør situasjonen annerledes i et bofellesskap, enn i et vanlig hjem, er at det kommer ansatte utenfra for å hjelpe beboerne med dette. I et bofellesskap er det noen som bor, mens de ansatte kommer og går. Personalet jobber ofte i turnus med regulert arbeidstid, og derfor møter beboerne vekslende personalet i sitt dagligliv. Slike tjenester til utviklingshemmede er en del av den velferdsstatlige organiseringen av bistand til personer med hjelpebehov. Offentlige ansatte hjelpere arbeider på vegne av velferdsstaten, innenfor lovverk og tildelte ressurser. Disse ansatte hjelperne kan ha en profesjonell utdanningsbakgrunn eller være ufaglærte, men felles for dem er at de arbeider innenfor gitte strukturelle rammer (Christensen og Nilsen 2006). Folkestad (2003) sier at det er beboernes hjelpebehov som legitimerer de ansattes nærvær, og at det tas for gitt at de ansatte har mer kompetanse enn beboerne. Han mener også at hovedforskjellen mellom beboerne og personalet, er at personalet antas å vite

hva som er normalt, mens beboerne bor i bofellesskapet fordi de trenger hjelp til å mestre livet i pakt med normalitetens krav. I tillegg er det at det er så mange mennesker involvert for å definere et behov, ifølge Eide og Breimo (2013), noe som bidrar til å skape sårbarhet. Beboernes liv blir, ned til minste detalj, gjort til et offentlig anliggende, noe som ikke alltid er like lett.

Söderström og Tøssebro (2011) mener at bofellesskapet som et hjem har to sider ved seg. Den første kan knyttes til ordet hjemlig, som blant annet handler om hvordan man innreder hjemmet sitt, og hva man gjør hjemme, i tillegg til det personlige og individuelle uttrykket som preger et hjem. Den andre siden handler om boligen som privat område. For personer som bor i bofellesskap, og som mottar mye hjelp i hjemmet, kan boligen lett ses som en arbeidsplass. Når man i tillegg bor så tett på andre med hjelpebehov, kan det være vanskelig å opprettholde en privat grense mot de andre beboerne. Christensen og Nilsen (2006) er opptatt av at en del av det som kjennetegner hjemmet, er at man må utføre huslige oppgaver for at det skal bli et hjem. Dette er normen i vårt samfunn. Utviklingshemmede i bofellesskap er avhengig av at andre bidrar til å skape dette hjemmet. De som bidrar kan være ansatte, familie, venner og frivillige. Beboerne i bofellesskap er derfor i mindre grad selv aktører i konstruksjonen av boligen som et hjem. Samtidig avhenger graden av personalets fysiske og organisatoriske inngrep i det private hjemmet av hvor stort hjelpebehovet hos beboeren er. Muligheten til å velge egen bolig er også betraktelig mindre blant mennesker med utviklingshemming enn det er for personer uten hjelpebehov. Det er i tillegg også vanskeligere å flytte når man selv ønsker det (Eide og Breimo 2013). Christensen og Nilsen (2006) hevder at det som er spesielt ved bofellesskap er at det ikke bare er en samling av enkeltstående leiligheter og individuelle hjem, men at det også er en identifiserbar enhet med et navn. I et lokalsamfunn vil det derfor lett bli slik at beboerne identifiseres med og knyttes til bofellesskapet som en kollektiv enhet. Dette kan det hende at noen av beboerne ikke liker eller ønsker. Ifølge Eide og Breimo (2013) har boliger som lyser annerledeshet en signaleffekt, som forsterker skille mellom beboerne og vanlige husstander.

Folkestad (2003) mener at bofellesskap er en spesiell boform, fordi personalet aktivt regulerer tilgangen til, og bruken av lokalene, i tillegg til form og innhold i hverdagslivet. Slike regler og rutiner utvikles likevel i samspill mellom beboere og personalet, men i dette samspillet er det personalet som har mest makt. Det er personalet som definerer problemer, formulerer reglene og iverksetter rutiner. Kittelsaa (2011) mener at relasjonen som etableres mellom personalet og beboerne har stor betydning for hvordan arbeidet personalet utfører oppfattes.

Dette handler om at det kan oppfattes som kun arbeidsoppgaver, eller at det også kan oppfattes som omsorg. Christensen og Nilsen (2006) skiller igjen mellom fire ulike omsorgsmetodikker som ansatte i et bofellesskap kan ha. De kan jobbe på beboere, i forhold til beboere, hos beboere eller med beboere. Å arbeide på beboeren er tilknyttet profesjonskulturen og handler om at det er de profesjonelle som er ekspertene, og det er beboerne som denne ekspertisen utøves på. Å arbeide i forhold til beboeren er knyttet til institusjonskulturen. Her har også beboeren en underordnet rolle, men det er ikke snakk om å gjøre beboeren til et objekt for ekspertkunnskap. Det er derimot snakk om å holde en distanse til beboeren. Det handler om at livet skal være forutsigbart og struktureres gjennom regler og rutiner, for å skape trygghet for beboeren. Å arbeide hos beboeren, brukes for eksempel ved arbeid med multifunksjonshemmede hvor det er vanskelig å nå frem til beboeren. Her går arbeidet over til å bli et arbeid som handler om tilsyn, og kan kalles en form for medlidenhetsarbeid. Dette tilknyttes pleie- og husmorkulturen, og motivasjonen for å utføre arbeide kommer fra den ansatte selv, og ikke fra beboeren. Å arbeide med beboeren er knyttet til den andre-orienterte kulturen. Denne omsorgsmetodikken plasserer beboeren i sentrum for alle handlinger, og den ansatte benytter den makten han eller hun har positivt og produktivt. Den ansatte tar hele tiden utgangspunkt i beboerens preferanser (Christensen og Nilsen 2006).

4.0 Metode

I dette kapittelet vil jeg gå inn på de metodiske valgene jeg har tatt med hensyn til datainnsamling og analyse. Først vil jeg presentere hvorfor jeg har valgt kvalitativ metode. Deretter hvordan jeg har gjort datainnsamlingen, og hva det vil si å bruke observasjon og intervju som metode. Videre vil jeg presentere valg av informanter, utvikling av problemstilling, analysemetode, og utfordringer og eventuelle svakheter ved metodevalget. Til slutt i dette kapittelet vil jeg gå inn på forskningsetikk og ulike etiske retningslinjer jeg har måttet ta hensyn til.

4.1 Valg av kvalitativ metode

Å velge hvilken metode man skal bruke til datainnsamlingen handler om hva man ønsker å finne svar på (Ellingsen 2010). Ifølge Dalland (2007) er metoden vårt redskap i møte med det vi vil undersøke, og metoden skal hjelpe oss med å samle inn den informasjonen vi trenger for å finne svar på de spørsmålene som stilles. Til min datainnsamling har jeg valgt å bruke kvalitativ metode. Fordi kvalitativ metode tar sikte på å fange opp meninger og opplevelser som ikke lar seg måle eller tallfeste, var dette et naturlig valg for meg. Kvalitativ metode benyttes også for å få tak i data som kan karakterisere et fenomen, altså noe som kan oppfattes som usedvanlig eller enestående. Datainnsamlingen skjer via direkte kontakt med feltet og tar sikte på å gi grunnlag for å kunne få fram sammenheng og helhet (Dalland 2007). Ifølge Malterud (2011) er målet med kvalitative undersøkelser forståelse, snarere enn forklaring. Min undersøkelse handler om meningene og opplevelsene til beboere av store bofellesskap. Jeg ønsker å skape en større forståelse av deres hverdag, og ut fra dette ble en kvalitativ tilnærming den mest egnede metoden. For å kunne få fram beboeres meninger og opplevelser har jeg vært på besøk der de bor og gjennomført både observasjon i det naturlige miljøet og intervju av beboerne. Dette kommer jeg tilbake til i neste avsnitt hvor jeg beskriver datainnsamlingen nærmere.

4.2 Datainnsamling

Datainnsamling vil si den prosessen hvor man samler inn den informasjonen som er nødvendig for å skrive en forskningsoppgave. Uten tilstrekkelig datamateriale kan man ikke svare på problemstillingen godt nok. Datamaterialet må derfor være relativt fyldig. I tillegg må det være gyldig, og så relevant som mulig for oppgaven (Dalland 2007). Først vil jeg gå nærmere inn på planleggingen av datainnsamlingen, for deretter å beskrive observasjon og intervju som anvendte metoder, og til slutt selve gjennomføringen.

4.2.1 Planlegging av datainnsamlingen

Som omtalt innledningsvis, har jeg gjennom arbeidet med denne masteroppgaven, vært en del av prosjektet «Når hjemmet blir arbeidsplass». Ved å være en del av dette prosjektet fikk jeg være med på en oppstartskonferanse, hvor jeg også fikk mulighet til å møte noen av representantene fra de ulike kommunene som skulle være med i prosjektet. Prosjektledelsen valgte videre ut hvilke bofellesskap som skulle være med i de ulike kommunene. Jeg bestemte meg ganske tidlig for at jeg ville besøke 3 forskjellige bofellesskap, og at disse skulle ha mer enn 6 beboere, for å gå under betegnelsen store bofellesskap. Min veileder hadde tilgang på informasjon om de ulike bofellesskapene i prosjektet, og sammen valgte vi ut hvilke 3 bofellesskap jeg skulle besøke.

Etter en stund ble det holdt informasjonsmøter i bofellesskapene, og disse var jeg med på. Det ble holdt slike møter både for ansatte, beboere og pårørende. Her fikk jeg presentert meg selv og mitt forskningsprosjekt. Ifølge Fangen (2005) er en slik presentasjon av både seg selv og forskningsprosjektet viktig. Det må gjennomføres på en måte som kan skape god kontakt og fortrolighet med deltakerne. Gjerne via et kort besøk i første omgang, og på en uformell og uforpliktende måte, slik at deltakerne får mulighet til å treffe deg og kan stille spørsmål. På informasjonsmøtene var det med to til tre representanter fra prosjektet, i tillegg til meg. Målsettingen var å presentere hva vi ønsket å gjøre, og hva vi ønsket at de skulle hjelpe oss med, hvis de ble med som informanter. Det var mulighet til å stille spørsmål, og det ble delt ut informasjonsskriv og samtykkeerklæringer for å delta i prosjektet. Beboerne og de pårørende hadde mulighet til å ta med seg disse skrivene hjem slik at de kunne tenke på om de ønsket å være med eller ikke. Videre ble det avtalt at de skulle levere samtykkeerklæringene til de ansatte, og at vi skulle ta kontakt med bofellesskapene etter en stund. Fangen (2005) hevder at det alltid er noe usikkerhet frem til du har kommet i kontakt med de personene du ønsker å studere. Denne usikkerheten handler gjerne om de ønskede informantene vil akseptere å bli studert, om de vil være imøtekomende eller avvisende, og om de fremstår som lette å forholde seg til eller ikke. For min del, i perioden før datainnsamlingen startet, handlet dette mye om hvem og hvor mange som kom til å skrive under på samtykkeerklæringene, og som da aksepterte å bli observert eller intervjuet.

Etter at man har gjort seg kjent med feltet må de neste trinnene planlegges. For mitt prosjekt dreide dette seg om observasjon og intervju. I det følgende vil jeg beskrive nærmere hvordan dette ble planlagt og gjennomført. Med hensyn til observasjon peker Dalland (2007) på viktigheten av at vi foretar en rekke beslutninger. Dette handler blant annet om å velge

observasjonssituasjon, definere hva som skal observeres, velge observasjonsmåte, velge observasjonsposisjon og å bestemme tidsramme for observasjonen. Observasjonssituasjonene jeg valgte var hovedsakelig kveldstid i bofellesskapene, da dette passet best for beboerne. I tillegg valgte jeg en foreløpig tidsramme på to kvelder i hvert av bofellesskapene. Jeg valgte også deltagende observasjon som observasjonsmåte, og for å definere hva som skulle observeres laget jeg et observasjonsnotat. Et observasjonsnotat skal ifølge Dalland (2007) ha en fast struktur, inneholde observasjoner og opplysninger, og en foreløpig tolkning. I mitt observasjonsnotat skilte jeg mellom observasjonsdag en og to, og skrev ned noe av det jeg ønsket å observere de ulike kveldene. Samtidig ønsket jeg å kunne være åpen for å observere situasjoner jeg ikke hadde bestemt på forhånd. Dalland (2007) kaller dette for en ustrukturert tilnærming, hvor man ikke bestemmer på forhånd alt man skal se etter. I tillegg til observasjonsnotat laget jeg en intervjuguide, hvor jeg skrev ned ulike spørsmål jeg ønsket å få svar på i løpet av de to kveldene. Denne intervjuguiden var halvstrukturert, det vil si at det er en mer åpen plan for intervjuet, hvor temaene man ønsker at skal belyses er skrevet ned, men man er ikke bundet til en bestemt rekkefølge (Dalland 2007). Hva deltagende observasjon og intervju går ut på, og hvordan jeg gjennomførte dette, skal jeg nå gå nærmere inn på.

4.2.2 Observasjon

Observasjon gir oss, ifølge Dalland (2007), muligheten til å se hvordan mennesker handler og samhandler, i tillegg til å se hvordan de forholder seg til sitt fysiske miljø. Observasjon kan på den måten fortelle oss hva folk faktisk gjør, og ikke bare hva de sier at de gjør. Kvalitativ observasjon kjennetegnes blant annet ved at forskeren ønsker å oppnå en helhetsforståelse av det som observeres. I tillegg retter man oppmerksomheten mot samspill og relasjoner mellom mennesker. Kvalitativ observasjon ser også på den prosessen individet befinner seg i, og på de utviklingsprosessene som finnes. Dette for å få dybde og forståelse for de fenomenene som studeres (Dalland 2007). I min datainnsamling har jeg hovedsakelig brukt deltagende observasjon. Det vil si å befinne seg i feltet blant deltagerne, og i situasjoner som framstår som naturlige for dem (Fangen 2005). Som forsker blir du på denne måten både deltager og observatør. Som deltager er du til stede i situasjonene, bidrar i samspillet og du påvirker både prosesser og resultater på ulike måter. Som observatør opplever, registrerer, sortere og tolker du omgivelsene og det du ser.

Målet med deltagende observasjon er å studere samhandling i en naturlig setting ved at du glir inn som deltager på en mest mulig naturlig måte. Samtidig må du ivareta rollen som forsker og observatør. Som deltagende observatør er du deltagende og til stede, og vil både påvirke og

bli påvirket av situasjonene. At du er til stede er i seg selv en dimensjon som bidrar til sosiale prosesser (Howe m.fl. 2005). Ifølge Fangen (2005) representerer deltagende observasjon en balansegang hvor man er blant mennesker og deltar i deres interaksjon, samtidig som man er der for å observere og studere dem.

Deltagende observasjon er en metode der du deltar, ikke bare som forsker, men også som medmenneske. Ved å observere over lengre tid kan du skape deg et helhetlig bilde av deltakerne og deres situasjon. Som deltagende observatør fokuserer du gjerne på hvilke aktiviteter deltagerne selv setter i gang, hvem som er til stede og er med, hvilke posisjoner de har seg imellom og hva de sier uten at du har stilt spørsmål til dem. Når du observerer skal du som sagt se på samspill mellom mennesker, men det som blir sagt er også viktig å observere. Deltagende observasjon gir også mulighet til å observere ikke – verbal kommunikasjon som kroppsspråk, ansiktsuttrykk og lignende (Fangen 2005). Observasjon henger nært sammen med intervju som metode. Disse metodene kan utfylle hverandre og gi bedre data om de blir brukt sammen på en god måte. Når vi bruker mer enn en metode kalles dette metodetriangulering (Dalland 2007).

4.2.3 Intervju

Et forskningsintervju kan ifølge Guneriussen (2010) sies å være en samtale med instrumentell mening. Den innledes og gjennomføres for å oppnå et bestemt formål. I et forskningsintervju er det viktig at forskeren presenterer seg godt, og er aktiv og tilstede gjennom hele intervjuet. Det er også viktig at forskeren får den andre i tale ved aktiv lytting, oppriktig interesse og gjennom et positivt initiativ. Et forskningsintervju er på denne måten av en relasjonell karakter, hvor både informanten, forskeren og konteksten påvirker intervjuets gang (Gjærum 2010). Ifølge Dalland (2007) er formålet med et forskningsintervju å få tak i intervjupersonenes egne beskrivelser av den livssituasjonen de er i. Når intervjupersonene har utviklingshemming kan det oppstå ekstra krevende situasjoner som følge av språkkompetanse, manglende vokabular eller evne til å forstå meningen med samtalen (Guneriussen 2010). Derfor er det flere aspekter man bør være oppmerksom på når man går i gang med å planlegge intervju med personer med utviklingshemming. Først og fremst handler det om at man må forberede seg på å være både spontan og kreativ i tolkningen av kommunikasjonene som blir gitt. Selv om man har planlagt intervjuet i forkant er det ikke sikkert det går slik man hadde tenkt. I tillegg kan noen ord og uttrykk være vanskelig for utviklingshemmede å skille betydningen av. Dette er det viktig å være oppmerksom på under intervjuet. Under intervjuet bør forskeren også gi informanten en følelse av å være den som kan noe om temaet, gjerne

ved å presisere at han eller hun er valgt ut som informant på bakgrunn av hans eller hennes erfaring. På denne måten blir informanten ekspert under intervjuet (Gjærum 2010).

Jeg har som sagt brukt intervju i tillegg til observasjon. Ifølge Fangen (2005) er det relativt vanlig å bruke en uformell og forholdvis ustrukturert intervjustil i tillegg til deltagende observasjon. Intervjuene kan også gjennomføres i samme miljø som observasjonen, og på den måten blir intervjuene en forlengelse av observasjonsstudiet. Gjennom å kombinere observasjon og intervju kan man også spørre om forhold man har observert, i intervjuet. Dermed får man større mulighet til å bedømme gyldigheten av det man observerer, eller deltakernes utsagn. Intervju kan på den måten brukes for å validere observasjonsmaterialet. I tillegg, når du bruker både deltagende observasjon og intervju, kan du dra nytte av at metodene kan gi deg ulike typer data. Fangen (2005) referer til Schatzman og Strauss (1973) som beskriver tre ulike lytte-strategier når du observerer. Den første handler om uformelle samtaler under observasjon, hvor man kan stille spørsmål når det faller seg inn naturlig. Den andre kaller de for ren lytte strategi, hvor man deltar i samspillet ved å lytte til det deltagerne sier. Den tredje er en strukturert form for intervju, hvor man følger en mer strukturert plan for intervjuet.

4.2.4 Gjennomføring av observasjon og intervju

Jeg har som sagt besøkt tre ulike bofellesskap. Besøkene foregikk på kveldstid og jeg var to kvelder i hvert av bofellesskapene. I løpet av disse kveldene både observerte og intervjuet jeg beboerne. I tillegg fikk jeg muligheten til å snakke litt med de ansatte. Jeg hadde laget et observasjonsnotat på forhånd, hvor jeg hadde skrevet ned hva jeg skulle se etter. Jeg ønsket å se nærmere på institusjonalisering, selvbestemmelse og hverdagsliv. Samtidig fant jeg ut at det var nyttig å observere den fysiske utformingen av bofellesskapene, den sosiale fungeringen beboerne imellom, og forholdet mellom beboerne og ansatte. Da jeg ankom bofellesskapene hadde jeg ingen fastlåst plan om hvordan observasjonen skulle gjennomføres, eller når jeg skulle gjøre intervjuene, da jeg ønsket å tilpasse dette til situasjonen. Jeg snakket først med de ansatte, og de vurderte hva som kunne passe at jeg var med på den kvelden. På den måten fulgte jeg stort sett en ansatt når de skulle inn til beboerne, eller var sammen med dem i fellesarealet. Det var også de ansatte som spurte beboerne om det var greit at jeg ble med inn i leilighetene deres. Min observasjon ble derfor noe ustrukturert, da jeg ikke hadde en bestemt plan for hvordan den skulle gjennomføres. Jeg hadde som sagt planlagt noe av det jeg skulle se etter, men ikke lagt en bestemt plan for gjennomføringen av observasjonene, eller hvem jeg skulle observere.

Når man gjennomfører ustrukturert observasjon er det viktig at inntrykkene skrives ned med en gang anledningen byr seg, og det kan være lurt å ta pauser i observasjonen for å notere (Dalland 2007). Ifølge Fangen (2005) kan det også være lurt å innarbeide seg noen rutiner for å skrive observasjonsnotat, spesielt for å ikke glemme å skrive i perioder der det skjer mye, og du lett blir revet med av alle inntrykkene. Min måte å gjøre dette på var å ta små pauser mellom de ulike situasjonene jeg observerte. I disse pausene fikk jeg skrevet ned det jeg hadde sett. I tillegg satte jeg meg ned med en gang jeg kom hjem og skrev mer detaljerte notater. Fangen (2005) er også opptatt av at, når du opplever hendelser som deltagende observatør, må du ha et skarpt blikk som gjør det lettere å huske det du har sett. Når du observerer kan det også være lurt å ha noen holdepunkter for hva du ser etter, og hvordan du skal styre blikket. Det vanligste er å ha noen hovedtema i tankene når du observerer. I tillegg er det viktig at du er åpen for å la deg overraske. Det kan for eksempel være noe uforutsett som inntraff, og som senere viser seg å være relevant. I perioder hvor jeg ikke hadde mulighet til å notere under observasjonene la jeg spesielt vekt på dette. Jeg hadde som nevnt tidligere noen hovedtema jeg skulle se etter, og når jeg observerte noe som var veldig relevant, repeterte jeg dette for meg selv, slik at jeg skulle huske det bedre. Dette gjaldt også hvis en av beboerne sa noe som jeg gjerne ville huske og skrive ned når jeg hadde mulighet.

I gjennomføringen av intervjuene brukte jeg som sagt en halvstrukturert intervjuguide, hvor tema og forslag til spørsmål var skrevet ned, men rekkefølgen ikke var fastsatt. Selve intervjuene bar preg av at de ble mer ustrukturerte enn planlagt. Et ustrukturert intervju bærer preg av at det blir en samtale om fenomenet, hvor intervjupersonen mer eller mindre styrer samtalen (Dalland 2007). Intervjuene mine ble også gjennomført ganske spontant, hvor jeg stilte spørsmål til beboerne når jeg følte at det passet seg. Ofte skjedde dette når jeg var på besøk inne i deres egne leiligheter. For at situasjonen ikke skulle føles unaturlig hadde jeg heller ikke med intervjuguiden inn til dem, men husket hvilke tema jeg skulle spørre om, og på den måten ble det en mer naturlig samtale. Mine intervju ble dermed en mellomting mellom en feltsamtale og et intervju. En feltsamtale er noe som skjer mens man er tilstede, mens et intervju er mer styrt av forskeren. Noen ganger fikk jeg mulighet til å stille mange spørsmål, mens andre ganger var det de som styrte samtalen. De gangene det var de som styrte samtalen fikk jeg også mye informasjon som kanskje ikke var like relevant for min oppgave. Jeg ville likevel ikke avbryte dem, fordi jeg ville gi dem en følelse av at jeg var interessert i det de hadde å fortelle meg. På den måten fikk jeg også gode svar på de spørsmålene jeg stilte.

Grunnen til at man i utgangspunktet oppsøker intervjupersonen er fordi det er han eller hun som sitter på kunnskap om fenomenet. Da blir det også viktig for relevansen at man som forsker kan tilpasse seg intervjupersonen, og å la personen få mulighet til å snakke om temaet på en måte som er mest mulig naturlig for han eller henne (Dalland 2007). For meg var det viktig at intervjuene foregikk på deres premisser, og derfor lot jeg dem også fortelle om det som syntes å oppta dem der og da. I tillegg ville jeg ikke fremstå som en person som var der for å vurdere dem, derfor noterte jeg ikke under intervjuene, men prøvde så godt jeg kunne å huske det de sa, og skrev ned det mest relevante rett etter intervjuene.

Observasjonen og intervjuene mine ble gjennomført litt om hverandre, hvor jeg stilte spørsmål under observasjonen når det virket naturlig. En slik kombinasjon av observasjon og intervju kan ifølge Dalland (2007) være svært hensiktsmessig. Dette fordi det kan gi forskeren og informanten en felles referanseramme og samtale ut i fra. De fleste av beboerne jeg snakket med og observerte hadde fått med seg hvorfor jeg var der og husket at vi hadde hatt et informasjonsmøte tidligere. Dette forsikret jeg meg om ved å spørre de om det enten i starten av observasjonen eller i starten av intervjuene. I tillegg spurte jeg også om det var greit at jeg stilte de noen spørsmål og om de syntes det var greit at jeg var der.

4.3 Valg av informanter

Å velge intervjupersoner avhenger av hva vi ønsker å vite noe om, og gode intervjupersoner er i tillegg til å være nødvendig for å få data til oppgaven vår også en viktig inspirasjonskilde (Dalland 2007). Jeg har valgt å bruke utviklingshemmede som informanter.

Utviklingshemming er en samlebetegnelse for en rekke ulike diagnoser og tilstander. Det som kjennetegner en person med utviklingshemming, er at evnen til å lære eller å klare seg i samfunnet, er mer eller mindre redusert. Det er også en betegnelse på medfødt eller tidlig ervervet kognitiv svikt, som medfører at funksjoner som tenkning, hukommelse, oppmerksomhet, språkforståelse og læring er redusert (Norsk forbund for utviklingshemmede). Utviklingshemming er som sagt særlig knyttet til kognitiv funksjonsnedsettelse og graderes i lett, moderat, alvorlig og dyp grad (Ellingsen 2015).

I min studie hvor jeg ønsker å få fram voksne utviklingshemmede sine erfaringer med det å bo i store bofellesskap, vil jeg hovedsakelig fokusere på utviklingshemmede som går under typen lett grad av utviklingshemming, og som har språk. Dette fordi det vil gjøre det enklere for meg å komme i kontakt med informantene mine og kommunisere med dem, enn om de hadde hatt moderat til dyp grad av utviklingshemming. Det vil også være enklere å få utdypende

svar på spørsmålene mine om informantene har lett grad av utviklingshemming. Det som kjennetegner en person med lettere grad av utviklingshemming er at han eller hun vil trenge lengere tid til å utvikle seg og lære ulike funksjoner. De vil for eksempel kunne lære seg å lese og skrive, i tillegg til enkel regning, men vil bruke lengre tid på dette enn andre. De vil også ha problemer med å forstå abstrakte begreper og sette seg inn i hvordan andre tenker. De skiller seg i utgangspunktet ikke mye fra andre, men må møtes med forståelse (Norsk forbund for utviklingshemmede).

Ifølge Ellingsen og Gjørum (2010) har forskning hvor utviklingshemmede selv er informanter aldri vært dominerende, verken forskning som handler om utviklingshemming som fenomen, eller forskning som handler om personer med utviklingshemming. Utviklingshemmede er også en gruppe som opp gjennom historien har vært knyttet til uverdige leve- og boforhold. Mitt valg, å bruke utviklingshemmede som informanter, handler hovedsakelig om at jeg ønsket å få fram deres egne meninger om deres bosituasjon.

Gjennom mine dager på besøk i de tre forskjellige bofellesskapene, endte jeg opp med totalt 11 informanter. Ti av disse har jeg intervjuet, men det varierer en del hvor mye jeg fikk anledning til å snakke med hver av dem. Den siste informanten har jeg kun observert. Planen min var i utgangspunktet å intervju personer med lett grad av utviklingshemming. Under datainnsamlingen ble dette vanskelig å kontrollere, siden jeg observert og intervjuet de jeg hadde anledning til. Det vil si de som var hjemme og som hadde samtykket til å delta. Alle mine informanter bor i store bofellesskap og var i stand til å kommunisere med meg. Hva slags diagnose de har ble derfor ikke like vesentlig, da det ikke var dette jeg skulle fokusere på. Jeg ser i ettertid, at noen av mine informanter ikke nødvendigvis kan defineres som utviklingshemmede, men kanskje bare har en fysisk funksjonsnedsettelse. Jeg har likevel valgt å bruke de som informanter, da de av andre årsaker har behov for å bo i bofellesskap, og derfor kan gi meg nyttig informasjon om hvordan det er å bo i bofellesskap. De fleste av mine informanter har en utviklingshemming, men alle er personer med nedsatt funksjonsevne. Alle informantene er over 18 år, og har gitt informert samtykke. En mer grundig presentasjon av informantene vil jeg komme tilbake til senere i oppgaven.

4.4 Utvikling av problemstilling

Utformingen av en problemstilling er en sentral og viktig del av et vitenskapelig forskningsprosjekt. Problemstillingen handler om hva slags spørsmål prosjektet skal belyse eller besvare, og den er avgjørende for valg av tilnærming. Videre vil utvalget vårt bestemme hvordan vi vil være i stand til å belyse problemstillingen (Malterud 2011). Jeg kom ganske tidlig i prosjektet fram til en hovedproblemstilling som jeg var fornøyd med, utfordringen ble imidlertid å komme opp med noen underproblemstillinger. Jeg hadde isteden noen klare temaer og mål med prosjektet for ikke å miste fokus. Disse temaene var institusjonalisering, selvbestemmelse og hverdagsliv. Underproblemstillingene ble dermed utformet gradvis, som en del av analysen, og etter hvert som jeg fikk mer oversikt over hva slags data jeg hadde klart å samle inn. Malterud (2011) hevder at en forskningsprosess som er preget av fleksibilitet, vil gi rom for skjerpet fokus hos forskeren etter hvert som datainnsamlingen og analysen gir økt forståelse for det fenomenet man vil studere. Prosessen med å utvikle underproblemstillingene var, for meg, en utfordring som handlet om å få de konkrete og tydelige nok, ikke for brede, og likevel utfyllende nok til å utforske temaet fra flere sider. Jeg endte til slutt opp med en hovedproblemstilling og fem underproblemstillinger. Disse er presentert i starten av oppgaven.

4.5 Analysemetode

Som analysemetode har jeg brukt fenomenologisk tilnærming. Formålet med en slik fenomenologisk tilnærming er å utvikle kunnskap om informantenes livsverden og erfaringer, innenfor et bestemt felt (Malterud 2011). I dette tilfellet er informantene beboere i store bofellesskap, og det jeg vil utvikle kunnskap om er deres erfaringer med å bo i slike store bofellesskap. Ifølge Postholm (2010) skal fenomenologiske studier beskrive den meningen som mennesker legger i en opplevelse knyttet til en bestemt erfaring av et fenomen. Formålet blir da å lete etter vesentlige kjennetegn ved det fenomenet man studerer. For å få til dette må man sette sin egen forforståelse til side (Malterud 2011). Fenomenologisk tilnærming kan deles inn i to forskjellige tilnærminger, sosial- og psykologisk fenomenologisk tilnærming. I en sosial fenomenologisk tilnærming studerer man grupper av individer, og på hvilken måte disse bevisst utvikler meninger i sosiale interaksjoner. I en psykologisk fenomenologisk tilnærming derimot fokuserer man på individet, og forsøker å oppfatte enkeltmenneskets opplevelse. Samtidig prøver man å finne ut hvordan erfaringen av det samme fenomenet oppleves av flere enkeltindivider (Postholm 2010). I mitt forskningsprosjekt har jeg brukt både sosial- og psykologisk fenomenologisk tilnærming. Jeg har sett på sosiale interaksjoner i

et bofellesskap, men jeg har også prøvd å få fram enkeltindividers opplevelser med det å bo i bofellesskap. Sagt på en annen måte er hensikten med fenomenologisk tilnærming å fange opp forskningsdeltakernes perspektiv (Postholm 2010).

Malterud (2011) deler den fenomenologiske analyseringen inn i fire ulike trinn, dette kaller hun systematisk tekstkondensering. I det første trinnet skal man bli kjent med materialet og få et helhetsinntrykk. I tillegg skal man begynne å se etter hvilke foreløpige temaer man kan dele inn datamaterialet i. Det andre trinnet går ut på å identifisere meningsdannende enheter. Dette går ut på å organisere den delen av materialet som man skal studere videre, og skille mellom irrelevant og relevant tekst. Her skal man også systematisere teksten, dette går ut på å identifisere og klassifisere de meningsbærende enhetene ut i fra de ulike temaene man kom fram til i forrige trinn. I det tredje trinnet skal man abstrahere den kunnskapen som man har etablert etter andre trinn. Dette går ut på systematisk å hente ut meningen, det vil si tolke de meningsbærende enhetene som allerede er kodet sammen. Det fjerde trinnet handler om å sette sammen bitene igjen, og sammenfatte betydningen av det man har funnet gjennom nye beskrivelser og begreper. Det skal til slutt bli en analytisk tekst som presenterer resultatene i vårt forskningsprosjekt (Malterud 2011). Jeg har i analysen forsøkt å følge denne fremgangsmåten.

Grunnen til at jeg har valgt fenomenologisk tilnærming er fordi jeg syntes denne tilnærmingen passet godt til problemstillingen og temaet for oppgaven. Slik som forklart over er dette en studie av et fenomen, og fenomenet her er mennesker med utviklingshemming som bor i store bofellesskap, og formålet er å finne deres opplevelse av dette. Jeg valgte også fenomenologisk tilnærming fordi jeg hadde erfaring med metoden fra tidligere og syntes det var en effektiv og lærerik metode.

Måten jeg har gått frem på for å analysere datamaterialet kan deles inn i flere deler, slik som jeg har forklart over om systematisk tekstkondensering. Først startet jeg med å lese gjennom alle intervjuene og notatene mine en gang og delte det inn i noen foreløpige tema. Deretter leste jeg det en gang til, hvor jeg streket over ulike utsagn som var relevant i forhold til det jeg skulle analysere. Prosessen med å komme frem til de ulike temaene tok mye tid og temaene ble endret flere ganger underveis. Til slutt hadde jeg disse seks temaene:

- Institusjonelle trekk ved den fysiske utformingen
- Institusjonelle trekk og rammer i hverdagslivet
- Selvbestemmelse

- Hva slags forhold har beboerne til hverandre
- Hva slags forhold har beboerne til de ansatte
- Hva syns beboerne kunne vært bedre med hensyn til bosituasjonen.

Deretter begynte jeg å sette sammen funnene til en sammenhengende tekst, som jeg videre kunne drøfte opp mot både teori og problemstilling. Disse seks temaene ble også utgangspunkt for mine underproblemstillinger, og for kapitlet hvor jeg presenterer funn, analyse og diskusjon senere i oppgaven.

4.6 utfordringer og eventuelle svakheter ved metodevalget

I dette avsnittet skal jeg gå nærmere inn på ulike utfordringer med det å bruke intervju og deltakende observasjon som metode i forbindelse med forskning på utviklingshemmede. Jeg vil også diskutere noen mulige svakheter ved min datainnsamling. Ifølge Ellingsen (2010) finnes det både forstyrrende elementer, utfordringer, kneiker og fallgruver uavhengig av design, metode og forskningens fokus. Slike forstyrrelser kan komme fra mange hold, og kan omfatte forhold som har betydning for forskningens pålitelighet og gyldighet. En slik utfordring som kan ha påvirket min forskning er forforståelse. Ifølge Dalland (2007) gjør vi oss tanker om det fenomenet vi skal studere allerede i forberedelsene til datainnsamlingen. Denne forforståelsen tar vi med oss inn i forskningen, og den kan både inspirere oss, men også gi oss skylapper. Det å sette sin egen forforståelse til side kan være vanskelig, derfor påtar vi oss å ha et reflektert forhold til vår egen forforståelse. Man må også ha et reflektert forhold til sin egen innflytelse på materialet, slik at man kan gjenfortelle informantenes erfaring på en mest mulig lojal måte, uten å legge sine egne tolkninger som fasit (Malterud 2011). Før jeg starter datainnsamlingen reflekterte jeg en del rundt min egen forforståelse både når det gjelder utviklingshemmede og bofellesskap. Siden jeg fra tidligere arbeid har en oppfatning av hvordan det er i bofellesskap og hvem de utviklingshemmede er, var det viktig for meg å reflektere rundt dette, og forsøke å legge denne forforståelsen til side. Slik at jeg kunne gå datainnsamlingen i møte med åpne øyne. Dalland (2007) kaller dette også for personlige forhold, og legger vekt på at slike personlige forhold alltid vil virke inn når vi observerer. For eksempel vil vår oppvekst, utdanning, erfaring, fordommer, motiver og forforståelse påvirke det vi ser etter, og hvordan vi tolker det vi ser.

En annen utfordring i arbeidet med denne oppgaven har vært å sette beboernes egne opplevelser og erfaringer i fokus. Jeg ser i ettertid at deres stemme ikke kommer like tydelig fram som det jeg opprinnelig ønsket. Dette fordi jeg som masterstudent ikke har hatt tid til å

være lengre i de ulike bofellesskapene, og derfor ikke fikk gjennomført flere intervjuer. De kveldene jeg var på besøk var også muligheten til å observere mye større, enn det den var til å snakke med beboerne. Mine observasjoner kommer derfor tydeligere frem i denne oppgaven, enn beboernes egen stemme. Jeg har dermed beskrevet deres opplevelse i lys av mine observasjoner, og noe deres utsagn. Videre vil jeg gå nærmere inn på utfordringer ved deltakende observasjon som metode, deretter utfordringer ved bruk av intervju.

4.6.1 Utfordringer ved bruk av deltakende observasjon

En utfordring når man bruker deltakende observasjon i forskning er ifølge Sundet (2010) at man må passe på at man ikke blir for mye deltakende. Med dette mener hun at man som deltakende observatør kan bli så deltakende at man bidrar til å skape de sosiale prosessene og mønstrene man selv inngår i. Om man skal være en datainnsamlende observatør i en sosial kontekst er deltakelse ofte en forutsetning for tilstedeværelse, samtidig er en viss avstand en forutsetning for å kunne observere. Som deltakende observatør må forskeren derfor vurdere to ulike spørsmål. Det første handler om hva slags informasjon man går glipp av dersom man blander seg inn i situasjonen. Situasjonen vil kanskje utvikle seg annerledes om forskeren blander seg inn og han eller hun vil gå glipp av viktig informasjon om informantene. Samtidig kan det at man deltar aktivt virke tillitsvekkende. Det andre spørsmålet handler om hvordan man kan ha et saklig, analytisk og distansert forhold til de handlingene man selv har vært med å påvirke. I min datainnsamling forsøkte jeg å være oppmerksom på dette, men i noen situasjoner opplevde jeg at det var vanskelig ikke å blande seg inn fordi enten beboerne eller de ansatte henvendte seg mye til meg. I tillegg opplevde jeg flere ganger at de ansatte ikke visste helt hvorfor jeg var der og hvordan de skulle forholde seg til meg. I et av bofellesskapene opplevde jeg også at en av de ansatte var veldig opptatt av å vise og fortelle meg alt som var bra der og hva de var flinke på, dette gjorde at jeg følte at jeg kanskje gikk glipp av hvordan det egentlig var der. Ifølge Dalland (2007) kalles dette forskningseffekt og handler om at personer som vet at de blir observert kanskje opptrer annerledes enn de ellers ville gjort. Dette kan være en utfordring man må være oppmerksom på når man observerer. I tillegg hevder Sundet (2010) at forskningsresultatet avhenger av hva som til enhver tid blir vurdert som relevant og observere, og hvordan denne observasjonen blir tolket. Observasjonen min bar preg av at jeg var med og observerte det som passet for beboerne og de ansatte de kveldene jeg var på besøk. Hvem jeg fikk mulighet til å observere var avhengig av hvem som var hjemme, og hvem som hadde skrevet under på samtykkeerklæringene til

prosjektet. På den måten foregikk observasjonen på beboernes premisser, men samtidig kan også dette ha ført til at jeg gikk glipp av annen relevant informasjon.

4.6.2 utfordringer ved bruk av intervju

Som beskrevet gjennomførte jeg også intervjuer og feltsamtaler. En svakhet ved mine intervjuer er at jeg kun har intervjuet dem som kunne snakke for seg og gjøre seg forstått muntlig, altså de med lettere grad av utviklingshemming. Jeg er derfor klar over at i min forskning, er de med så omfattende kognitiv funksjonsnedsettelse at de ikke kan gi et informert samtykke, og de som har vansker med å forstå eller besvare spørsmål, utelatt. Ifølge Ellingsen (2010) kan dette være en metodologisk utfordring, om slike personer faller ut av all forskning, og som også kan gå utover gyldigheten til forskning som er basert på data kun fra dem som kan gi informert samtykke. På en annen side ville min datainnsamling til denne oppgaven ha blitt for omfattende om den også skulle gjelde de med moderat til dypere grad av utviklingshemming. Samtidig vil jeg si at jeg heller ikke sitter på den kompetansen som hadde vært nødvendig om jeg skulle intervjuet de med moderat til dypere grad av utviklingshemming.

En annen utfordring ved intervju som metode er ifølge Ellingsen og Gjørum (2010) at et møte mellom en forsker og en informant med utviklingshemming kan være et kommunikativt utfordrende møte. Guneriussen (2010) hevder at utviklingshemmede kan tilpasse sine svar etter intervjusituasjonen og forskerens nærvær og spørsmål, og at de kan svare det de tror er forventet av dem. Dette tenker jeg at kan gjelde andre også. Derfor kan ikke utsagn fra intervjupersonen alltid regnes som direkte uttrykk for subjektive meninger og erfaringer, uavhengig av intervjusituasjonen. Det er derfor viktig at forskeren analyserer nøye sitt eget nærvær. Kittelsaa (2010) hevder at mange utviklingshemmede vet at andre har makt til å bestemme over dem. Som forsker må man derfor reflektere over sin egen maktposisjon, slik at man så langt det er mulig unngår at de svarer slik de tror at forskeren ønsker. Ellingsen (2010) er også opptatt av at man som forsker må være oppmerksom på at utviklingshemmede kan ha en læringshistorie som innebærer en underlegenhet eller en autoritetstro. Dette kan gjøre at mange anstrenger seg ekstra for å svare det de tror intervjueren vil høre. Guneriussen (2010) mener også at et slikt forhold mellom forsker og informant alltid er preget av asymmetri, hvor forskeren har kontroll over situasjonen. Derfor er det også forskeren som definerer rammene for møtet og har kunnskap om metoder og definere formål. Dette er ting jeg har måtte tatt hensyn til i samtaler med mine informanter. Som tidligere nevnt var jeg opptatt av å gi dem muligheten til å styre samtalene, dette gjorde jeg ved at jeg ofte lot de fortelle om det som

opptok dem, i tillegg til at jeg stilte mine spørsmål. På den måten ville jeg gi de en følelse av at det var de som hadde kontroll over situasjonen. Det var også alltid en ansatt som snakket med beboerne først, og spurte om det var greit at jeg kom på besøk, og stilte dem noen spørsmål. Dette for å forhindre at de kom i en situasjon hvor de følte at de ikke kunne si nei til å snakke med meg.

4.7 Generalisering, validitet og reliabilitet

Generalisering, validitet og reliabilitet har ifølge Kvale (2001) status som en hellig vitenskapelig treenighet i den moderne samfunnsvitenskapen. Generalisering handler om at de funnene man gjør også er gjeldende i andre sammenhenger enn akkurat der studien er gjennomført. Generalisering er ifølge Malterud (2011) en allmenngyldig overførbarhet, og det som avgjør om forskningen er generaliserbar er om resultatene kan overføres til lignende situasjoner. Denne overførbarheten er avhengig av hvorvidt resultatene gir mening utover seg selv. Ellingsen (2010) refererer til Kvale (2000) som mener at man ikke kan hevde at den forskningen man har gjort ikke kan generaliseres. Dette fordi det da vil kunne bli oppfattet som at det ikke er vitenskap, særlig hvis en legger til grunn de sterke føringene som synes å eksistere innenfor vitenskapen. Likevel vil jeg si at min forskning hvor jeg kun har hentet data fra tre forskjellige bofellesskap, kan være for begrenset til at forskningsresultatene kan generaliseres til å gjelde alle slike bofellesskap. Samtidig gir datamaterialet et innblikk i hvordan livet i et stort bofellesskap kan være. Det er dette Kvale (2001) kaller for analytisk generalisering, som involverer en vurdering av i hvilken grad funnene fra denne studien, kan brukes som en rettleiding for hva som kan komme til å skje i en annen lignende situasjon.

Validitet handler ifølge Malterud (2011) om kunnskapens gyldighet. Denne gyldigheten handler om i hvilken grad forskningen undersøker det den er ment å undersøke (Kvale 2001). For å finne ut om forskningen er gyldig må vi spørre oss om den metoden vi har brukt kan belyse vår problemstilling. I tillegg kan vi stille spørsmål om relevans til formuleringen av problemstillingen, utvalget, datainnsamlingen, den teoretiske referanserammen, analysemetoden og presentasjonsformen. Sannsynligheten for at resultatene er gyldige kan styrkes dersom flere er enige om at dette er en rimelig konklusjon (Malterud 2011). Ifølge Kvale (2001) er målet å undersøke bestemte sammenhenger som man enten mener å ha sett eller som man antar at finnes, og valideringen avhenger av kvaliteten på selve undersøkelsen, hvor funnene må sjekkes, utspørres og tolkes kontinuerlig. Jeg vil derfor si at min undersøkelse er gyldig, da jeg mener at både problemstillingen, utvalget, metoden og teorien er relevant. I tillegg har jeg også fått bekreftet flere av forholdene som kommer fram fra

tidligere forskning. Samtidig samsvarer på mange måter svarene jeg har fått i min undersøkelse med min forforståelse, og en annen forsker kunne muligens ha fortolket disse svarene noe annerledes enn det jeg har gjort.

Reliabilitet handler om hvor troverdig en bestemt målemetode eller undersøkelsesmetode er. For å sikre reliabiliteten leter man etter mulige målefeil, altså mulige feil ved undersøkelsen (Ellingsen 2010). Ifølge Kvale (2001) handler reliabilitet om forskningsfunnenes konsistens, og den kan svekkes av en rekke forhold. For eksempel ledende eller uklare spørsmål ved intervju, og vansker med å tolke eller lese svarene som gis. Dette kan i mange tilfeller føre til slutninger eller teorier som ikke stemmer. Et velkjent forhold i forskning er at forskningen kan påvirke den som det forskes på. Dette kan igjen få betydning for både validiteten og reliabiliteten. Reliabiliteten svekkes på denne måten gjennom at undersøkelsen påvirkes, og målefeil oppstår i økende grad. Målingene kan i seg selv være riktige, men de måler forhold som er påvirket av selve undersøkelsen. Slike tilfeldige feil svekker reliabiliteten (Ellingsen 2010). Jeg har tidligere gjort rede for mulige svakheter ved min undersøkelse, disse svakhetene kan få konsekvenser for reliabiliteten. Blant annet kan jeg ikke garantere for at mine informanter ikke var påvirket av at de ble forsket på. Selve intervjumetoden var også preget av flere spontane samtaler, hvor jeg stilte spørsmål underveis som direkte respons på svarene jeg fikk. Dette kan bidra til subjektivitet. Samtidig var intervjuene preget av en viss struktur, hvor jeg hadde forberedt spørsmål på forhånd og jeg stilte derfor stort sett de samme spørsmålene til alle informantene. Ved at jeg er klar over, og har gjort rede for disse mulige svakhetene, har jeg også argumentert for reliabiliteten i min undersøkelse.

4.7 Forskningsetikk

I forskning som handler om temaer rundt menneskers hverdagsliv, eller som er nært knyttet til praksis, vil forskningsetiske spørsmål melde seg. Som forsker har man alltid et ansvar for informantenes ve og vel, og spesielt hvis informantene består av sårbare grupper. Sårbare grupper vil si personer som antas å ha en nedsatt evne til å fatte selvstendige avgjørelser om deltakelse i forskning. Utviklingshemmede regnes som en slik sårbar gruppe. Derfor må utviklingshemmede som deltar i forskning få forholdene lagt til rette for seg slik at det tas hensyn til deres behov (Hummelvoll 2008).

Når man skal gjennomføre forskning hvor man skal behandle personopplysninger vil prosjektet betegnes som meldepliktig til Norsk senter for forskningsdata (NSD). Med personopplysninger menes alle opplysninger eller vurderinger som kan knyttes til

enkeltpersoner (NSD: Må prosjektet meldes?) Fordi jeg er en del av prosjektet «Når hjemmet blir arbeidsplass», og det allerede hadde fått en godkjenning fra NSD, trengte ikke jeg å sende inn en egen søknad. Min masteroppgave går derfor under prosjektets godkjenning.

Ifølge Kvale (2001) er det spesielt tre etiske retningslinjer som må tas hensyn til når man forsker på mennesker. Dette er frivillig informert samtykke, konfidensialitet og konsekvenser. I tillegg har jeg valgt å ta med forskerens rolle, da jeg mener at dette også er viktig å reflektere over. Særlig når informantene er utviklingshemmede. Slike etiske retningslinjer er det viktig at forskeren har reflektert rundt, slik at han eller hun lettere kan være oppmerksom på følsomme eller kritiske temaer som kan dukke opp i løpet av studien (Kvale 2001). De fire etiske retningslinjene som jeg nevnte over, skal jeg gå nærmere inn på nå.

4.7.1 Frivillig informert samtykke

Informert samtykke betyr, ifølge Kvale og Brinkmann (2009) at forskningsdeltakerne informeres om undersøkelsens overordnede formål og hovedtrekkene i design, i tillegg til mulige risikoer og fordeler ved å delta. Samtidig må man sikre seg at de involverte deltar frivillig. Å samtykke til noe betyr ifølge Ellingsen (2015) at man er villig til noe, men samtykkekompetanse består av flere forhold. Det handler blant annet om hvem som har rett til å samtykke, hva det skal samtykkes til og om personen faktisk er i stand til å vite forskjellen på å si ja og nei. Kittelsaa (2010) sier at for å kunne samtykke, må en ha forutsetninger for å kunne forstå hva forskningen dreier seg om. Ellingsen (2015) hevder også at utviklingshemmede, i noen tilfeller, kan ha vansker med å avgi et frivillig informert samtykke. Dette henger sammen med deres kognitive fungering og selve funksjonsnedsettelsen, men også selve informasjonen som blir gitt, hva som undersøkes og hvordan. Cameron og Murphy (2006) hevder at det kan være mange grunner til at informert samtykke kan være vanskelig å oppnå når informantene har utviklingshemming. For eksempel kan dette dreie seg om konsentrasjonsproblemer, hukommelsesproblemer og problemer med å huske nylig lært kunnskap. Det kan også tenkes at de trenger lengre tid til å ta en beslutning om å delta. Informert samtykke handler også om hvor mye informasjon som bør gis, og når informasjonen bør gis (Kvale og Brinkmann 2009). Når informantene er utviklingshemmede må altså informasjonen som gis også tilpasses deres evne til å forstå. Det er viktig at informasjonen som gis, blir forstått. For utviklingshemmede vil ofte kun skriftlig informasjon være utilstrekkelig på grunn av manglende begrepsforståelse eller manglende leseferdigheter. Det kan derfor være nødvendig å sikre at muntlig informasjon blir gitt (Kittelsaa 2010). Cameron og Murphy (2006) er opptatt av at utviklingshemmede burde få muligheten til selv å

si ja eller nei til å delta i forskning. I tillegg sier Ellingsen (2015) at det kan være uheldig å tvile på frivilligheten bak et allerede avgitt samtykke. Hvis en person har samtykket til å delta og dette trekkes tilbake eller hindres, kan det også være fordi personen føler seg presset til å ikke delta. Ifølge Kvale og Brinkmann (2009) kan det også oppstå spørsmål om hvem som bør gi samtykke når man utfører forskning i institusjoner. Samtykke fra for eksempel en overordnet kan innebære at det legges større press på de underordnede om å delta.

Mine informanter har som sagt vært utviklingshemmede og for meg har det vært viktig at de har samtykket selv til å delta. Prosjektet jeg har vært en del av, hadde på forhånd fått samtykke fra de overordnede i bofellesskapene, og i tillegg innhentet de skriftlig samtykke fra både pårørende og beboerne. Samtidig var jeg opptatt av å informere om hvem jeg var og hvorfor jeg var der, når jeg var på besøk i bofellesskapene. Jeg forsikret meg også om at det var greit for dem jeg observerte, at jeg var der. Når jeg gjennomførte intervju spurte jeg alltid på nytt om de husket hvorfor jeg var der, og om det var greit at jeg stilte dem noen spørsmål. I tillegg ble de informert om at de kunne trekke seg når som helst.

4.7.2 Konfidensialitet

Ifølge Kvale og Brinkmann (2009) handler konfidensialitet om at data som kan identifisere informantene, ikke må avsløres. Kittelsaa (2010) sier videre at det handler om å anonymisere forskningsinformasjonen. Med dette menes, blant annet, at det er viktig å passe på at informantene fremstår som anonyme. I tillegg må man være nøye med hvordan man behandler data som er samlet inn, hvordan det blir oppbevart og hvordan det blir presentert (Kalman og Lövgren 2012). Det å skulle sikre full konfidensialitet er derimot ikke alltid like enkelt når informantene er utviklingshemmede (Ellingsen 2015). Om man for eksempel ønsker å gi tette beskrivelser av personer eller omgivelser, kan det være vanskelig å unngå at informantene blir gjenkjent i det man skriver, selv om det er anonymisert. Det kan også være vanskelig å skulle endre på mye av detaljene, uten at man samtidig endrer det som informantene har ønsket å fortelle om seg selv (Kittelsaa 2010). Ellingsen (2015) nevner også at i noen tilfeller kan informantene gå ut med informasjon selv. Utviklingshemmede møter mange forskjellige fagpersoner og hjelpere daglig, og de kan komme til å gi informasjon om hva de har deltatt på, og som igjen kan kobles direkte til forskningsmaterialet. Det kan også være at spesielle kjennetegn, eller omfang av informanter, kan bidra til å avdekke hvem informantene er selv om de er anonymisert. Konfidensialitet er derfor noe jeg har måtte være ekstra oppmerksom på. Jeg har vært svært opptatt av å anonymisere informantene mine i alt jeg har skrevet. Alt fra observasjonsnotater til den ferdige masteroppgaven, inneholder kun

fiktive navn. Jeg oppgir heller ikke navnene på bofellesskapene, eller hvilke kommuner disse ligger i. Samtidig kan jeg ikke garantere at ansatte som har vært tilstede i de ulike bofellesskapene vil kunne kjenne igjen beboerne fra sitt bofellesskap i teksten, eller at informantene forteller andre hva de har vært med på.

4.7.3 Konsekvenser

Som forsker må man forholde seg til de konsekvensene en kvalitativ undersøkelse kan innebære, både med hensyn til de mulige skadene den kan påføre deltakerne, men også de fordelene de kan få ved å delta (Kvale og Brinkmann 2009). Ifølge Kittelsaa (2010) kan det være vanskelig å bedømme hva som er skadelig i samfunnsvitenskapelig forskning. Og i forskning på utviklingshemmede, kan dette handle om at man må ta hensyn til at utsatte grupper ikke skal fremstilles i et uheldig lys. Samtidig må man også tenke over om man blir for beskyttende i sin framstilling, slik at personene fremstår som alltid svake og sårbare. Ved å gjøre dette vil man kunne komme til å forsterke de stereotypene som finnes, og som man helst vil prøve å unngå. Ellingsen (2015) ser også dette som et problem. Om man har en for overbeskyttende holdning til utviklingshemmede, vil det kunne redusere deres mulighet til å delta i forskning. Da vil man kunne risikere at personer som kunne gitt en verdifull informasjon, ikke får muligheten til å delta som informanter. Kvale og Brinkmann (2009) er opptatt av at risikoen for å skade informantene bør være lavest mulig. Samtidig bør summen av de potensielle fordelene for deltakerne, og betydningen av den oppnådde kunnskapen, veie tyngre enn risikoen for å skade dem. En annen konsekvens man må være oppmerksom på, ifølge Kvale og Brinkmann (2009), er den åpenheten og intimiteten som kjennetegner kvalitativ forskning, og at dette kan være forførende og kan få deltakerne til å gi opplysninger de i ettertid vil angre på. Ifølge Hummelvoll (2008) kan det være viktig at forskeren snakker med deltakerne om slike forhold som kan skade dem, eller som kan være en ekstra belastning. Det bør også være en plan for videre oppfølging eller støtte, om deltakerne skulle ha behov for dette.

4.7.4 Forskerens rolle

Ifølge Kvale og Brinkmann (2009) er forskerens rolle, som person og forskerens integritet, avgjørende for kvaliteten på den vitenskapelige kunnskapen og de ulike etiske beslutningene som tas i kvalitativ forskning. Forskerens rolle handler også om ulike etiske krav til forskeren. Disse omfatter krav til den vitenskapelige kvaliteten på kunnskapen som legges fram. Dette innebærer blant annet at funnene som offentliggjøres er så nøyaktige og representative for forskningsområdet som mulig. Malterud (2011) er opptatt av at uansett hvilke

forskningsmetode man bruker, eller hva slags forskningsprosjekt man skal gjennomføre, vil forskeren som person på en eller annen måte påvirke både forskningsprosessen og forskningsresultatene. I en kvalitativ studie hvor deltakerne er mennesker, vil også det mellommenneskelige spillet som foregår i en sosial og kulturell kontekst, bli en naturlig del av materialet. Et usikkerhetsområdet rundt forskerens rolle kan, ifølge Kvale og Brinkmann (2009), være den spenningen som kan oppstå mellom profesjonell distanse og personlig vennskap. Forskeren kan av sine informanter bli oppfattet som en venn, fordi man fremstår som en varm og omsorgsfull forsker. Dette kan føre til at informantene forteller mer enn de er komfortable med i ettertid. Barron (1999) er opptatt av at særlig informantene som er utviklingshemmede kan misforstå forskningssituasjonen og tro at forskningssamarbeidet er en form for vennskap. Det kan være vanskelig å forstå at forskeren er spesielt interessert i hans eller hennes situasjon, og at det er det som er grunnen til besøkene. Ofte kan også motivet for å delta være styrt av at de er smigret over at noen er interessert i deres liv. Forskning på utviklingshemmede krever derfor et våkent blikk for deltakernes situasjon og behov, og for å unngå slike misforståelser er det viktig å være tydelig på hva rollen som forsker innebærer. I tillegg må forskeren være åpen om forskningens hensikt og hva forskningen vil innebære for deltakerne (Kalman og Lövgren 2012). Jeg har derfor måtte være oppmerksom på min rolle som forsker og på hvordan den kan påvirke både forskningsdeltakerne og forskningsprosessen. Det var viktig for meg å få tillit hos informantene og skape en relasjon slik at de synes det var greit at jeg observerte eller intervjuet dem. Samtidig måtte jeg være tydelig på min rolle, hva som var hensikten med at jeg var der og formålet med forskningen.

5.0 Presentasjon av funn, analyse og diskusjon

I dette kapittelet vil jeg presentere funnene fra datainnsamlingen, i tillegg til å analysere og diskutere disse opp mot teori, tidligere forskning og egne problemstillinger.

Hovedproblemstillingen min er «Hvordan er det for voksne utviklingshemmede å bo i store bofellesskap?» og det jeg ønsker å få fram er deres erfaringer og opplevelser med dette. Jeg har, som tidligere nevnt, gjennomført observasjoner og intervjuer i tre store bofellesskap.

Bofellesskapene vil jeg videre kalle for bofellesskap 1, 2 og 3. Totalt har jeg 11 informanter, som jeg enten har intervjuet eller observert, eller begge deler. Mine informanter har, som jeg har skrevet om i metodekapitlet, alle nedsatt funksjonsevne, og de fleste har en utviklingshemming. Alle informantene har fått fiktive navn, dette på bakgrunn av etiske forhold og anonymisering som jeg har redegjort for i metodekapitlet. Samtidig har jeg også snakket med personalet i bofellesskapene og fått nyttig tilleggsinformasjon fra dem. Denne informasjonen kommer jeg også til å bruke i diskusjonen.

Først vil jeg presentere informantene mine og deretter bofellesskapene. Dette gjør jeg for at det skal bli enklere å holde oversikt over de ulike beboerne som nevnes i teksten, og for at det skal bli lettere å skille mellom de ulike bofellesskapene. Når jeg presenterer bofellesskapene vil jeg beskrive den fysiske utformingen, det vil si både utvendig og innvendig, i tillegg til de private leilighetene til informantene mine. Videre vil jeg presentere funnene mine, som jeg har delt inn i seks ulike temaer. I de to første temaene som er: institusjonelle trekk ved den fysiske utformingen og institusjonelle trekk og rammen i hverdagslivet, har jeg tatt utgangspunkt i både Goffman, Folkestad og Christensen og Nilsen sin beskrivelse av hva institusjonalisering er. De andre temaene mine er: selvbestemmelse, hva slags forhold har beboerne til hverandre, hva slags forhold har beboerne til de ansatte og hva syns beboerne kunne vært bedre med hensyn til bosituasjonen. Disse temaene har jeg kommet fram til gjennom analysen. Min presentasjon av hvert av disse temaene, inneholder også en analyse og en diskusjon som vil vise til den presenterte teorien, tidligere forskning og egne problemstillinger. Til slutt i presentasjonen av hvert av disse temaene, vil jeg komme med en oppsummering.

5.1 Informanter

Bofellesskap 1: Totalt 8 beboere

Navn	Beskrivelse
Johan	Ung mann i 20 årene, bodd i bofellesskap 1 i 3 år. Går på skole, spiller i band og er aktiv i organisasjon for funksjonshemmede
Helene	Unge kvinne i 20 årene, bodd i bofellesskap 1 i 3 år. Jobber på dagsenter.
Olav	Ung mann i 20 årene. Jobber på dagsenter og er håndballdommer på fritiden.

Bofellesskap 2: Totalt 13 beboere

Navn	Beskrivelse
Marie	Kvinne i 30 – 40 årene, bodd i bofellesskap 2 i 10 år. Har aktiviteter i boligen på dagtid og jobber på «fredagskafeen».
Iselin	Kvinne i 30 – 40 årene, bodd i bofellesskap 2 i 13 år. Jobber i verna bedrift, og hennes hobbyer er ski og «discoklubben».
Jens	Mann i 30 – 40 årene, bodd i bofellesskap 2 i 5 år. Jobber i verna bedrift og spiller fotball.
Lars	Mann i 30 – 40 årene, bodd i bofellesskap 2 i 10 år. Jobber i verna bedrift og spiller fotball.
Harald	Mann i 30 – 40 årene. Jobber i verna bedrift.

Bofellesskap 3: Totalt 7 beboere

Navn	Beskrivelse
Mikkel	Ung Mann i 20 årene. Jobber på dagsenter, spiller i band, går på karate og spiller teater.
Sara	Kvinne i 30 årene, bodd i bofellesskap 3 i 5 år. Jobber i verna bedrift.
Ane	Kvinne i 30 årene, bodd i bofellesskap 3 i 6 år. Jobber i verna bedrift

5.2 Fysisk utforming av bofellesskapene

Med begrepet fysisk utforming mener jeg både hvordan bofellesskapet ser ut utvendig og om det skiller seg ut fra den øvrige bebyggelsen. Hvordan det ser ut innvendig, inkludert fellesarealet og personalbase og hvordan de private leilighetene til beboerne er utformet. Jeg vil her beskrive bofellesskapene hver for seg.

5.2.1 Bofellesskap 1

I bofellesskap 1 bor det 8 beboere. Jeg får inntrykk av at dette er et nyere leilighetskompleks og det består av to etasjer. Bofellesskapet er plassert i et boligområde, hvor alle husene i nærheten er eneboliger. Det skiller seg derfor litt ut i omgivelsene, fordi det blir veldig stort i forhold til resten av bebyggelsen rundt. Dette bofellesskapet har en lekeplass rett ved siden av og en ganske stor parkeringsplass i tilknytning til boligen, som også er med på å skape en følelse av at dette huset er annerledes enn boligene i nærheten. Bofellesskapet har en felles hovedinngang for alle beboerne, denne blir også benyttet av de ansatte og besøkende. Døren her er alltid låst og det er ringeklokker på utsiden til alle beboerne og til personalkontoret. Hver enkelt leilighet har egne inngangsdører inne i bofellesskapet. Første etasje i bofellesskapet består av fire leiligheter, en felles stue og personalbase. Andre etasje består av fem leiligheter. Fellesstua ligger rett ved hovedinngangen, og er et ganske stort rom med kjøkken og stue i en åpen løsning, hvor de også har et langbord, sofa, noen stoler og en tv. Personalbasen består av et stort kontor med et tekjøkken og en garderobe. Personalbasen, med kontor, tekjøkken og garderobe, har en felles inngang, slik at rommene for de ansatte er plassert sammen. Denne personalbasen ligger rett ved hovedinngangen. De private leilighetene er på omtrent 40 kvm og består av stue og kjøkken i en åpen løsning, soverom og bad. Soverommet og badet er i tilknytning til hverandre, og flere har bad med dør både inn til soverommet og ut til gangen. Det som kjennetegner leilighetene er at de er innredet personlig og at de inneholder ulike hjelpemidler som beboerne trenger.

5.2.2 Bofellesskap 2

Bofellesskap 2 er det største bofellesskapet i min undersøkelse, her bor det 13 beboere. Det er over to etasjer, og ser ut som et rekkehus, med leiligheter i begge etasjer. Dette bofellesskapet ligger i tillegg på det de kaller et «helsetun». Det vil si at det er flere boliger på samme område som er tilknyttet helsetjenesten i kommunen, blant annet er det flere omsorgsboliger, sykehjem og avlastningstjenesten ligger i samme bygg som bofellesskapet. I nærheten av dette helsetunet er det eneboliger og et butikkssenter. «Helsetunet» har ulik byggestil i forhold til den øvrige bebyggelsen, og skiller seg ut fra eneboligene rundt. Det er heller ikke vanskelig

å se at dette er et «helsetun», da det står et stort skilt ved innkjøringen som forteller dette, og som har oversikt over hvor de ulike boligene er plassert på området. Bofellesskap 2 har en felles hovedinngang i første etasje for alle beboerne. Her er det ringeklokker på utsiden til alle beboerne og til personalbasen. Dette bofellesskapet deles opp i, noe personalet kaller for, «bo 1» og «bo 2». Den ene gangen nede og en av gangene oppe er «bo 1», til sammen 9 leiligheter, her bor de som trenger mest hjelp. «Bo 2» er den andre gangen oppe, der er det 4 leiligheter og de som bor der klarer seg mye selv. Fellesarealet i dette bofellesskapet ligger i andre etasje og består av to fellesstuer. Disse stuenes ligger i hver sin ende av andre etasje. Rommene har kjøkken og stue i en åpen løsning og de består av langbord, sofa og tv. Den ene fellesstua som ligger i gangen til «bo 2», har også et biljardbord. Personalbasen består av to kontorer i andre etasje og en garderobe og et toalett i første etasje. Kontorene i andre etasje er det kun de ansatte som har tilgang til og de er stort sett låst. Alle de private leilighetene, utenom en, er på ca. 40 kvm og består av stue, kjøkken, soverom og bad. Den ene leiligheten som skiller seg ut er på omtrent 10 kvm og består kun av et rom og et lite bad. Alle leilighetene er innredet personlig.

5.2.3 Bofellesskap 3

I dette bofellesskapet bor det totalt 7 beboere. Det er over to etasjer og ser ut som et nyere leilighetskompleks. Boligområdet rundt bofellesskap 3 består av både eneboliger og flere store blokker, og i tillegg er det en skole og flere næringsbygninger rett i nærheten. Fordi dette bofellesskapet er plassert på et området hvor det er flere store blokker, skiller det seg ikke spesielt ut fra den øvrige bebyggelsen. Bofellesskapet har tilgang til parkeringsplass utenfor boligen, men denne er i tilknytning til parkeringsplassen til blokkene rundt, og skiller seg heller ikke ut. Dette bofellesskapet har som de andre to, en felles hovedinngang i første etasje. Det er ringeklokker på utsiden til både beboerne og til personalbasen. I første etasje er det fire leiligheter, og i andre etasje er det fem leiligheter. Første etasje har også en felles stue og en personalbase. Både personalbasen og fellesstuen ligger i tilknytning til hovedinngangen. Fellesstuen er plassert slik at det er det første rommet du kommer inn i, når du går inn hovedinngangen. Dette er et ganske stort rom med stue og kjøkken i en åpen løsning. Det har også et langbord, to sofaer, to stoler og tv. Her henger det i tillegg flere oppslagstavler på veggene. Den ene har oversikt over hva som skjer på huset de ulike dagene, en annen har bilder av de ansatte, og en har bilder av de som bor der. Bofellesskap 3 sin personalbase består av et kontor, garderobe og toalett. Alle de private leilighetene er på omtrent 40 kvm og består av stue og kjøkken i en åpen løsning, soverom og bad. Soverommet og badet er i tilknytning til

hverandre, og flere har bad med dør både inn til soverommet og ut til gangen. Leilighetene er innredet personlig også i dette bofellesskapet.

5.3 Presentasjon og diskusjon av hovedfunn

I det følgende vil jeg presentere de seks temaene som er fremkommet på grunnlag av analyse, og gjennomgang av datamaterialet, som er presentert i metode kapitlet. Jeg har valgt en presentasjon som også innebærer en drøfting av disse opp imot teori, tidligere forskning og egne problemstillinger. Under hvert tema vil jeg komme med en oppsummering til slutt.

5.3.1 Institusjonelle trekk ved den fysiske utformingen

Når det gjelder den fysiske utformingen av bofellesskapene, vil jeg si at alle tre bofellesskapene minner om hverandre. Alle tre er bygget med en personalbase, fellesrom og private leiligheter. Alle har også en hovedinngang og selve boligen er over to etasjer. Det kan se ut som at de følger en mal om hvordan det er fornuftig å tenke at et bofellesskap skal se ut. Dette vil jeg si er et institusjonelt trekk ved den fysiske utformingen av bofellesskapene. Dette betyr at beboerne ikke har så mye de skulle ha sagt om hvordan bofellesskapene blir bygget. Beboerne kan bestemme over innredning av sine egne leiligheter, men utover dette er det overordnede regler som gjelder. Det at bofellesskapene er utformet med personalbase, fellesrom og private leiligheter kan ses i sammenheng med det Helge Folkestad (2003) kaller for, en tredelt romlighet. Han legger vekt på at dette ivaretar både idealet om eget hjem, samtidig som det gir mulighet for fellesskap blant beboerne og behovet for koordinering av hjelp, tilsyn og kontroll dekkes. Han argumenterer også for at det er personalet som aktivt regulerer tilgangen til og bruken av disse lokalene. Det at personalet aktivt regulerer tilgangen til disse lokalene, kan jeg på noen områder kjenne igjen i de bofellesskapene jeg har besøkt. Dette vil jeg også kalle et institusjonelt trekk. Det er for eksempel bare de ansatte som har tilgang til personalrommene, da de stort sett er låst. I både bofellesskap 2 og 3 finnes det også en slags uskrevet regel, om at beboerne skal spise i sine egne leiligheter, utenom fellesmåltidene. Dette mener jeg er et godt eksempel på hvordan personalet regulerer tilgangen til lokalene. Når det gjelder fellesstuene kan i utgangspunktet beboerne komme og gå som de vil, men det er stort sett ansatte tilstede, noe som kan tenkes at regulerer beboernes oppførsel når de er der. Eller eventuelt også kan si noe om beboerne ønsker å være i fellesstuene eller ikke.

Sandvin m.fl. (1998) snakker også om den tredelte inndelingen av rom i bofellesskap. De mener at det er tatt hensyn til tre ulike praksisformer i den fysiske utformingen av boligene, med en formell, en privat og en kollektiv funksjon. Den formelle funksjonen er personalbasen, den private funksjonen er leilighetene og den kollektive funksjonen er fellesstuen. Når de ulike rommene får en slik tiltenkt funksjon mener jeg at man også kan snakke om institusjonelle trekk, nettopp fordi det er planleggere og arkitekter som bestemmer hvilken funksjon de ulike rommene skal ha. Sandvin m.fl. (1998) snakker også om at bofellesskapets fysiske utforming har en materialisert hensikt. Med dette mener de at grunnstrukturen i boligene handler om meningsbærende strukturer av en viss stabilitet. Disse er skapt og opprettholdt gjennom sosiale og formelle prosesser, og representerer derfor institusjonelle trekk. På mange måter har bofellesskapene jeg har besøkt slike institusjonelle trekk ved den fysiske utformingen. For eksempel kan man si at personalbasene eller kontorene, og fellesarealene har en materialisert hensikt. Det er ikke tilfeldig hvordan disse rommene er plassert, enten slik at de er lett tilgjengelig for alle beboerne, eller i nærheten av hovedinngangen. I tillegg har de en tiltenkt hensikt. Personalbasen er der for at de ansatte skal ha et sted de kan gjøre sine oppgaver, som handler om rapportering og kontroll. Fellesstuene er der for at beboerne skal ha et sted de kan være sammen. Det at alle leilighetene har inngang innenfra bofellesskapet, gjør at det blir enklere for de ansatte å komme seg dit, da de slipper å gå ut for å komme til beboerne. Når alle leilighetene har inngang innenfra bofellesskapet betyr det også at alle beboerne må bruke hovedinngangen for å komme seg ut eller inn. Dette gjør det enklere for personalet å overvåke hvem som kommer og går. Det at personalbasen i både bofellesskap 1 og 3 er plassert ved hovedinngangen gjør denne overvåkingen av hvem som kommer og går enda tydeligere, da de i tillegg til å overvåke beboerne også kan overvåke hvem som kommer på besøk. I bofellesskap 1 og 3 er også personalbasen i tilknytning til fellesstua, noe som gjør at personalet kan overvåke om noen oppholder seg der. På den måten blir det ikke et privat anliggende å være i fellesstua, eller å enten forlate bofellesskapet eller å komme hjem igjen. I tillegg vil personalet til enhver tid ha oversikt over hvem som har besøk. Dette kan være et eksempel på at personlig territorier krenkes slik som Goffman (1993) hevder.

Jeg vil også si at de ulike fellesrommene som består av inngangsparti, ganger og fellesstuer bærer preg av institusjonalisering. Det er tydelig at det ikke er beboerne som har innredet dette. Gangene kan på mange måter minne om gangene på et sykehus og fellesstuene kan minne om et venterom. Det er lite personlig preg på disse rommene og jeg får derfor inntrykk

av at det er personalet som har innredet disse rommene. Dette samsvarer også med det Olin og Jansson (2008) har sett i sin undersøkelse, hvor de har sett på fellesarealet i tre ulike bofellesskap. Der kommer det fram at alle tre fellesarealene har en åpen løsning, slik at det skal være tilgjengelig for alle, og i tillegg er de i tilknytning til personalbasen. Alle tre rommene er også dekorert av personalet, som dermed definerer situasjonen og hvordan lokalene skal brukes.

Et siste institusjonelt trekk ved den fysiske utformingen som jeg kan finne handler om beliggenhet. Alle tre bofellesskapene jeg har besøkt, ligger i tilknytning til annen boligbebyggelse, men bofellesskap 1 og 2 skiller seg en del ut fra den øvrige bebyggelsen rundt. Blomberg (2002) snakker om at det fantes ulike krav til de «gamle» institusjonene. Dette handlet om beliggenhet, boligforhold, inspeksjon, klassifisering og reglement. Institusjonene skulle også forebygge og dekke samfunnets behov for beskyttelse fra avvikerne. Institusjonene ble derfor bygget langt unna annen boligbebyggelse. De tre bofellesskapene jeg har besøkt er ikke bygget langt unna andre boligområder, men er plassert i vanlige boligområder for å gjøre bosituasjonen så normal så mulig. Likevel skiller spesielt bofellesskap 1 og 2 seg ut fra den øvrige bebyggelsen, og derfor vil jeg kalle dette et institusjonelt trekk. Bofellesskap 1 er plassert i et område preget av eneboliger og tomannsboliger, og bofellesskapet blir dermed mye større enn de andre boligene rundt. Bofellesskap 2 er plassert i et «helsetun», noe som gjør at dette minner mer om en institusjon enn en vanlig bolig. Dette «helsetunet» skiller seg igjen ut fra bebyggelsen rundt, som stort sett består av eneboliger. Dette samsvarer med Söderströms og Tøssebros (2011) oppfatning av at det har vært en økning av det som kan kalles «omsorgsghettoer». Med «omsorgsghettoer» menes når boligen ligger i et området preget av andre omsorgsboliger og omsorgsfunksjoner. Når bofellesskapet ligger i et slikt området preget av andre omsorgsboliger og omsorgsfunksjoner, vil det få et mer institusjonelt preg og det kan skape en forståelse av at beboerne er annerledes.

Oppsummering

Jeg har nå diskutert ulike institusjonelle trekk ved den fysiske utformingen av bofellesskapene. Som man kan se finner jeg flere forhold som kan handle om institusjonalisering. Samtidig er det viktig å nevne at disse institusjonelle trekkene jeg har funnet, ikke nødvendigvis blir oppfattet som dette av beboerne selv. Det er for eksempel ikke sikkert at beboerne har en formening om hvordan det skal se ut i fellesstuene, eller at de opplever at det er personalet som regulerer tilgangen til lokalene. Ingen av mine informanter

nevner noe om dette. Det at utformingen av bofellesskapene følger en bestemt mal, kan både handle om at man ser at dette er en utforming som har fungert tidligere, og at det ikke ville vært forsvarlig å la beboerne ta disse avgjørelsene. Både personalbasen, fellesrom og de private leilighetene er der av en grunn og har en tiltenkt hensikt. Personalbasen gjør for eksempel arbeidet til personalet enklere, da de har et sted hvor de kan oppholde seg når ingen av beboerne trenger hjelp, og hvor de har tilgang på datamaskiner. Alle beboerne har private leiligheter og det er disse som bærer minst preg av institusjonalisering.

Om vi ser på Goffman (1993) sin definisjon av totale institusjoner er det lite som kan sammenlignes med de tre bofellesskapene jeg har besøkt. Han snakker om at kjennetegn ved totale institusjoner gjerne er låste dører, høye murer, piggråd eller lignende. De tre bofellesskapene jeg har besøkt har ikke noe av dette. Derfor mener jeg at disse bofellesskapene ikke direkte kan kalles institusjoner. Som nevnt skiller bofellesskap 1 og 2 seg en del ut fra den øvrige bebyggelsen. Dette kan være med på å skape en oppfatning av beboerne som annerledes. Bofellesskap 3 skiller seg derimot ikke ut, da det er plassert i et område preget av andre blokker og større hus, i tillegg til næringsbygg. Man kan derfor si at dette er den mest ideelle plasseringen av bofellesskapene, fordi det skli mer inn i omgivelsene. På en annen side vil det nok være vanskelig å finne slike områder til alle bofellesskap.

5.3.2 Institusjonelle trekk og rammer i hverdagslivet

Det fremgikk fra observasjon og intervju at mange av mine informanter har stort sett «vanlige» hverdager, eller en tilnærmet «vanlig» hverdag. De står tidlig opp om morgenen, og flere tar bussen til og fra jobb. De er på jobb 4 - 5 dager i uka og er med på ulike fritidsaktiviteter noen kvelder i uka. Likevel er det noen forhold som gjør dem litt annerledes. En faktor jeg finner som er med på å gjøre deres hverdag litt annerledes enn for folk utenfor slike boenheter, er at den fremstår som mer strukturert etter regler og preget av rutiner. Dette skal jeg nå gå nærmere inn på.

Strukturering og regulering av hverdagslivet

Folkestad (2003) mener at det er personalet som regulerer form og innhold i hverdagslivet. Han sier at beboerne ofte får være med på å utvikle regler og rutiner i samspill med personalet, men i dette samspillet har personalet mest makt. Det er personalet som definerer problemer, formulerer reglene og iverksetter rutiner. Resultatet av dette mener Folkestad (2003) er et institusjonalisert hverdagsliv og at dette er typisk for denne boformen. Et

eksempel på regulering av slike hverdagslige rutiner i de bofellesskapene jeg besøkte, er at flere av mine informanter har en fast vaskedag i uka. Jeg får inntrykk av at denne dagen er bestemt av personalet og at det ikke er mulighet for beboerne til å endre denne dagen. Der hvor beboerne vasker på egenhånd, er det alltid en ansatt som sjekker at det er gjort. Et annet eksempel på regulering av hverdagslige rutiner er at flere av beboerne forteller meg at de pleier å lage middagsplan. De bestemmer selv hva de vil spise, men de får hjelp av en ansatt til å sette opp planen. Dette foregår også på en fast dag, og de planlegger som regel middager for en hel uke av gangen. Dette samsvarer med det Christensen og Nilsen (2006) sier, at i et bofellesskap med institusjonskultur vil man ha faste planer for måltider og hvor de skal spises. Med en slik middagsplan vil ikke beboerne ha mulighet til å velge å spise noe annet enn det som står på planen.

Slik jeg forstår det er både dette med rutiner for vaskedag og middagsplan, noe som de ansatte har bestemt at beboerne skal følge. I de tre bofellesskapene har de også faste rutiner for fellesmiddager for alle beboerne. Fellesmiddag er som regel en fast dag i uka, enten fredag eller lørdag. I bofellesskap 3 har de også felles aktiviteter i helgene, som hovedsakelig er organisert av de ansatte. I dette bofellesskapet drar også flere av beboerne sammen til svømmehallen en fast dag i uka. Når både aktivitetsplaner, rutiner og regler avspeiler personalets forståelser, snakker Folkestad (2003) om at dette er en form for institusjonaliseringen av hverdagslivet. Dette skjer fordi det er personalet som har makt til å etablere felles rutiner og regler, og det er dermed de ansattes måte å tenke på som preger beboernes hverdagsliv.

Sandvin m.fl. (1998) hevder at tiden til beboeren i boligen er strukturert etter ting vi normalt gjør på fritiden, som måltider, husarbeid, hvile og søvn. Grunnen til denne struktureringen av tiden er institusjonaliserte forestillinger om en normal tidsforbruk (ibid). Med tanke på de punktene jeg har nevnt over kan man si at tiden til beboerne i disse tre bofellesskap blir strukturert på denne måten, og ut i fra forestillinger om ting som er normalt å gjøre på fritiden. Dette handler for eksempel om forestillinger om hva som er normalt å gjøre av husarbeid, og hvor ofte det er vanlig å gjøre dette. Beboerne trenger enten hjelp eller veiledning i huslige oppgaver, som å vaske eller lage mat, slik at dette foregår på en mest mulig vanlig måte. Et annet eksempel på dette er Jens som på sin faste vaskedag, også skal vaske klær. Da får han hjelp av en ansatt til å skille mellom mørkt og lyst tøy og hva som kan vaskes sammen og hva som ikke kan vaskes sammen. Ved at dette skal gjøres en fast dag i uka, viser dette hvordan

personalet strukturerer hans hverdag. Dette kan man også si foregår etter en forestilling om normal tidsbruk, da det anses som ganske vanlig å vaske både klær og hjem en gang i uka.

Et annet eksempel hvor personalet strukturerer beboernes hverdag er når beboerne skal handle mat i butikken. Flere av mine informanter har en fast dag i uka til dette. Reguleringen av dette får jeg særlig innblikk i en kveld jeg er på besøk i bofellesskap 2. Harald forteller en ansatt at han er tom for brød, og den ansatte leter gjennom skap og skuffer for å forsikre seg om at han faktisk ikke har mer brød igjen. Problemet oppstår når det kommer fram at Harald ikke har handledag før om to dager, den ansatte må ringe hjem til moren til Harald, som jeg antar bruker å hjelpe han med handling. Jeg får også vite at Harald ikke har tilgang til pengene sine selv, men at de er låst inn et sted bare personalet har nøkkel til. Etter at den ansatte har snakket med moren, går hun å henter penger til Harald, slik at han kan gå på butikken og kjøpe brød. I dette tilfelle reguleres både Harald sin mulighet til å handle på butikken og hans tilgang til penger.

Goffman (1993) snakker om at i den totale institusjonen er daglige rutiner nøye skjemabelagte. Dette kan jeg blant annet kjenne igjen hos Marie. Marie er en av mine informanter fra bofellesskap 2. Hun forteller at hun har en aktivitetsplan, hvor det står hva slags aktiviteter hun har, og på hvilke dager i uka, men at hun ikke husker hva som er på hvilken dag, fordi de akkurat har endret planen hennes. Hun sier også at hun ikke er med og lager denne planen selv. Her er det altså personalet som har bestemt hva slags aktiviteter Marie skal ha, ut i fra en oppfatning av hva de mener hun er i stand til, og ønsker å gjøre. Marie får denne planen utdelt og det finnes derfor en forventning om at hun deltar på disse aktivitetene. Flere av beboerne har også fritidsaktiviteter på kveldstid, disse er både spesielt tilrettelagt og godt planlagt for å passe inn i arbeidsdagen til de ansatte som er på jobb. Det er derfor lite rom for spontane aktiviteter.

En av mine informanter i bofellesskap 1, Helene, har en fast dag i uken hvor hun kan ha middagsgjester. Dette med gjester er et ønske fra henne selv, men arrangementet er lagt til den dagen som passer for de ansatte, siden hun trenger mye hjelp til matlaging. Det er altså ikke mulig at Helene spontant kan invitere noen på middag. Dette stemmer overens med det Sandvin m.fl. (1998) hevder, nemlig at beboernes hverdag er preget av personalets arbeidstid. For eksempel setter hvor mange ansatte som finnes i boligen, grenser for hvilke aktiviteter personalet kan gjøre sammen med beboerne. Det samme gjelder aktiviteter som for mange mennesker har en egenverdi, som å gå på kino, dans eller gå på kafé. Disse aktivitetene blir gjerne planlagt og foregår i samsvar med beboernes faste ukeskjema, noe som kan ta bort

muligheten til spontane aktiviteter. Flere av mine informanter sier også at de ønsker muligheten til å gjøre flere aktiviteter, gjerne aktiviteter utenfor boligen og med andre personer enn de de bor med.

Det er tydelig at beboerne opplever en del strukturering av hverdagen, gjennom både faste aktiviteter og gjøremål. Siverts og Sveaass (1986) hevder at jo fastere aktiviteter er knyttet til bestemte steder i miljøet, jo mer struktur finnes det. I de tre bofellesskapene jeg har besøkt kan jeg tydelig se at ulike aktiviteter er knyttet til bestemte steder. For eksempel foregår fellesmåltider alltid i fellesstuene og de ansattes kontorarbeid foregår i personalbasen. I tillegg foregår mye av oppgavene de ansatte hjelper beboerne med i deres private leiligheter. At det stort sett er bestemt på forhånd hvilken beboer personalet skal arbeide med, og i tillegg når og hvor, gjør ifølge Siverts og Sveaass (1986) at graden av struktur øker. Siverts og Sveaass (1986) hevder videre at om man ønsker en fast struktur, kan man lage en timeplan. Hvor detaljert denne planen er, avgjør hvor mye struktur det er. Flere av mine informanter har faste dager for ulike fritidsaktiviteter, de har en fast dag for vasking, fast dag for felles middag og faste dager for felles aktiviteter. Noen har som sagt, også middagsplaner og aktivitetsplaner, og Johan forteller at han får en plan over hvem ansatt som skal være sammen med han på hvilken dag. Slike eksempler på strukturering av beboernes hverdag kan ses som institusjonelle trekk.

Ifølge Christensen og Nilsen (2006) handler institusjonalisering om å skape offentlige rammer for noe som i utgangspunktet er individuelt og privat. Rutiner i hverdagen er for de fleste noe som er privat, men i et bofellesskap blir det skapt offentlige rammer rundt dette, for at det skal passe inn i de ansattes arbeidsdag. I et bofellesskap finnes det også offentlige rammer de ansatte må forholde seg til, nettopp fordi dette er deres arbeidsplass. Bofellesskapet er et hjem for beboerne, men en arbeidsplass for de ansatte. Derfor mener Christensen og Nilsen (2006) at et bofellesskap er både hjem og institusjon fordi det finnes offentlige rammer de ansatte må forholde seg til. Disse offentlige rammene påvirker beboernes hverdag. At det for eksempel er for få ansatte til at beboerne kan finne på aktiviteter utenfor boligen alene og spontant, kan ses som en slik offentlig ramme som er med på å institusjonalisere bofellesskapet. Johan og Olav i bofellesskap 1 er blant de som er opptatt av at det er for lite ressurser i bofellesskapet. De sier at dette fører til at beboerne ikke kan gjøre ting hver for seg på fritiden. Olav forteller også at de kun har rett på en aktivitet utenfor bofellesskapet i uka. Han synes en aktivitet er for lite og sier «en aktivitet i uka, hvor vanlig er det?».

Mikkel i bofellesskap 3 ønsker flere ansatte. Han synes spesielt at det blir stille i helgene, da er det få ansatte på jobb, og beboerne må enten gjøre aktiviteter mange av beboerne sammen, eller være i boligen. Dette samsvarer med det Kittelsaa og Tøssebro (2011) finner i sin studie om forskjellen mellom små og store bofellesskap. De finner at det er større sannsynlighet for at ansatte har ansvar for flere beboere samtidig i de store bofellesskapene enn i de mindre, og at personalsituasjonen i de store bofellesskapene begrenser deltakelse i fritidsaktiviteter hos beboerne.

Goffman (1993) hevder at de totale institusjonene har altomfattende egenskaper og fratrukker sine beboere en del av deres tid og interesse. Slike totale institusjoner skaper også en barriere mot å kunne komme og gå når man vil. I de tre bofellesskapene jeg har besøkt kan beboerne i utgangspunktet komme og gå som de vil. De fleste av mine informanter har også jobb utenfor boligen, i tillegg til ulike fritidsaktiviteter. Bofellesskapene er derfor heller ikke altomfattende, som vil si at beboerne tilbringer hele sin hverdag i boligen. På en annen side sier Goffman (1993) at i det moderne samfunnet, hvor det er sosialt grunnleggende at man bor og arbeider på forskjellige steder, skal også dette foregå sammen med forskjellige meddeltakere og under forskjellige myndigheter, uten en helhetsplan. Flere av beboerne i de bofellesskapene jeg har besøkt, som har jobb utenfor boligen, arbeider sammen med noen av de de bor sammen med. For eksempel så arbeider fire av mine informanter i bofellesskap 2 i samme verna bedrift. Det samme gjelder to av informantene mine fra bofellesskap 3. Det vil si at de både bor og arbeider med samme meddeltakere, noe som er motsatt av det Goffman snakker om, og kan derfor være et institusjonelt trekk.

Goffman (1993) hevder at et kjennetegn ved de totale institusjonene er at personlige territorier krenkes. Blant annet fordi at de «innsatte» blir avskåret fra å vite noe om beslutninger som tas på hans eller hennes vegne, og fratrukker retten til å holde opplysninger om seg selv private. I de tre bofellesskapene jeg har besøkt vil jeg ikke si at dette skjer i stor grad, nettopp fordi beboerne ikke blir avskåret fra beslutninger som angår dem selv, men får være delaktige og også i visse tilfeller bestemme selv. På en annen side har de ikke mulighet til å holde alle opplysninger om seg selv private, da de ansatte har tilgang på opplysninger om beboerne via ulike datasystemer. Personalet har som nevnt også mulighet til å overvåke hvem som kommer og går i bofellesskapet og hva beboerne gjør. Et annet eksempel på at personlige territorier krenkes handler ifølge Goffman (1993) om at den innsattes aktivitetsforløp underkastes regulering og kontroll. Dette kan ses i sammenheng med strukturering og regulering av hverdagslivet som jeg allerede har vært inne på. Både fordi beboernes hverdag struktureres av

personalet, og personalet har tilgang på opplysninger om beboerne via datasystemer, kan man til en viss grad si at beboernes territorier krenkes, men ikke i like stor grad som i de totale institusjonene.

Normalisering

For at beboerne skal kunne ha en tilnærmet normal hverdag trenger de altså hjelp. Men hva er egentlig en normal hverdag? Om vi ser på begrepet normalisering kan vi få en viss forståelse av hva det vil si å ha en normal hverdag. Ifølge Askheim (2003) handler normalisering om at utviklingshemmede skal ses på som fullverdige samfunnsborgere og at de skal ha rett til normale forhold knyttet til bolig, utdanning, arbeid og fritid. Ifølge Nirje (2003) finnes det åtte bestanddeler i et normalt levemønster, derfor har han også laget åtte prinsipper om normalisering. Disse normaliseringsprinsippene ble riktig nok laget under institusjonstiden, men kan likevel gi en pekepinn på hva et normalt liv i dag er. Normaliseringsprinsippene bygger på forståelsen av hva normale rytmer, sekvenser og mønstre i livet er. Dette handler om at utviklingshemmede har samme rett til å oppleve en normal dagsrytme, normal ukerytme, normal årsrytme, normal livssyklus, normal selvbestemmelsesrett, normale seksuelle mønstre i sin kultur, normale økonomiske mønstre i sitt land og normale miljøkrav i sitt samfunn. Det å ha en normal hverdag handler spesielt om prinsippene om normal dagsrytme og normal ukerytme. Mine informanter har som sagt en hverdag hvor de står tidlig opp om morgenen, og går på jobb eller har en annen dagaktivitet. De kommer hjem fra jobb og spiser middag hos seg selv og de har ulike fritidsaktiviteter på kveldstid, eller er hjemme hos seg selv. De jobber eller har dagaktivitet 4 – 5 dager i uka og har fri i helgene. Ut i fra dette kan man si at de har en normal hverdag.

Oppsummering

For å oppsummere kan jeg si at de institusjonelle trekkene ved beboernes hverdag i hovedsak handler om strukturering av hverdagslivet etter regler og rutiner. Christensen og Nilsen (2006) snakker om at det finnes en institusjonskultur innenfor bofellesskap. Her må beboerne innordne seg etter kollektive regler og rutiner. Disse reglene og rutinene er basert på hva som er mest rasjonelt og effektivt for personalet, og ikke tilpasset beboernes behov. Jeg har funnet flere eksempler på måter personalet strukturerer beboernes hverdag, men jeg opplever ikke at dette kun dreier seg om kollektive regler og rutiner. Reglene og rutinene er til en viss grad tilpasset beboernes behov og deres planer i hverdagen. Det er for eksempel ikke sikkert at alle beboerne i et bofellesskap har vaskedag eller skal handle på butikken den samme dagen. Dette

er gjerne lagt til dager da beboerne ikke har faste fritidsaktiviteter og derfor er hjemme på kveldstid.

Folkestad (2003) snakker om at det som kjennetegner et bofellesskap, er at personalets arbeid foregår i hjemmet til personer med utviklingshemming. Det kommer ansatte utenfra for å hjelpe beboerne med hverdagslige oppgaver i deres hjem. Dette kan i seg selv være et institusjonelt trekk, men det er samtidig også en nødvendighet, siden beboerne er avhengig av denne hjelpen. Det er en grunn til at beboerne bor i bofellesskap, som i hovedsak handler om at de ikke kunne klart seg alene. Derfor kan man si at denne reguleringen og struktureringen av deres hverdag er nødvendig, fordi de er avhengig av hjelp fra de ansatte. Hjelpebehovet til mine informanter varierer, og derfor er det individuelt tilrettelagt hvor mye hjelp de får av de ansatte. Når beboerne er avhengig av denne hjelpen til å utføre ulike aktiviteter eller huslige oppgaver, vil det også være nødvendig at det planlegges etter personalets arbeidstid. Mine informanter bor i store bofellesskap og de ansatte har derfor mange beboere de skal hjelpe, noe som fører til et behov for strukturering og planlegging. Dette kan samsvare med det Saur og Johansen (2012) sier. De mener at behovet for rutiner og regler bli større når størrelsen på bofellesskapet øker. De sier også at mange faste gjøremål og rutiner kan være et hinder for individuell tilpasning av tjenestene, og at det kan gi lite rom for spontane aktiviteter.

Det som skiller personer i bofellesskap fra andre er, som jeg tidligere har nevnt, at de har en del rammer og regler i hverdagen de må forholde seg til. Dette er rammer og regler som kommer frem fordi de trenger hjelp i sitt hjem, og fordi de bor i bofellesskap. Askheim (2003) sier også at utviklingshemmede har rett til et liv basert på de samme verdiene og med de samme betingelsene som andre, men samtidig skal de også ha den samme friheten til å velge annerledes enn flertallet. Her kommer også prinsippet om selvbestemmelse inn. Dette skal jeg diskutere nå.

5.3.3 Selvbestemmelse

Om jeg tar utgangspunkt i Michael Wehmeyer sin definisjon av selvbestemmelse, handler det om å ta valg med hensyn til sin egen livskvalitet og på bakgrunn av egen vilje og egne ønsker, uten påvirkning eller innblanding fra andre (Ellingsen 2005). Flere av mine informanter sier at de bestemmer selv og de forteller om ulike situasjoner hvor de bestemmer selv i leilighetene sine. Både Mikkel og Lars forteller at de har valgt ut møblene i leilighetene sine selv. Mikkel har i tillegg et veldig personlig preg på sin leilighet, hvor han har plakater av artister han liker på veggene og elektrisk gitar og trommesett i stua. Dette er et tydelig tegn på at Mikkel har

fått lov til å bestemme selv hvordan han vil ha det i leiligheten sin. Flere av mine informanter har også personlige bilder i leilighetene sine, og Jens og Lars har fotballplakater. Det er derfor naturlig å tro at når det gjelder innredning av egen leilighet har beboerne fått bestemme selv.

De fleste av mine informanter har også ulike fritidsaktiviteter på kveldene. Disse aktivitetene gjenspeiler deres interesser og er noe de har valgt selv. Både dette med å innrede sin egen leilighet og delta på fritidsaktiviteter, kan ses på som en personlig utvikling og etablering av en egen identitet. Ifølge Bollingmo m.fl. (2005) er selvbestemmelse nettopp blant de viktigste betingelsene for at mennesker skal kunne oppleve personlig utvikling og etablere en egen identitet. Bollingmo m.fl. (2005) hevder også at selvbestemmelse ofte handler om små hverdagshendelser. Det kan for eksempel handle om å velge hva man vil ha på brødskena, om man vil ha besøk eller ikke, eller hvem som skal inviteres. Dette ser jeg tydelig i de bofellesskapene jeg har besøkt. Beboerne har selvbestemmelse over mange små hverdagshendelser, som for eksempel hva de skal spise til middag, hvor de skal spise, når de skal legge seg og når de skal stå opp. Alle mine informanter bestemmer også stort sett selv hva de skal gjøre når de er hjemme på kveldstid og om de vil ha besøk eller ikke. Når det gjelder måltider har jeg allerede nevnt at de bestemmer selv hva de skal spise, selv om noen får hjelp til å lage middagsplaner, så bestemmer de i utgangspunktet selv. I bofellesskap 1 observerer jeg at både Helene og Johan får bestemme selv hvor de ønsker å spise middagen sin, ved at de ansatte spør om de vil spise inne hos seg selv eller i fellesstua. Marie får jeg også inntrykk av at styrer måltidene selv. Hun går og handler på butikken selv og lager mat selv. I tillegg bestemmer hun også selv om hun vil spise i sin egen leilighet eller i en av fellesrommene.

Ane har besøk av flere venner den ene kvelden jeg er der, og de ansatte sier at dette er noe hun styrer selv. Ane forteller meg også at vennene pleier å være på besøk, når det passer. Jeg får derfor inntrykk av at Ane bestemmer selv når hun ønsker å ha besøk. Denne dagen har de laget middag sammen og skal bake boller. Jeg blir invitert inn til Ane for å hilse på, men det er ingen av de ansatte som er innom Ane så lenge hun har besøk. På den måten er det tydelig for meg at det er hun selv som bestemmer i leiligheten sin, og over hvem hun skal ha besøk av og når. I bofellesskap 1 observerer jeg også at flere av beboerne oppholder seg mye i fellesrommet. Dette er et sted jeg får inntrykk av at de kan komme og gå som de vil. Her observerer jeg også to ansatte og to beboere som spiller brettspill. De er to lag, med en ansatt og en beboer på hvert lag. I utgangspunktet er det beboerne som spiller mot hverandre, og de

ansatte hjelper til. Helene er en av beboerne og siden hun ikke klarer å flytte på brikkene selv, så må den ansatte gjøre dette, men det er Helene som bestemmer.

Ifølge Wehmeyers definisjon av selvbestemmelse skal det ikke være noen påvirkning eller innblanding fra andre (Ellingsen 2005). Dette ser jeg at i de bofellesskapene jeg har besøkt kan være vanskelig, da beboerne blir påvirket av de ansatte på ulike måter. Noen forhold opplever jeg også at de ansatte bestemmer, selv om beboerne kanskje ikke tenker så mye over dette selv. Helene som bor i bofellesskap 1 skal feire bursdagen sin i bofellesskapet og hun har invitert alle de andre beboerne, pluss noen venner. Dette er noe Helene i utgangspunktet bestemmer selv. Samtidig observerte jeg at flere av de ansatte deltok i planleggingen av bursdagen hennes. Spesielt når det gjaldt hva slags kake som skal bakes, når den skal bakes og når det skal handles inn. Jeg fikk inntrykk av at spesielt handlingen og når kaken skulle bakes måtte planlegges slik at det passet inn i de ansattes arbeidsdag. De ansatte var også svært ivrige med å komme med forslag til hva slags kake Helene skulle ha i bursdagen sin. Samtidig var de opptatt av at det var Helene sin bursdag og at det derfor er hun som bestemmer. I denne situasjonene er det lett å tenke at Helene hadde full selvbestemmelse, men om man tar Wehmeyers definisjon i betraktning kan man se at det i denne situasjonen var stor grad av innblanding fra de ansatte, noe som gjør selvbestemmelsen begrenset. Det at Helene ikke klarte å bestemme seg for hva slags kake hun ville ha, men bare svarte vet ikke, kan også være et tegn på at hun kanskje ikke følte at det var rom for hennes mening. Det samme gjelder når beboerne skal legge seg eller stå opp om morgenen. Flere sier at de bestemmer dette selv, samtidig forteller de om ganske faste leggetider i ukedagene og at de noen ganger blir vekket av de ansatte på morgenen. Det kan derfor virke som at de ansatte har hatt en innvirkning på beboerne rundt dette temaet. I helgene derimot kan det virke som at de har mer frihet i forhold til når de skal legge seg. Da flere forteller at i helgene er de oppe lenge. Når jeg spør Johan om han får bestemme selv, svarer han at han har stor valgfrihet, men at han også lett blir påvirket av andre sine meninger og at han noen ganger kan være redd for å si sin egen mening.

Ifølge Ellingsen og Kittelsaa (2010) er ikke selvbestemmelse alltid en selvfølge for utviklingshemmede. De henviser til en undersøkelse av Tøssebro og Lundeby fra 2002 om utviklingshemmedes levekår, hvor det kommer fram at utviklingshemmede mangler selvbestemmelse på vesentlige livsområder. For eksempel hvor de skal bo og hvem de skal bo sammen med. Da jeg var på besøk hos Johan, spurte jeg om han fikk bestemme selv at han skulle flytte inn i bofellesskapet. Han svarer ja på dette, men sier at det også var en

nødvendighet, da det ikke var like bra tilrettelagt hjemme hos foreldrene, som han bodde hos før. Jeg snakker også med Marie om dette, og hun forteller meg at hun har bodd i flere ulike bofellesskap, før hun flyttet dit hun bor nå. Jeg får derfor inntrykk av at det ikke nødvendigvis er hun selv som har bestemt hvilket bofellesskap hun skulle flytte til.

Ifølge Ellingsen (2005) har alle rett til å bestemme over seg selv og sine egne eiendeler, dette er nedfelt i både menneskerettighetene og i Norges lover. Bollingmo m.fl. (2005) hevder også at etter fylte 18 år er selvbestemmelsesrett noe vi i Norge er tildelt i kraft av alder og erfaring. Alle mine informanter er over 18 år, som i prinsippet vil si at de har rett til å bestemme selv. Det kan likevel i noen tilfeller virke som om dette ikke gjelder på samme måte for mine informanter slik som det gjør for alle andre. En ansatt i bofellesskap 3 forteller at de noen ganger opplever at foreldrene til beboerne har andre ønsker, enn det beboerne har selv. Det er da vanskelig for de ansatte å vurdere hvem de skal høre på. Hun sier at hvis de hører på beboerne kan foreldrene bli sinte, og om de hører på foreldrene, blir gjerne beboerne skuffet. Dette kan tyde på at foreldrene fortsatt bestemmer en god del over sine barn, selv om de er over 18 år og har flyttet hjemmefra. Når man er over 18 år og har flyttet hjemmefra, er det ikke like vanlig at foreldrene bestemmer eller blander seg inn i sine barns dagligliv, man får lov til å være voksen og bestemme selv. Det kan derimot virke som det er mer vanlig blant utviklingshemmede at foreldrene er mer innblandet i deres liv. Som menneske utvikler vi oss gradvis og vi tar stadig nye og flere valg på egenhånd. Samtidig med dette skjer det en løsrivelse fra foreldrene våre til etter hvert å bli myndige og selvstendige mennesker (Ellingsen 2005). Ellingsen (2005) hevder at for noen er denne prosessen vanskeligere enn andre. Særlig gjelder dette personer som opplever stor grad av regulering fra sine omgivelser. Det kan tenkes at for utviklingshemmede er denne prosessen vanskeligere enn for andre, og at de opplever stor grad av regulering fra både foreldre og ansatte. Ut ifra det jeg har sett kan man si at denne løsrivelsen fra foreldrene ikke skjer på samme måte for utviklingshemmede, og kanskje ikke i det hele tatt.

Empowerment og brukervedvirkning

Mye av dette som handler om selvbestemmelse, kan også knyttes opp mot empowerment og brukervedvirkning. Andersen m.fl. (2000) definerer empowerment som å oppnå kontroll over eget liv, og sette folk i stand til å handle selv. Jeg får inntrykk av at det er fokus på dette i bofellesskapene og at beboeren skal kunne bestemme selv, og gjøre ting på egenhånd. Flere av mine informanter tar blant annet bussen til og fra jobb på egenhånd og handler på mat butikken selv. Solveig sier at hun noen ganger drar til byen alene eller sammen med en

venninne. På mange måter legges det til rette for at beboerne skal kunne klare seg på egenhånd i enkelte situasjoner, men dette henger tydelig sammen med deres hjelpebehov.

Det er ofte de som har minst hjelpebehov som har muligheten til å gjøre slike ting på egenhånd. Blant utviklingshemmede har epowermentbegrepet ifølge Askheim (2003) hovedsakelig blitt konkretisert gjennom prinsippet om self-advocacy. Dette er en del av selvbestemmelse og handler om å gi de utviklingshemmede mulighet til å definere sine egne mål, og la de ta initiativ til å gjøre det som skal til, for å nå disse målene. En ansatt forteller meg at et av målene Johan har hatt, er å kunne bli mer selvstendig i sin egen leilighet. Johan bekrefter dette og forteller meg at han har fått en fjernkontroll på rullestolen sin, som kan styre både dører, tv og radio i leiligheten hans. Ved hjelp av denne fjernkontrollen blir han mer selvstendig i sitt eget hjem og trenger ikke like mye hjelp av de ansatte hele tiden. Johan sitter i elektrisk rullestol og ved hjelp av fjernkontrollen kan han også bevege seg rundt i bofellesskapet på egenhånd, uten at de ansatte må åpne dørene for han. I bofellesskap 3 forteller en ansatt meg at flere av beboerne har vært på selvbestemmelseskurs og at selvbestemmelse er noe de har fokus på i bofellesskapet. Dette kurset skulle hjelpe de med å forstå hva selvbestemmelse er og i hvilke situasjoner de faktisk kan bestemme selv. Hun forteller også at de beboerne som har vært på kurs har blitt mer opptatt av dette i ettertid.

Askheim (2003) hevder at i praksis har self-advocacy arbeidet i hovedsak vært drevet gjennom grupper, hvor det handler om å hjelpe personer med utviklingshemming til å gi uttrykk for sine meninger og krav, samtidig som de skal lære om sine rettigheter og ansvar som samfunnsborger. Slike grupper består også av utviklingshemmede som arbeider for utviklingshemmedes rettigheter, og gjennom disse gruppene lærer de å tale sin egen sak og å kunne ta beslutninger og valg som angår deres liv. Selvbestemmelseskurset kan være et eksempel på dette. Et annet eksempel på dette er Johan som forteller meg at han er aktiv i en organisasjon for funksjonshemmede. Slike kurs og organisasjoner kan på mange måter virke styrkende og sette folk i stand til handle selv og oppnå kontroll over eget liv.

Når det gjelder brukermedvirkning handler dette om at det er brukerens interesser som kommer først. Skjefstad (2012) deler brukermedvirkning inn i tre ord, nemlig bruker-medvirkning. I dette legger hun at brukeren må ha reell innflytelse og muligheten til å medvirke i saker som angår en selv. Det er flere situasjoner i bofellesskapene hvor jeg ser at beboerne har både innflytelse og mulighet til å medvirke. Dette handler blant annet om felles aktiviteter for alle beboerne. Hva slags aktiviteter de skal gjøre er det beboerne som bestemmer. I bofellesskap 1 forteller Johan og Helene meg at fellesaktivitet den uken jeg er på besøk, er at

de skal ut å spise på restaurant. I bofellesskap 3 forteller en ansatt meg at de bruker å ha felles aktiviteter i helgene og at dette er det beboerne som bytter på å bestemme. Det samme gjelder felles middager, både i bofellesskap 1 og 3 blir jeg fortalt at det er beboerne som bestemmer hva de skal spise. I bofellesskap 1 observerer jeg også at Helene og Johan blir inkludert i å planlegge nyttårsaftenefesten de skal ha i bofellesskapet. De bestemmer blant annet hva de skal spise, drikke og gjøre. Alle bofellesskapene har i tillegg beboermøter, hvor beboerne har mulighet til å ta opp saker de syns er viktige og hvor de planlegger blant annet felles aktiviteter og middager. Andreassen (2009) er opptatt av at brukermedvirkning er en form for samhandling og dialog, hvor erfaringer drøftes og meninger utveksles. Beboermøtene kan være eksempler på arenaer hvor dette skjer.

Andreassen (2009) snakker også om at medvirkning er selve kjernen i brukermedvirkning, og at det derfor ikke kan kalles brukermedvirkning hvis personalet i et bofellesskap kun informerer og bestemmer hvordan ting skal gjøres. Mitt inntrykk er at dette ikke skjer i bofellesskapene som jeg har besøkt. Beboerne har stort sett stor medvirkningsmulighet i de fleste dagliglivssituasjoner. Det er mange ting beboerne bestemmer selv, samtidig er det noen situasjoner hvor jeg får inntrykk av at de ansatte legger mer til rette for at beboerne skal velge det som passer de ansatte best. Dette handler blant annet om at det er få ansatte på jobb, og som en ansatte fortalte meg er det derfor ikke alle aktiviteter som er mulig å gjennomføre. Spesielt med tanke på felles aktiviteter i helgene, sier en ansatt i bofellesskap 3 at det ofte blir bytur som er den felles aktiviteten. Spørsmålet er da om beboerne har fått velge dette selv, hvis de egentlig ikke har mulighet til å velge noe annet. Askheim (2003) snakker om at dette på mange måter handler om at det blir en balansegang mellom ansvaret fagpersonene har for at den utviklingshemmede får så god hjelp så mulig, og den enkeltes rett til selvbestemmelse. Et eksempel på denne balansegangen kommer frem da jeg spør Johan om han kan være oppe så lenge han vil på kvelden. Han sier at nå som det er juleferie så kan han være oppe så lenge han vil, men han forteller også at det bare er en nattevakt nede i første etasje der han bor, som skal hjelpe alle. Derfor kan det hende at han noen ganger må vente, eller legge seg når det passer for nattevakten. Det kan virke som at Johan her må innordne seg etter hva som passer best for nattevakten. Fordi han trenger hjelp for å komme seg over i sengen, har han dermed ikke full selvbestemmelse over når han kan legge seg, selv om han har ferie. Flere i studien til Eide og Breimo (2013) som er avhengig av bistand for å stå opp eller legge seg, forteller også at de må vente på å få langt seg, eller må legge seg før de ønsker det.

Oppsummering

Om jeg kort skal oppsummere beboernes mulighet til selvbestemmelse, vil jeg si at de områdene hvor beboerne opplever størst grad av selvbestemmelse handler om små hverdagshendelser. Beboerne får bestemme selv hva de skal spise, når de skal spise, når de skal legge seg og stå opp, hva de vil gjøre på kveldstid når de er hjemme hos seg selv, og om de vil ha besøk av andre eller ikke. I tillegg har flere fått bestemme over innredning av egen leilighet og hva slags fritidsaktiviteter de vil delta i. Likevel kan det virke som at selvbestemmelse for mange utviklingshemmede er vanskelig å oppnå, nettopp fordi de er avhengig av en del hjelp i hverdagen. Beboerne blir også påvirket av både ansatte og foreldre, noe som kan være med å begrense deres selvbestemmelse. Det virker også som at de ansatte, i noen situasjoner, legger mer til rette for at beboerne skal velge det som passer de ansatte best. Dette kan, som jeg har nevnt under institusjonelle trekk, handle om at de ansatte har begrensede ressurser og at det skal passe med deres arbeidstid. På en annen side kan det tenkes at denne innblanding fra foreldre og ansatte, i noen tilfeller, kan være nødvendig. Beboerne bor i bofellesskap fordi de blir vurdert til å ikke kunne klare seg selv. Dette kan bety at de ikke er i stand til å bestemme selv på alle områder, og at de trenger en del oppfølging og veiledning i de avgjørelser som skal tas i hverdagen. Askheim (2003) er opptatt av at dette handler om en balansegang mellom det ansvaret personalet har for at beboerne skal få den hjelpen de trenger, og beboernes selvbestemmelse.

Det samme gjelder empowerment og brukermedvirkning. Det legges til rette i alle tre bofellesskapene jeg har besøkt for at beboerne skal klare mye på egenhånd, og for at de skal kunne medvirke i flere saker som angår dem selv, men dette avhenger også av deres hjelpebehov. De som er mest selvstendige, er også de som har mest selvbestemmelse og størst mulighet til medvirkning. Sandvin m.fl. (1998) snakker om at det er personalets oppgave og hjelpe beboerne til å oppnå mest mulig selvstendighet, men samtidig må de ofte hjelpe dem med å ta valg. Dette kan føre til at det i hovedsak er de ansatte som bestemmer, mens beboerne tar avgjørelser basert på personalets premisser, og ut i fra de reglene som gjelder i bofellesskapet. Dette kan ses i sammenheng med det Siverts og Sveaass (1986) snakker om, at de ansatte benytter ulike hjelpebetingelser for at beboerne skal oppleve mestring og selvbestemmelse. Fordi beboerne er avhengig av personalets hjelp, må personalet bruke metoder for å hjelpe beboerne, slik at de føler at de mestrer selv og bestemmer selv. I de tre bofellesskapene jeg har besøkt, forteller flere av beboerne meg at de bestemmer selv, samtidig observerer jeg flere situasjoner hvor personalets innvirkning er ganske stor. Dette kan være et

tegn på at de bruker slike hjelpebetingelser. For eksempel via veiledning og rettledning, som gjør at beboerne ikke selv opplever at personalet påvirker deres beslutning, men at de føler at de bestemmer selv.

Når det gjelder hva som fremmer og hva som hemmer selvbestemmelse, handler dette mye om hjelpebehov, regler og rutiner, personalets og foreldrenes innblanding og regulering, og ressurser. Det kan virke som at det som fremmer selvbestemmelse blant annet handler om hjelpebehov, hvor de med minst hjelpebehov har størst mulighet for selvbestemmelse. I tillegg handler det om regler og rutiner i bofellesskapet, og hvor mye det legges opp til at beboerne får bestemme selv. Det som hemmer selvbestemmelse handler også om hjelpebehov. De som har et større hjelpebehov får dermed mindre mulighet til selvbestemmelse. Et annet forhold som hemmer selvbestemmelse er personalets og foreldrenes innblanding. Ellingsen (2007) er opptatt av at utviklingshemmede av mange blir oppfattet som å ikke vite sitt eget beste, og derfor tar andre beslutninger for dem. Dette virker hemmende. Regler og rutiner kan også virke hemmende på selvbestemmelse. Hvis det finnes mange regler og rutiner beboerne må forholde seg til i bofellesskapet, vil det også bli mindre mulighet til å bestemme selv. Et siste forhold som kan se ut til å virke hemmende på selvbestemmelse er ressurser i bofellesskapet, spesielt med tanke på antall ansatte som er på jobb. Få ansatte på jobb ser ut til å virke hemmende på selvbestemmelse, fordi de ansatte da får mindre tid til hver enkelt beboer. Det at de ansatte får mindre tid til hver beboer samsvarer med funnene i studien til Kittelsaa og Tøssebro (2011), hvor de finner at det i store bofellesskap er større sannsynlighet for at de ansatte har ansvar for flere beboere samtidig.

5.3.4 Hva slags forhold har beboerne til hverandre?

Når det gjelder forholdet beboerne har til hverandre i bofellesskapene, er det tydelig at alle vet godt hvem de andre beboerne er. Flere har også gode venner som bor i samme bofellesskap. Noen av beboerne kjente hverandre fra før, mens andre har blitt kjent etter at de flyttet inn. Ifølge Folkestad (2003) er bofellesskap både bosted og omsorgsarena. På den ene siden er bofellesskap en administrativ enhet, på den andre siden er det også en sosial enhet som består av de som har sine leiligheter der og personalet. Dette med at bofellesskapet er en sosial enhet kan jeg tydelig se i både bofellesskap 1 og 3. Her har de felles aktiviteter hver uke, i tillegg til felles middag i helgene. Bofellesskap 2 har også felles middag i helgene, men her oppholder beboerne seg mest i sine egne leiligheter. I bofellesskap 1 får jeg inntrykk av at beboerne tilbringer mye tid sammen i fellesstua. Johan forteller at han syns det sosiale i bofellesskapet er veldig bra, og at han kjente flere av beboerne før han flyttet inn. Han forteller også at han

har fem av sine beste venner i bofellesskapet. I bofellesskap 1 skal de blant annet feire nyttårsaftnen sammen, og Helene forteller at hun skal feire bursdagen sin i bofellesskapet, og har invitert alle beboerne. I bofellesskap 3 drar flere av beboerne i svømmehallen sammen en dag i uka og de har felles aktiviteter i helgene. På denne måten legges det til rette for at beboerne kan være sosiale med hverandre.

Ifølge Sandvin m.fl. (1998) har fellesareal i et bofellesskap en kollektiv funksjon. Med dette menes at det gir beboerne en plass hvor de har mulighet til å være sammen. I bofellesskap 1 oppholder beboerne seg som sagt mye i fellesstua, i bofellesskap 2 gjør de ikke det. I bofellesskap 3 observerer jeg at fellesstua brukes til felles middag og felles aktiviteter i helgene, men ikke like mye i hverdagene. Men alle tre bofellesskapene har slike fellesrom, noe som gjør at det er tilrettelagt for sosialt samvær mellom beboerne. Kittelsaa og Tøssebro (2013) mener blant annet, at argumentene for å ha fellesareal i et bofellesskap handler om behovet for sosialt samvær og fellesskap mellom beboerne.

Ifølge Ellingsen og Kittelsaa (2010) viser en undersøkelse av Tøssebro og Lundeby fra 2002 at utviklingshemmede mangler selvbestemmelse på vesentlige livsområder, som for eksempel hvor de skal bo og hvem de skal bo sammen med. Når det gjelder hvem de skal bo sammen med forteller både Johan, Helene og Mikkel, at de ikke kjente alle beboerne før de flyttet inn, men at de har blitt kjent etter hvert. De andre informantene mine forteller også at de kjenner alle i bofellesskapet de bor i. Flere av informantene sier også at de har gode venner i bofellesskapet. Jens og Lars forteller at de er gode venner og at de spiller fotball sammen, og noen ganger drar å ser på fotballkamp sammen. Iselin forteller at hun er god venn med Marie og at de pleier å dra til byen, og gjøre ting sammen. En av kveldene jeg er på besøk i bofellesskap 3 er Sara på besøk hos Ane og jeg får inntrykk av at de to er gode venner. Johan sier som sagt at han har flere av sine beste venner i bofellesskapet. Samtidig sier flere av informantene mine, at når de er hjemme, så liker de å være i leilighetene sine for seg selv og slappe av. I min forskning ser jeg at det legges til rette for at beboerne kan være sosiale med hverandre, gjennom felles middag og felles aktiviteter, samtidig er det noen de går bedre overens med og er bedre venner med enn andre. Derimot opplever jeg ikke at noen av beboerne sier noe negativt om hverandre, eller klager på andre beboere. Det kan derfor virke som at beboerne har stor respekt og toleranse for hverandre.

Når man blir plassert i et bofellesskap på denne måten uten å kunne velge hvem man vil bo sammen med, kan man si at dette blir påtvungne relasjoner. Samtidig virker det som at flere finner gode venner blant disse påtvungne relasjonene. Spørsmålet er da om de er venner fordi

de føler at de må, eller om de faktisk hadde vært venner om de ikke hadde bodd sammen. En ansatt i bofellesskap 3 forteller meg blant annet at for mange av beboerne er det vanskelig å ha venner utenfor boligen. Derfor har de ansatte fokus på å prøve å hjelpe dem med dette. Noen må kanskje ha hjelp til å holde kontakten med venner, mens andre må ha hjelp til å ikke bli for påtrengende. Når det å holde på vennskap, eller det å få venner utenfor bofellesskapet er vanskelig, blir det kanskje til at beboerne tilbringer mer tid sammen med hverandre. Selv om de velger selv om de vil være med på de sosiale aktivitetene, så har de kanskje ikke noen andre alternativer til å være sosial. Det kan tenkes at om de hadde hatt andre venner utenfor bofellesskapet, at de heller ville ha vært samme med dem. De ansatte legger til rette for sosiale aktiviteter beboerne imellom, og for de som ikke har et sosialt liv utenfor bofellesskapet, er dette kanskje en fin «erstatning» for venner de har valgt selv. Samtidig kan det også tenkes at de er fornøyde med dette fordi de vet at de ikke har andre venner. Det er heller ingen selvfølge at de har mye til felles med de de bor samme med, men at dette er det nærmeste de kommer vennskap.

Oppsummering

Forholdet beboerne har til hverandre bærer, på mange måter, preg av respekt og toleranse. Alle vet hvem de andre beboerne er, og flere av mine informanter snakker om andre beboere. Det som kanskje overrasker, er at ingen snakker negativt om hverandre, eller klager på andre beboere. Noe som kan være naturlig å tro at vil skje, når man bor så tett på andre mennesker som man i utgangspunktet ikke kjenner. Det kan derfor virke som at beboerne har respekt og toleranse for hverandre og for hverandres ulike hjelpebehov og problemer. På en annen side kan dette også handle om at de ikke føler at det er rom for å klage på andre beboere, eller at det ikke er noe poeng, da de er bundet til å bo sammen med de uansett. Ut i fra dette tenker jeg at beboerne har opparbeidet seg en toleranse for de andre beboerne, noe som i utgangspunktet er bemerkelsesverdig. Samtidig kan det tenkes at jeg som bare har vært på besøk i de forskjellige bofellesskapene i en relativt kort periode, bare har sett det som er positivt. Den kan hende at forholdet mellom beboerne ikke er like bra hele tiden, og jeg ville kanskje ha opplevde dette annerledes, om jeg hadde vært der over lengre tid. På en annen side så har beboerne mulighet til å trekke seg tilbake i sine egne leiligheter. Flere av mine informanter forteller nettopp at de liker å være i sine egne leiligheter å slappe av på kveldstid. Dette kan være et tegn på at de av ulike grunner ikke orker å være sammen med de andre beboerne, og derfor holder seg for seg selv. Jeg observerer også at det er stor forskjell i hvor mye beboerne er sammen med andre beboere i de forskjellige bofellesskapene. I bofellesskap 1

oppholder beboerne seg mye sammen i fellesstua, mens i bofellesskap 2 og 3 oppholder de seg mer i leilighetene sine.

I alle tre bofellesskapene legges det til rette for felles aktiviteter, noe mer i bofellesskap 1 og 3 enn i bofellesskap 2. På mange måter kan beboerne i bofellesskap kalles påtvungne relasjoner, fordi de ikke har valgt selv hvem de skal bo sammen med. Likevel forteller flere av mine informanter at de har gode venner i samme bofellesskap, noe av de kjente hverandre før de flyttet inn, andre har blitt kjent i ettertid. Som sagt tidligere, er et viktig spørsmål rundt dette om beboerne er venner fordi de ikke har noen andre, og dette er det nærmeste de kommer vennskap, eller om de også ville ha vært venner om de ikke hadde bodd i samme bofellesskap.

5.3.5 Hva slags forhold har beboerne til de ansatte?

Folkestad (2003) hevder som tidligere skrevet at det som kjennetegner bofellesskap er at personalets arbeid foregår i hjemmet til personer med utviklingshemming. Personalet går ofte i turnus med regulert arbeidstid, og derfor møter beboerne vekslende personalet i sitt dagligliv. I alle tre bofellesskapene jeg har besøkt har beboerne en ansatt som er sammen med dem og har ansvaret for de hele kvelden. Hvem denne ansatte er, varierer fra dag til dag, og hvem av de ansatte som har ansvar for hvilken beboer, er bestemt på forhånd. Det er som regel også flere beboere på hver ansatt, men beboerne har en ansatt som de skal forholde seg til. Johan forteller meg at han pleier å få en liste over hvem ansatt som skal være sammen med han på de ulike dagene. Han sier at han liker å ha oversikt fordi «det er jo mye forskjellige folk, og som gjør ting forskjellig». Han forteller at det er noen ansatte han liker bedre enn andre. Det virke som at Johan liker å ha denne oversikten over hvem ansatt han skal være sammen med, slik at han kan være forberedt, om det er en ansatt han ikke liker så godt. Samtidig ser jeg i de bofellesskapene jeg har besøkt, at hvor mye hjelp de ulike beboerne får er veldig forskjellig. Christensen og Nilsen (2006) snakker om at graden av personalets fysiske og organisatoriske inngrep i det private hjemmet avhenger av hvor stort hjelpebehovet til beboeren er. Dette ser jeg tydelig i de bofellesskapene jeg har besøkt. De som har størst hjelpebehov får også mest hjelp. De som klarer mye selv, blir overlatt mer til seg selv. På mange måter kan dette ses som en naturlig fordeling, men det kan også være at de som i utgangspunktet klarer mye selv, føler seg nedprioritert eller oversett. Dette forklarer en ung dame som bor i bofellesskap 3 under informasjonsmøtet vi hadde. Hun sier at hun gjerne vil ha mer personaltid. Hun ønsker at personalet skal ha tid til å snakke med henne når hun ønsker å snakke med dem. Videre sier hun at når personalet faktisk har tid, er det ikke sikkert at hun har lyst til å snakke. Kanskje er dette et tegn på at de som ikke har et så stort

hjelpebehov blir nedprioritert, eller at de mer eller mindre må vente til personalet er ferdig med å hjelpe de som er mest hjelpetrengende.

Når det gjelder relasjonen mellom beboerne og de ansatte får jeg inntrykk av at alle beboerne har et godt forhold til de ansatte. En situasjon som jeg mener bekrefter dette er når Mikkel møter på en ansatt i gangen, som han ikke har sett på en stund. Mikkel uttrykker stor glede over å se henne, og han spør om han kan få en kos. Det får han. Jeg observerer også Mikkel sammen med en annen ansatt, inne i hans leilighet. Den ansatte hjelper han med å pakke svømmetøy og kle på sko og jakke. De har en svært god tone seg imellom og tuller og tøyser. Kittelsaa (2011) er opptatt av at relasjonen som etableres mellom personalet og beboerne har stor betydning for om arbeidet personalet skal utføre oppfattes som bare «oppgaver» eller om det oppfattes som omsorg. I mine tre bofellesskap observerer jeg flere situasjoner hvor jeg vil si at de ansatte utøver omsorg. Et eksempel på dette er når Sara sitter sammen med en ansatt i fellesrommet. Den ansatte stiller Sara flere spørsmål om dagen hennes og viser interesse for hvordan dagen hennes har vært. Jeg får inntrykk av at den ansatte kjenner Sara godt, og jeg får senere vite at hun er Saras primærkontakt. Den ansatte spør også om Sara vil at hun skal flette håret hennes, noe Sara sier ja til. Det er tydelig at dette er noe hun har gjort før, og som Sara liker. Jeg observerer også Marie da hun sitter sammen med flere ansatte på fellesrommet. En av de ansatte hjelper henne å strikke, og skryter av hvor flink hun er blitt. Marie snakker i tillegg mye om de ansatte i løpet av kvelden. Da jeg spør Marie om de ansatte, nevner hun mange av de ansatte som hun liker å være sammen med. Hun snakker om at de er en «sammenspleiset» gjeng på boligen, og jeg forstår at det er de ansatte hun snakker om. Kanskje ser hun på seg selv mer som en av de ansatte, enn en av beboerne. Hun forteller også at hun har mer kontakt med de ansatte i bofellesskapet enn hun har med sin egen familie. På en måte ser nok Marie også på de ansatte som venner. Da jeg snakker med Iselin forteller hun om et par av de ansatte som har hjulpet henne mye og hun nevner flere ansatte ved navn. Jeg spør henne hva hun synes om de ansatte, og hun svarer «dem er best».

Makt

Etter å ha observert i disse tre bofellesskapene er min tolkning at de ansatte både fungerer som en venn og samtalepartner, men også som en pleier som hjelper beboerne med stell, mat, vasking, forflytning og ulike hverdagslige aktiviteter. I denne relasjonen har beboerne til en viss grad selvbestemmelse, men det er de ansatte som til syvende og sist sitter på makten. Christensen og Nilsen (2006) hevder at makt er et sentralt aspekt i omsorgsutøvelse generelt, og at det er den som gir omsorgen som sitter på makten. Sandvin m.fl. (1998) snakker også

om at makt alltid er tilstede i et bofellesskap. Denne makten finnes i form av den potensielle makten de ansatte har på grunn av sin posisjon og rolle og i de strukturelle rammene som er der. Disse strukturelle rammene kommer fram gjennom regler og rutiner i hverdagslivet som de ansatte har bestemt. Dette har jeg skrevet om tidligere under institusjonelle trekk. Det finnes derfor en strukturell makt i de tre bofellesskapene jeg har besøkt. Derimot får jeg ikke følelsen av at personalet utøver makt i stor grad overfor beboerne. Jeg observerer ingen beboere som tvinges til noe de ikke vil, men dette som Christensen og Nilsen (2006) kaller for interaksjoner basert på akseptert autoritetsutøvelse kan jeg i noen tilfeller se. Personalet er autoritetspersoner for beboerne, og beboerne både hører på og gjør som personalet sier. Jeg observerer som sagt ikke at de ansatte gjør noe beboerne ikke vil, men de veileder beboerne etter hva de syns er riktig å gjøre, eller hva som er mest effektivt. Dette er det ingen beboere som protesterer mot som jeg kan se. Dette handler som Skau (2003) sier om at forholdet mellom beboernes selvbestemmelse og personalets inngrep bygger på makt. Hvor det er personalet, som i kraft av sin rolle, sitter på makten. Jeg observerer, som sagt, ikke noen direkte situasjoner hvor makt blir utøvd, men personalet har makt, som Sandvin m.fl. (1998) hevder, fordi de har mulighet til å utøve den. Personalet sitter dermed på en potensiell makt. Dette tror jeg at beboerne vet, og på den måten kan det tenkes at dette påvirker dem i deres valg og i hverdagen.

På en annen side kan det ligge mye makt i det å utarbeide planer for beboerne. Flere av beboerne har middagsplaner, og Marie forteller at hun har en aktivitetsplan. Det at Marie ikke har vært med å lage denne planen, mener jeg er et tegn på makt. Fordi det er personalet som har bestemt aktivitetene. Det kan også ligge en del potensiell makt i det at personalet skal hjelpe beboerne med det de ikke klarer selv. Christensen og Nilsen (2006) kaller denne makten som oppstår i omsorgsmøtet for mikromakt. Den kan ofte framstå som faglig praksis og være en del av personalets yrkesrolle, derfor trenger den ikke være direkte og synlig. Denne makten kan også kalles legitim makt, nettopp fordi beboerne er avhengig av denne hjelpen. At makten er legitim vil ifølge Sandvin m.fl. (1998) si at den er rettferdig og at den er basert på tradisjoner, personlige egenskaper, religion eller at den er forankret i lov. Hjelpen som personalet utfører i bofellesskap er blant annet forankret i lov. Samtidig kan det ligge makt i slike hjelpesituasjoner, ved at personalet har mulighet til å hjelpe mer enn det som i utgangspunktet er nødvendig. For eksempel for å gjøre situasjonen mer effektiv. Om beboerne blir fratatt muligheten til å prøve selv, kan dette kalles makt. Et tilfelle som jeg observerer, hvor jeg mener personalet utøver makt, er når Helene skal velge kake til bursdagen sin og når

denne skal bakes. I denne situasjonen tar de ansatte styring over situasjonen, ved at de kommer med forslag til når det passer best å bake kake, og hvilken kake som skal bakes. Det kan virke som at Helene derfor vegrer seg for å velge selv, og isteden bare svarer vet ikke. I dette tilfellet vil jeg si at Helene blir fratatt muligheten til å velge selv.

Bofellesskap som kultur

Christensen og Nilsen (2006) ser som jeg har nevnt tidligere bofellesskap som kultur, og skiller mellom fire ulike kulturer som kan finnes i et bofellesskap. Dette er pleie- og husmorkulturen, institusjonskulturen, profesjonskulturen og den andre – orienterte kulturen. Når jeg ser på hvordan forholdet er mellom beboerne og de ansatte kan jeg også trekke inn disse fire kulturene, da kulturene spesielt handler om hvordan personalet arbeider i bofellesskapene og med beboerne. På mange måter kan jeg finne spor av flere av kulturene i alle bofellesskapene.

I bofellesskap 1 ser jeg blant annet spor av en pleie- og husmorkultur. Her viser de ansatte mye omsorg for beboerne, og de gir uttrykk for at de bryr seg, samtidig som de er en hjelpende hånd. Jeg får også inntrykk av at de ansatte kjenner beboerne veldig godt. Pleie- og husmorkulturen kjennetegnes ifølge Christensen og Nilsen (2006) med at det er fokus på husmorrollen og det å pleie hjelpetrequende mennesker. Her blir renslighet, sunnhet, praktisk orden og en tålmodig forståelse av beboernes muligheter viktig. Mine informanter i bofellesskap 1 sitter i rullestol og er derfor avhengig av mye hjelp fra personalet, derfor kan jeg se spor av pleie- og husmorkulturen. Samtidig vil jeg også si at, den andre-orienterte kulturen finnes i bofellesskap 1, nettopp fordi beboerne blir sett på som enkeltindivider med egne drømmer, ønsker og erfaringer. Den andre-orienterte kulturen, har også fokus på å gi noe av makten over til beboeren (ibid). Dette får jeg blant annet inntrykk av gjennom målet de har om å gjøre Johan mer selvstendig. Jeg har også nevnt ulike omsorgsmetodikker som personalet kan ha. I bofellesskap 1 får jeg inntrykk av at de ansatte jobber både litt hos beboerne og med beboerne. Dette fordi de ansatte har en del huslige oppgaver de må gjøre som beboerne ikke klarer selv, samtidig plasseres beboerne i sentrum av de fleste handlinger.

I bofellesskap 2, og da særlig på «bo 2», får jeg inntrykk av at det er profesjonskulturen som råder. De ansatte snakker mye om biveiledning og at det er dette de jobber med på «bo 2». Profesjonskulturen kjennetegnes ved at alt arbeid som utføres i bofellesskapet er knyttet opp mot et faglig mål, og alle handlinger som utføres skal lede mot dette målet (Christensen og Nilsen 2006). Målet i bofellesskap 2 er også selvstendighet, men det kan virke som det

handler om å ha en normal hverdag. Samtidig ser jeg spor av den andre-orienterte kulturen her også, fordi de har fokus på å gi beboerne selvbestemmelse, og å se beboerne som enkeltindivider. Når det gjelder de ulike omsorgsmetodikkene får jeg inntrykk av at de ansatte jobber mest med beboerne, fordi det er beboerne som plasseres i sentrum av alle handlinger.

I bofellesskap 3 kan jeg se spor av både pleie- og husmorkulturen, profesjonskulturen og den andre-orienterte kulturen. Hvilken kultur som gjelder avhenger av beboernes hjelpebehov. Hos de med størst hjelpebehov, kan jeg se spor av en pleie- og husmorkultur, og hos de som klarer mer selv kommer profesjonskulturen tydeligere fram. Likevel er det den andre-orienterte kulturen som gjelder i størst grad. I bofellesskap 3 er det på samme måte som i bofellesskap 1 og 2, fokus på beboerne som enkeltindivider med egne ønsker og erfaringer, samt fokus på å gjøre beboerne mest mulig selvstendig, og gi de mest mulig selvbestemmelse. Her plasseres også beboerne i sentrum for alle handlinger og derfor jobber de ansatte med beboerne.

Som jeg har diskutert tidligere finner jeg noen institusjonelle trekk ved alle tre bofellesskapene, som handler om strukturering av hverdagen etter regler og rutiner. Det er dette som, ifølge Christensen og Nilsen (2006), kjennetegner institusjonskulturen, og derfor kan man også si at i alle de tre bofellesskapene jeg har besøkt finnes det spor av en institusjonskultur. Reglene og rutinene i en institusjonskultur er basert på hva som er mest effektivt for personalet, dette er noe jeg kan kjenne igjen i disse tre bofellesskapene, hvor det også fortelles om for lite ressurser og et ønske om flere ansatte på jobb. I de tre bofellesskapene jeg har besøkt kan jeg se flere situasjoner hvor de ansatte strukturerer beboernes hverdag, dette handler særlig om huslige oppgaver som matlaging og vasking. Derfor mener jeg at det også finnes spor av en institusjonskultur i de tre bofellesskapene, og i måten personalet arbeider på.

Oppsummering

For å oppsummere kan man si at forholdet mellom beboerne og de ansatte bygger på en samhandling dem imellom. Denne samhandlingen bærer preg av at personalet har respekt for beboernes individualitet og selvstendighet, og at det skapes gode relasjoner og trygghet. Personalet har hele tiden en profesjonell rolle i denne samhandlingen, og det er de som jobber for å skape den gode relasjonen med beboerne. Ved flere anledninger oppfatter jeg at beboerne ser på personalet som venner, dette vil jeg si er et enveis vennskap. Personalet bryr seg om beboerne og viser omsorg, noe som lett kan oppfattes som vennskapelige handlinger

av beboerne, men dette går ikke nødvendigvis andre veien. Vennskap handler om noe som er gjensidig fra begge parter, og i forholdet mellom beboer og ansatte har den ansatte en profesjonell rolle, og de ansatte vil derfor naturligvis ikke oppleve samme omsorgen tilbake. På en annen side kan det tenkes at et slikt enveis vennskap er nødvendig for en god relasjon mellom beboere og ansatte, og for at beboerne skal føle seg trygge på personalet. Om dette er tilfellet, kan det tenkes at et slikt vennskap også gjør arbeidet til personalet enklere. Jeg finner, på en annen side, at ingen av beboeren sier noe negativt om noen av de ansatte i deres bofellesskap. Først og fremst tenker jeg at dette er veldig positivt, men dette kan også være et tegn på at beboerne ikke tørr og si noe negativt om de ansatte. Dette kan handle om at de ikke føler det er rom for å klage, at de er redd det skal gå utover dem selv hvis de gjør det, eller at de tenker at det ikke blir noe bedre uansett. På en annen side kan det også handle om at de ikke kjenner meg godt nok til at de vil si noe om dette.

Forholdet mellom beboerne og de ansatte handler også om hvor mye hjelp beboerne får. Dette avhenger, slik jeg kan se, både av beboerens eget hjelpebehov, de andre beboernes hjelpebehov, og hvor mange beboere den enkelte ansatte har ansvar for. Beboerne som har minst hjelpebehov, er også de som får minst hjelp. I tillegg hvis de ansatte har mange beboere de skal hjelpe, blir det mindre tid på hver enkelt. Når det gjelder makt, kan jeg ikke se at det blir utøvd noe fysisk makt overfor beboerne, men det er personalet som i kraft av sin profesjonelle rolle som sitter på makten. Nettopp fordi de har mulighet til å utøve makt, om de vil det. Dette kan tenkes at påvirker beboerne i deres valg i hverdagen.

I forhold til bofellesskap som kultur ser jeg som sagt spor av flere av kulturene i alle tre bofellesskapene. Disse kulturene handler spesielt om hvordan personalet arbeider, og om deres holdninger og verdier til beboerne og bofellesskapene. Derfor kan man si at det også handler om forholdet mellom beboerne og de ansatte. Det som er positivt her, er at den andreorienterte kulturen finnes i alle tre bofellesskapene, hvor beboerne settes i sentrum og ses på som enkeltindivider med egne ønsker og erfaringer, og hvor selvbestemmelse er viktig. Samtidig kan jeg på bakgrunn av de institusjonelle trekkene jeg finner, si at det også finnes en institusjonskultur i alle tre bofellesskapene. Hvor regler og rutiner er tilpasset hva som er mest effektivt for personalet. Dette vil jeg si er mer negativt. I tillegg finner jeg spor av pleie- og husmorkulturen og profesjonskulturen. Dette kan det se ut som handler om hvor stort hjelpebehovet til beboerne er. Der hvor beboerne er mest hjelpetrengende finner jeg spor av pleie- og husmorkulturen, og der hvor beboerne klare seg mer på egenhånd finner jeg spor av profesjonskulturen.

5.3.6 Hva syns beboerne kunne vært bedre med hensyn til bosituasjonen?

Flere av beboerne nevner noe de syns kunne vært bedre der de bor, og det er spesielt to ting som går igjen i alle tre bofellesskapene. Dette handler om at de ønsker flere ansatte, flere ressurser, og muligheten til å gjøre flere aktiviteter, gjerne hver for seg. Hvor mange ansatte som er på jobb i de ulike bofellesskapene på kveldstid varierer fra tre til seks, avhengig av størrelsen på bofellesskapet. Men dette er langt fra så mange ansatte, at det er en ansatt til hver beboer. I bofellesskap 3 forteller en ansatt meg, at i helgene er det ofte bare to ansatte på jobb. Dette er et bofellesskap med 7 beboere, og jeg kan derfor lett se for meg at noen av beboerne blir sittende mer alene enn andre. I tillegg vil jeg tro at dette er en stressende situasjon for de ansatte. Johan og Olav i bofellesskap 1, er opptatt av at det er for lite ressurser i bofellesskapet. De sier at dette fører til at beboerne ikke kan gjøre ting hver for seg på fritiden. Olav forteller også at de kun har rett på en aktivitet utenfor bofellesskapet i uka. Han syns en aktivitet er for lite, og sier «en aktivitet i uka, hvor vanlig er det?». Med rett til bare en aktivitet i uka, kan dette føre til at beboerne blir sittende mye hjemme fordi de ikke kommer seg noen steder. Eller det kan bety at de er avhengig av at foreldrene deres har mulighet til å være med dem. På et av informasjonsmøtene forteller også en mor at hun syns det er altfor lite ressurser i bofellesskapet til at beboerne kan få gjøre det de trenger å gjøre, har lyst til å gjøre, eller gjøre det samme som andre ungdommer gjør. Dette samsvarer med det Eide og Breimo (2013) finner i sin studie, hvor de ser en tendens til at vaktordningene legger begrensninger på hva slags sosiale aktiviteter beboerne kan delta i. I bofellesskap 3 kan det også se ut til at vaktordningene legger en begrensning i hvor mye tid personalet har til beboerne. En av beboerne her sier at hun savner mer personaltid. Hun ønsker at personalet skal ha tid til å snakke med henne når hun ønsker å snakke med dem. Videre sier hun at når personalet faktisk har tid, er det ikke sikkert at hun har lyst til å snakke.

Mikkel som også bor i bofellesskap 3 ønsker seg flere ansatte. Han sier at «vi er jo en gjeng med ungdommer, vi er ikke en gjeng med mumier heller, som bare ligger der. Vi er en gjeng med ungdommer som liker at det skjer ting». Han synes det spesielt blir stille i helgene, da det er få ansatte på jobb, og de må enten gjøre aktiviteter mange av beboerne sammen, eller være i boligen. Han forteller at det blir mye av at han sitter og ser på tv i helgene, men at han ønsker at det skal skje mer. «Det er jo godt å slappe av litt også, men ikke hele helgen» sier han. Dette er noe av det samme som Saur og Johansen (2012) finner i sin studie. Her var det særlig et punkt som gikk igjen når beboerne ble spurt om hva som kunne vært annerledes, og dette var at de ønsket mer aktivitetstilbud, spesielt i helgene. De fleste informantene her hadde

faste aktivitetstilbud i ukedagene, men det kunne fort bli kjedelig i helgene, og de ville ha mer aktivisering på kveldene. Når jeg spør Mikkel om hva som kunne gjort dette bedre, forteller han at han ønsker seg en gjeng som kan møtes og for eksempel gå på kino sammen. En gjeng med venner som ikke bor i bofellesskapet, litt sånn som gutteklubben sier han. Jeg får vite at han har støttekontakt tre ganger i måneden, men han synes dette er for lite. Jeg spør også om han gjør ting, for eksempel kino, med de andre han bor sammen med. Han sier at de gjør det noen ganger, men at det ikke blir det samme. Mikkel snakker også en del om at kommunen har dårlig råd, og at det er mye innsparinger i kommunen. Han synes det er dumt at dette skal gå utover «sånne som han». «Politikerne må løfte hode og se litt på oss også, på hvordan vi har det» sier han.

I bofellesskap 2 forteller Iselin meg at hun gjerne vil pusse opp leiligheten sin, «det ser ikke ut her» sier hun. Men hun forteller at kommunen sier at hun ikke kan pusse opp, og at hun ikke har råd til å pusse opp på grunn av innstrammingene i kommunen. Hun sier at disse innstrammingene går utover hennes økonomi, og at hun får dårlig råd, fordi husleien har blitt høyere. Marie, som bor i den lille leiligheten i bofellesskap 2, synes leiligheten hennes er litt for liten, hun kaller den for rommet sitt. Hun synes spesielt at det er dumt at det ikke er plass til å ha besøk eller overnattingsgjester der. Dette vil jeg si er eksempler på hvordan beboernes bosituasjon reguleres av andre.

Oppsummering

Jeg sier tidligere at et institusjonelt trekk ved bofellesskapene er at personalet strukturerer hverdagen til beboerne etter sin arbeidstid. Beboerne virker å være svært klare på hva de mener kunne gjort situasjonen deres bedre, nemlig flere ansatte. Kanskje hadde det ikke vært samme behov for å tilrettelegge hverdagen til beboerne etter personalets arbeidstid, om de hadde vært flere ansatte på jobb om gangen. Ønsket om flere aktiviteter kunne også blitt oppfylt, om det hadde vært flere ansatte på jobb. Da hadde man ikke trengt å gjøre aktiviteter mange sammen, og det kunne vært rom for å gjøre spontane aktiviteter. Kittelsaa og Tøssebro (2011) hevder at personalsituasjonen begrenser deltakelse i fritidsaktiviteter hos beboerne i de store bofellesskapene. På den måten blir personalressursene et hinder for en mer aktiv fritid. Flere av mine informanter ønsker nettopp en mer aktiv fritid, og nevner at de synes ressursene i bofellesskapet er for dårlig.

6.0 Avslutning og konklusjon

Målet med HVPU reformen var at institusjonsomsorgen skulle avvikles, institusjonene skulle fraflyttes og mennesker med utviklingshemming skulle få et eget hjem. Med et hjem mente de ansvarlige for reformen en fullverdig bolig i et vanlig bomiljø, og etter hvert vokste bofellesskapene fram (Husbankens rundskriv HB-1255 1993). Bofellesskap har, sammen med samlokaliserte boliger, vært den dominerende boformen for personer med hjelpebehov helt siden institusjonsavviklingen (Kittelsaa og Tøssebro 2011). På mange måter vil jeg si at institusjonsomsorgen er avviklet og mennesker med utviklingshemming har fått egne hjem. Alle mine informanter har egne leiligheter, og alle utenom en av dem har leiligheter på minst 40 kvm. Denne boformen er likevel særpreget og ligner ikke på måten andre mennesker bor. Utviklingshemmede bor derfor i liten grad som folk flest. I tillegg finner jeg flere institusjonelle trekk både ved den fysiske utformingen av bofellesskapene og i hverdagslivet til mine informanter. Så hvordan er det da for voksne utviklingshemmede å bo i store bofellesskap i dag?

Mine funn tyder på at det finnes mange regler og rutiner i bofellesskapene som beboerne må forholde seg til. Disse reglene og rutinene strukturer hverdagen til beboerne, og dette er regler og rutiner som stort sett er bestemt av personalet. Ifølge Saur og Johansen (2012) vil behovet for rutiner og regler bli større når størrelsen på bofellesskapet øker. Mine informanter bor i store bofellesskap med totalt 7, 8 og 13 beboere, og det kan derfor være naturlig å tro at grunnen til at de har såpass mange regler og rutiner, er fordi personalet har flere beboere de skal hjelpe, og er avhengig av disse rutinene for å få arbeidsdagen til å gå rundt. Eksempler som jeg finner på slike regler og rutiner er at flere av beboerne har en fast dag i uka til vasking av leilighet og klær. De har også faste rutiner rundt måltider som middagsplaner, faste dager for fellesmiddag og de har en fast dag som de skal handle på butikken. I tillegg har de faste dager for ulike aktiviteter eller andre gjøremål. Christensen og Nilsen (2006) er opptatt av at slike rutiner i hverdagen for de fleste er noe som er privat, men i et bofellesskap blir det skapt offentlige rammer rundt dette for at det skal passe inn i de ansattes arbeidsdag. Disse offentlige rammene påvirker beboernes hverdag og er med på å institusjonalisere bofellesskapene.

Alle mine informanter opplever også forhold hvor de ikke kan bestemme selv. Samtidig har de store friheter i hverdagslivet og kan stort sett gjøre det de vil når de er hjemme. De områdene jeg finner at beboerne har størst grad av selvbestemmelse handler om små

hverdagshendelser, og det som fremmer deres selvbestemmelse er blant annet hvor mye de ansatte legger opp til at beboerne kan bestemme selv. I tillegg har beboernes hjelpebehov noe å si, hvor de med minst hjelpebehov også har størst selvbestemmelse. Det utføres mye godt omsorgsarbeid i de bofellesskapene jeg har besøkt, hvor det fokuseres på selvbestemmelse og selvstendighet. Samtidig må personalet hjelpe beboerne til å oppnå mest mulig selvstendighet, og til å ta egne valg. Dette kan, ifølge Sandvin m.fl. (1998), føre til at det egentlig er de ansatte som bestemmer, og at beboerne tar avgjørelser basert på personalets premisser og ut i fra de reglene som gjelder i bofellesskapet. Flere av beboerne i de tre bofellesskapene jeg har besøkt forteller meg at de bestemmer selv, likevel observerer jeg flere situasjoner hvor personalets innvirkning er ganske stor. Det jeg finner at spesielt hemmer beboernes selvbestemmelse handler om regler og rutiner, personalets og foreldrenes innblanding, og ressurser i bofellesskapet. Ressurser handler spesielt om antall ansatte som er på jobb. Få ansatte på jobb ser ut til å virke hemmende på selvbestemmelse, fordi de ansatte da får mindre tid til hver enkelt beboer.

I et stort bofellesskap får beboerne flere medbeboere de må forholde seg til. Ingen av mine informanter har selv fått bestemme hvem de skal bo sammen med, og kjente ikke alle de andre beboerne før de flyttet inn. Likevel forteller flere om venner de har i bofellesskapet, og jeg får inntrykk av at det finnes en kultur hvor alle kjenner alle. Beboerne viser også en forbausende respekt og toleranse for hverandre, hvor det er ingen som klager eller viser synlig irritasjon overfor medbeboere. Beboernes liv i store bofellesskap bærer altså preg av at de må leve sammen med andre mennesker som de ikke har valgt selv, og jo større bofellesskapet er jo flere slike påtvungne medbeboere.

Beboerne har i tillegg til medbeboere også mange ulike ansatte og forholde seg til. De ansatte jobber i turnus og har som regel flere beboere per vakt de har ansvar for. Etter å ha vært på besøk i disse tre bofellesskapene er mitt inntrykk at alle mine informanter har et godt forhold til de ansatte. På mange måter fungerer de ansatte både som en venn og samtalepartner, i tillegg til å være en som hjelper beboerne med stell, måltider, vasking, forflytning, og andre aktiviteter og gjøremål. I denne relasjonen er beboerne avhengig av de ansattes hjelp, og de ansatte har dermed makt overfor beboerne i kraft av sin profesjonelle rolle. Denne makten bygger bant annet på forholdet mellom beboernes selvbestemmelse og personalets inngrep (Skau 2003). Personalet har hele tiden en profesjonell rolle i samhandlingen med beboerne og de jobber for å skape en god relasjon med beboerne. Personalet viser i tillegg respekt for

beboernes individualitet og selvstendighet, og jeg får inntrykk av at beboerne er trygge på personalet.

Så hva synes beboerne kunne vært annerledes med hensyn til sin bosituasjon? Flere av mine informanter ønsker flere ansatte og mer ressurser til bofellesskapet, og de ønsker å kunne gjøre flere aktiviteter på fritiden, gjerne hver for seg. På grunn av for få ansatte forteller flere av informantene mine at de ikke har mulighet til å delta på fritidsaktiviteter, eller ikke kan gjøre spontane aktiviteter på kveldstid eller i helgene. Dette fører til at de blir sittende mer hjemme hos seg selv, uten noe mulighet til å dra ut, eller de må gjøre aktiviteter sammen med mange av de andre beboerne. Kittelsaa og Tøssebro (2011) hevder at personalsituasjonen begrenser deltakelse i fritidsaktiviteter hos beboerne i store bofellesskapene. På den måten blir personalressursene et hinder for en mer aktiv fritid. Dette stemmer overens med det mine informanter forteller.

I 2013 ratifiserte Norge konvensjonen for rettigheter for personer med nedsatt funksjonsevne. Denne konvensjonen skal sikre funksjonshemmedes rett til den samme adgangen til samfunnslivet som funksjonsfriske mennesker. Konvensjonen legger vekt på at mennesker med nedsatt funksjonsevne skal ses som individuelle og selvstendige mennesker med rett til å treffe egne valg. Med retten til et selvstendig liv, skal de også ha rett til å være en del av samfunnet på samme måte som andre, ved for eksempel å kunne velge bosted og hvor og med hvem de skal bo, slik at de ikke må bo i en bestemt boform (Barne- og Likestillingsdepartementet 2008). Det kan se ut som at vi fortsatt har en lang vei å gå med tanke på å gi personer med nedsatt funksjonsevne større valgfrihet når det gjelder valg av bosted og hvem de skal bo sammen med. Jeg får ikke inntrykk av at mine informanter har valgt bosted selv, og ingen kan fortelle at de har valgt selv hvem de skulle bo sammen med. Likevel kan de se ut som at noen hensyn er tatt, da flere forteller at de kjente noen av beboerne før de flyttet inn.

Konvensjonen for rettigheter for mennesker med nedsatt funksjonsevne sier også at mennesker med nedsatt funksjonsevne skal ha tilgang til den hjelpen de trenger i eget hjem, også når det gjelder den personlige bistanden som er nødvendig for å kunne bo og være inkludert i samfunnet, og for å forhindre isolasjon eller segregering fra samfunnet (Barne- og Likestillingsdepartementet 2008). Mine funn tyder på at beboerne får den hjelpen de trenger i sine egne hjem, men når det gjelder den hjelpen de trenger for å kunne være inkludert i samfunnet, vil jeg si at mye mangler. Mine informanter uttrykker et ønske om å kunne gjøre flere aktiviteter utenfor bofellesskapet, og å kunne bevege seg ut uten at flere av de andre

beboerne må være med. Konvensjonen vil hindre isolasjon og segregering fra samfunnet, men det er vel nettopp dette som skjer når beboerne blir sittende i sine leiligheter uten mulighet til å komme seg ut, fordi det er for få ansatte på jobb.

På mange måter vil jeg si at det er de institusjonelle trekkene ved bofellesskapene som skaper denne isolasjonen og segregeringen fra samfunnet. Reglene og rutinen som finnes hindrer beboerne i å delta fullt ut i samfunnslivet, slik som de gjerne ønsker. Hjelpen som beboerne får i sitt eget hjem er helt klart tilrettelagt for den enkelte beboer, det samme gjelder jobb og dagaktivitet og de tilrettelagte fritidsaktivitetene. Når det derimot gjelder muligheten beboerne har til spontane aktiviteter som for dem har en egenverdi, hindres disse av regler og rutiner, og ressursene i bofellesskapet. Derfor er ikke dette tilrettelagt ut fra den enkelte beboers ønsker eller behov. Det at beboerne blir sittende hjemme på kveldstid eller i helgene, eller kun har mulighet til å delta i fellesaktiviteter med de andre beboerne, kan tenkes at hindrer deres personlige utvikling. Selvbestemmelse er en viktig faktor for personlig utvikling og når det gjelder hva som hindrer beboernes selvbestemmelse handler dette også om de institusjonelle trekkene.

På en side vil jeg si at mine informanter godtar sin situasjon og finner seg i de reglene og rutinen som finnes i bofellesskapene. Det er for eksempel ikke sikkert at de institusjonelle trekkene jeg finner oppfattes som negativt av beboerne. På en annen side finner jeg også at beboerne gjør motstand. Beboerne sier tydelig ifra om hva de ikke er fornøyde med og som de skulle ønske at var annerledes. På den måten gjør de til en viss grad motstand mot den situasjonen de er blitt satt til å leve i. Dette kan også ses som en motmakt fra beboerne, hvor beboerne har blitt bevisst sin egen situasjon og mulighet til å si ifra om hva de ønsker. Beboerne er på denne måten blitt i stand til å utøve egen makt, noe som er en viktig del av empowermentstenkingen (Andersen m.fl. 2000). Et annet eksempel på at beboerne viser motstand eller motmakt er når flere av mine informanter forteller at de liker best å være i sine egne leiligheter, når de er i bofellesskapet. Jeg observerer også dette når jeg er på besøk. De fleste av beboerne velger nettopp å være i leilighetene sine på kveldstid. Dette kan tolkes som en form for motmakt, hvor beboerne viser, ved sine handlinger, at de tar avstand fra bofellesskapets fellesskap, og denne måten og bo på.

Et vesentlig spørsmål jeg har stilt meg er, hvorvidt store bofellesskap er til det beste for de som bor der? Mye kan tyde på at når det bygges store bofellesskap er det ikke hensynet til beboerne som veier tyngst, men fordi jeg ikke har gjort en sammenligningsstudie av store og små bofellesskap har jeg ikke grunnlag for å si at små bofellesskap er bedre enn store. Dette

kunne vært både interessant og nyttig og studert videre. Denne oppgaven undersøker hvordan det er å bo i store bofellesskap, og det som helt klart blir tydelig, er hvordan bosituasjonen gjør mine informanter annerledes. På den ene siden trenger de den hjelpen de får, på den andre siden ønsker de å leve et vanlig liv. Mine informanter er unge mennesker og om man sammenligner dem med andre unge mennesker så er de annerledes, og de lever et annerledes liv. Det som særlig gjør dem annerledes, er at de lever et liv som er regulert av andre. Konvensjonen for rettigheter for personer med nedsatt funksjonsevne legger vekt på at mennesker med nedsatt funksjonsevne skal ses som selvstendige mennesker, med rett til å være en del av samfunnet på samme måte som andre (Barne- og Likestillingsdepartementet 2008). Det som gjør beboerne annerledes er nettopp også det som gjør at de ikke er en del av samfunnslivet på samme måte som andre. Mine informanter bor i store bofellesskap, og jo flere medbeboere, ansatte og regler og rutiner de må forholde seg til, jo mer annerledes er deres liv.

7.0 Kilder

Andersen, M. L. Brok, P. N. & Mathisen, H. (2000). *Empowerment på dansk*. Fredrikshavn: Dafolo Forlag

Andreassen, T. A. (2005). *Brukermedvirkning i helsetjenesten. Arbeid i brukerutvalg og andre medvirkningsprosesser*. Oslo: Gyldendal Akademisk

Andreassen, T. A. (2009). *Brukermedvirkning i Nav. Når velferdsforvaltningen og brukerorganisasjonene skal jobbe sammen*. Oslo: Gyldendal akademisk

Askheim, O. P. (2003). *Fra normalisering til empowerment. Ideologier og praksis i arbeid med funksjonshemmede*. Oslo: Gyldendal akademisk

Askheim, O. P. (2007). Empowerment- ulike tilnærminger. I O. P. Askheim & B. Starrin (red.) *Empowerment i teori og praksis*, s. 21 – 33. Oslo: Gyldendal akademisk

Barne- og Likestillingsdepartementet (2008). Konvensjonen om rettigheter for personer med nedsatt funksjonsevne. Norsk oversettelse. Hentet fra: <http://www.fn.no/FN-informasjon/Avtaler/Menneskerettigheter/FNs-konvensjon-om-rettighetene-til-personer-med-nedsatt-funksjonsevne> Lest: 07.04.16

Barron, K. (1999). Ethics in qualitative social research on marginalized groups. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 1:1, 38-49. DOI: 10.1080/15017419909510736

Blomberg, W. (2002). *Galskapens hus. Internering og utskilling i Norge 1550 – 1850*. Oslo: Universitetsforlaget

Bollingmo, L. Ellingsen, K. E & Selboe, A. (2005). Perspektiver på selvbestemmelse. I A. Selboe, L. Bollingmo & K. E. Ellingsen (red.) *Selvbestemmelse for tjenestenytere*, s. 17 – 39. Oslo: Gyldendal akademisk

Cameron, L. & Murphy, J. (2006). Obtaining consent to participate in research: the issues involved in including people with a range of learning and communication disabilities. *British Journal of Learning Disabilities*. 35:2, 113 – 120, DOI: 10.1111/j.1468-3156.2006.00404.x

Christensen, K. & Nilsen, E. (2006). *Omsorg for de annerledes svake. Et overvåket hverdagsliv*. Oslo: Gyldendal akademisk

- Dahlen, W. N. (2007). Retten til selvbestemmelse. I K. E. Ellingsen (red.) *Selvbestemmelse. Egen og andres valg og verdier*, s. 143 - 159 Oslo: Universitetsforlaget
- Dalland, O. (2007). *Metode og oppgaveskriving for studenter*. Oslo: Gyldendal akademisk
- Eide, A. K. & Breimo, J. P. (2013). *Når livsløp veves sammen med administrative tilfeldigheter. En studie av boligløsninger for mennesker med utviklingshemming*. Bodø: Nordlands forskning
- Ellingsen, K. E. (2005). Selvbestemmelse og brukermedvirkning. I A. Selboe, L. Bollingmo, & K. E. Ellingsen (red.) *Selvbestemmelse for tjenestenytere*, s. 39 - 71. Oslo: Gyldendal akademisk
- Ellingsen, K. E. (2007). Hvem sine valg og verdier? I K. E. Ellingsen (red.) *Selvbestemmelse. Egen og andres valg og verdier*, s. 25 - 39 Oslo: Universitetsforlaget
- Ellingsen, K. E. (2010). Begrensninger og forskningsmetodiske kneiker. I R. G. Gjørum (red.) *Usedvanlig kvalitativ forskning. Metodologiske utfordringer når informanter har utviklingshemming*, s. 209 - 238. Oslo: Universitetsforlaget
- Ellingsen, K. E. (2015). *Utviklingshemmede*. De nasjonale forskningsetiske komiteene. Hentet 03.03.16, fra <https://www.etikkom.no/FBIB/Temaer/Forskning-pa-bestemte-grupper/Utviklingshemmede/>. Lest 03.03.15
- Ellingsen, K. E. & Gjørum, R. K. (2010). En ny verden for deg: fra historikk frem til fremtidsvisjoner. I R. G. Gjørum (red.) *Usedvanlig kvalitativ forskning. Metodologiske utfordringer når informanter har utviklingshemming*, s. 17 - 30. Oslo: Universitetsforlaget
- Ellingsen, K. E. & Kittelsaa, A. M. (2010). Å velge det trygge. *Utviklingshemmede og selvbestemmelse. Fontene forskning*. 2, s. 4 - 16
- Fangen, K. (2005). *Deltagande observation*. Malmø: Daleke Grafiska AB
- Folkestad, H. (2003). *Institusjonalisert hverdagsliv. En studie av samhandling mellom personer og beboere i bofellesskap for personer med utviklingshemming*. Avhandling for dr. polit. Graden. Bergen: Det Samfunnsvitenskapelige fakultet
- Gjørum, R. G. (2010). Usedvanlige informanter gir særegne narrativer. Metaforisk teksttolkning og beskrivelsen av opplevelse. I R. G. Gjørum (red.) *Usedvanlig kvalitativ*

forskning. Metodologiske utfordringer når informanter har utviklingshemming, s. 138 - 160.

Oslo: Universitetsforlaget

Goffman, E. (1993). *Anstalt og menneske*. Danmark: Special – Trykkeriet Viborg a-s

Grue, L. & Rua, M. (2013). *To skritt foran. Om funksjonshemming, oppvekst og mestring*.

Oslo: Gyldendal akademisk

Guneriussen, W. (2010). Samtale, språkhandling og sosialt liv. Intervjuer – en begrenset kilde til kunnskap? I R. G. Gjørnum (red.) *Usedvanlig kvalitativ forskning. Metodologiske utfordringer når informanter har utviklingshemming*, s. 34 - 52. Oslo: Universitetsforlaget

Hansen, I. L. S. & Grødem, A. S. (2012). *Samlokaliserte boliger og store bofellesskap.*

Perspektiver og erfaringer i kommunene. Oslo: Fafo rapport 2012/48

Howe, A. Høium, K. Kvernmo, G. & Knutsen, R. I. (2005). *Studenten som forsker i utdanning og yrke. Vitenskapelig tenkning og metodebruk*. (red.) Lillestrøm: Høgskolen i Akershus

Hummelvoll, J. K. (2008). Etske problemstillinger i handlingsorientert forsknings samarbeid med mennesker med psykiske problemer og funksjonshindringer. *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*. 5(2), s. 131 – 142.

Husbankens rundskriv HB – 1255 (1993) *Boliger for mennesker med psykisk utviklingshemming*.

Jensen, A. G. (2012). Brukermedvirkning – hva er så det? I A. G. Jensen & I. M. Tronvoll (red.) *Brukermedvirkning. Likeverd og anerkjennelse*, s. 42 – 51. Oslo: Universitetsforlaget

Kalman, H & Lövgren, V. (2012). Etik i forskning och etiske dilemman. En introduktion. I H. Kalman & V. Lövgren (red.) *Etske dilemman. Forskningsdeltagande, samtycke och utsatthet*. 1, s. 7-23. Malmö: Gleerups Utbildning AB

Kittelsaa, A. (2010). En dobbel utfordring – å intervjuje unge med utviklingshemmede. I R. G. Gjørnum (red.) *Usedvanlig kvalitativ forskning. Metodologiske utfordringer når informanter har utviklingshemming*, s. 162 - 190. Oslo: Universitetsforlaget

Kittelsaa, A. M. (2011). *Vanlig eller utviklingshemmet? Selvførståelse og andres forståelser*. Bergen: Fagbokforlaget

- Kittelsaa, A. & Tøssebro, J. (2011). *Store bofellesskap for personer med utviklingshemming. Noen konsekvenser*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning AS
- Kittelsaa, A. & Tøssebro, J. (2013). *Kommunal praksis og personer med utviklingshemming. Policy på områdene sysselsetting og bolig*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning AS
- Kvale, S. (2001). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Lorentzen, P. (2007). Selvbestemmelse i et psykologisk perspektiv. I K. E. Ellingsen (red.) *Selvbestemmelse. Egen og andres valg og verdier*, s. 93 – 115 Oslo: Universitetsforlaget
- Luteberget, L. Folkmann, A. K. & Gjermestad, A. (2012.) *Evaluering av drift og utforming av bofellesskapet Hanemyrveien 1*. Oslo: Diakonhjemmet høyskole
- Malterud, K. (2011). *Kvalitative metoder i medisinsk forskning. En innføring*. Oslo: Universitetsforlaget
- Nirje, B. (2003). *Normaliseringsprincippet*. Sverige: Studentlitteratur
- Norsk forbund for utviklingshemmede (udatert) *Om utviklingshemming*. Hentet fra: <http://www.nfunorge.org/no/Om-utviklingshemning/> Lest: 28.08.15
- NSD: Må prosjektet meldes? (udatert) Hentet fra: <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/> Lest: 15.03.16
- NTNU Samfunnsforskning (2014). *Når hjemmet blir arbeidsplass*. Prosjektskisse
- Olin, E. & Jansson, B. R. (2008). Gruppobostadens gemensamhetsrymme – en tummelplats för olika trender och traditioner. I J. Paulsson & B. R. Jansson (red.) *Boende och sociala sammanhang – för människor med funktionshinder*, s. 149 – 166. Malmö: Studentlitteratur
- Postholm, M. B. (2010). *Kvalitativ metode. En innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kausstudier*. Oslo: Universitetsforlaget
- Rise, M. K. B. & Ellingsen, L. (2016). *Nybygd bofellesskap i Trondheim*. Adresseavisen. Lest 12.01.2016

Rønning, R. (2007). Brukermedvirkning og empowerment – gammel vin på nye flasker? I O. P. Askheim & B. Starrin (red.) *Empowerment i teori og praksis*, s. 34 – 46. Oslo: Gyldendal akademisk

Sandvin, J. Söder, M, Lichtwarck, W. & Magnussen, T. (1998). *Normaliseringsarbeid og ambivalens. Bofellesskap som omsorgsarena*. Oslo: Universitetsforlaget.

Saur, E. & Johansen O. (2012). "Er det nå så lurt å samle så mange som trenger hjelp på den samme plassen". *Trygghet, sikkerhet og organisering av to samlokaliserte bofellesskap*. Rapport nr. 83 Steinkjer: Høgskolen i Nord – Trøndelag

Siverts, B. I. & Sveaass, N. (1986) *Store lille verden. Om barnehagens hjelp til barn som ikke lærer og trives som de andre*. Oslo: Gyldendal akademisk

Skau, G. M. (2003). *Mellom makt og hjelp. Om det flertydige forholdet mellom klient og hjelper*. Oslo: Universitetsforlaget.

Skirbekk, S. (2015). *Institusjon*. Store norske leksikon. Hentet fra: <https://snl.no/institusjon>. Lest: 16.03.16

Skjefstad, N. (2012). Brukermedvirkning sett i et anerkjennelsesteoretisk perspektiv. I A. G. Jensen & I. M. Tronvoll (red.) *Brukermedvirkning. Likeverd og anerkjennelse*, s. 54 – 67. Oslo: Universitetsforlaget

Sundet, M. (2010). Noen metodisk dilemmaer. Bruk av deltakende observasjon i studier av mennesker med utviklingshemming. I R. G. Gjørum (red.) *Usedvanlig kvalitativ forskning. Metodologiske utfordringer når informanter har utviklingshemming*, s.123 - 136. Oslo: Universitetsforlaget

St. meld. Nr. 67 (1986 – 1987). *Ansvar for tiltak og tenester for psykisk utviklingshemma*. Sosialdepartementet

Söderström, S. & Tøssebro, J. (2011). *Innfridde mål eller brutte visjoner. Noen hovedlinjer i utviklingen av levekår og tjenester for utviklingshemmede*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning AS

Vedlegg:

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS

NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Jan Tøssebro
NTNU Samfunnsforskning AS
Dragvoll Allé 38 B
7491 TRONDHEIM

Vår dato: 30.09.2015
Deres ref:

Vår ref: 44264 / 3 / MHM

Deres dato:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 20.08.2015. All nødvendig informasjon om prosjektet forelå i sin helhet 04.09.2015. Meldingen gjelder prosjektet:

44264	<i>Extensive services in people's home (Omfattende tjenester i andres hjem)</i>
<i>Behandlingsansvarlig</i>	<i>NTNU Samfunnsforskning AS, ved institusjonens øverste</i>
<i>leder</i>	<i>Jan Tøssebro</i>
<i>Daglig ansvarlig</i>	

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 31.12.2018, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen Katrine Utaaker Segadal

Marianne Høgetveit Myhren

Kontaktperson: Marianne Høgetveit Myhren tlf: 55 58 25 29

Vedlegg: Prosjektvurdering

Personvernombudet for forskning

Prosjektvurdering - Kommentar

Prosjektnr: 44264

BAKGRUNN OG FORMÅL

Prosjektet er en nasjonal samarbeidsstudie. NTNU Samfunnsforskning AS er behandlingsansvarlig institusjon. Personvernombudet forutsetter at ansvaret for behandlingen av personopplysninger er avklart mellom institusjonene. Vi anbefaler at det inngås en avtale som omfatter ansvarsfordeling, ansvarsstruktur, hvem som initierer prosjektet, bruk av data og eventuelt eierskap.

Formålet med prosjektet er å undersøke og utvikle faglig arbeid i tjenester for personer under 67 år som trenger omfattende tjenester i hjemmet. Prosjektet er finansiert av Norges Forskningsråd.

PROSJEKTDESIGN

Prosjektet gjennomføres som praksisforskning, og det vil også inngå bachelor-, master- og doktorgradsstudenter. Personvernombudet forutsetter at disse studentprosjektene har samme formål som praksisforskningen.

Data samles inn ved hjelp av intervju, deltakende observasjon og dokumentgjennomgang. Vi ber om at forsker i dialog med ansatte vurderer om det er nødvendig med dispensasjon fra taushetsplikten. Personvernombudet tar høyde for at det registreres sensitive personopplysninger om helseforhold.

UTVALG OG INFORMASJON

Utvalget består av personer som trenger omfattende tjenester i eget hjem (bofellesskap), ansatte, ledere, pårørende og beslutningstakere

Utvalget informeres skriftlig og muntlig om prosjektet og samtykker til deltakelse. Det foreligger fire informasjonsskriv som er tilpasset de ulike delene av utvalget. Informasjonsskrivene er i utgangspunktet godt utformet, men det må komme frem i skrivet til beboerne at pårørende vil intervjues om deres livssituasjon.

Det inkluderes personer med redusert samtykkekompetanse. Pårørende og ansatte vil vurdere samtykkekompetanse og formidle til deltakerne hva deltakelse innebærer. Siden prosjektet er langvarig vil informasjon gis flere ganger. Dersom noen av deltakerne skulle gi uttrykk for ubehag verbalt eller kroppslig, ved informasjon eller ved kontakt med prosjektgruppen, vil deltakeren bli trukket fra prosjektet.

DATASIKKERHET

Personvernombudet legger til grunn at forsker etterfølger NTNU Samfunnsforskning AS sine interne rutiner for datasikkerhet. Dersom personopplysninger skal lagres på mobile enheter, bør opplysningene krypteres tilstrekkelig.

PROSJEKTLUTT

Forventet prosjektlutt er 31.12.2018. Ifølge prosjektmeldingen skal innsamlede opplysninger da anonymiseres. Anonymisering innebærer å bearbeide datamaterialet slik at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes. Det gjøres ved å:

- slette direkte personopplysninger (som navn/koblingsnøkkel)
- slette/omskrive indirekte personopplysninger (identifiserende sammenstilling av bakgrunnsopplysninger somf.eks. bosted/arbeidssted, alder og kjønn)

Informasjonsskriv

Til beboere i x

Invitasjon til å delta i prosjektet: Når hjemmet blir arbeidsplass

Kommunen du bor i (navn) deltar i prosjektet «Når hjemmet blir arbeidsplass». Prosjektet gjennomføres av NTNU Samfunnsforskning i samarbeid med Høgskolen i Nord-Trøndelag; Høgskolen i Sør-Trøndelag og NTNU. Prosjektet er finansiert av Norges Forskningsråd og varer fra 2015 og ut 2018. I alt seks kommuner deltar; Hitra, Malvik, Trondheim, Namsos, Overhalla og Namdalseid. Hovedmålet er å utvikle i tjenestene for voksne som trenger omfattende tjenester i hjemmet. Dette kan være personer med lærevansker, utviklingshemming, fysiske funksjonsnedsettelse eller psykiske vansker. Prosjektet gjennomføres som praksisforskning. Det vil si at alle deltakende parter (beboere, ansatte og kommuner) sammen ser på hva som er utfordringer og forsøker å finne nye veier for utviklingen fremover. I prosjektet vil det også delta studenter. Mye av prosjektet vil være rettet mot de tjenestene som ytes i folks egne hjem.

Kommunen har valgt ut enkelte boliger/bofellesskap hvor prosjektet skal foregå. Blant disse er stedet hvor du bor. Vi som er forskere i prosjektet, kommer til å være til stede i boligen/bofellesskapet i perioder. Vi skal observere det som foregår, snakke med beboere og ansatte og også gjøre mer formelle intervjuer med beboere, ansatte og ledere. I tillegg vil vi intervjuer pårørende om hvordan de mener at du har det.

Som en viktig del av prosjektet, ønsker vi å intervjuer deg, enten deg alene eller i en gruppe hvor flere deltar samtidig. Siden prosjektet skal foregå over lang tid, kan det bli aktuelt med flere intervjuer. Noe av det vi ønsker å snakke med deg om, er hvordan du opplever hverdagen din, selvbestemmelse, aktiviteter mv, og om ditt syn på tjenestene du mottar. Vi vil særlig være opptatt av om det er noe du ønsker annerledes.

Med dette inviteres du til å delta i studien. Om du ønsker å delta, ber vi deg om å skrive under på vedlagte ark om samtykke. Det er frivillig å delta, og det er mulig å trekke seg når som helst underveis, uten å måtte gi noen begrunnelse. Dersom du trekker deg, vil alle data om deg bli slettet.

Alle opplysningene fra deg og de andre deltakerne vil bli behandlet konfidensielt, og ingen enkeltpersoner vil bli gjenkjent i det vi kommer til å skrive. Opplysningene anonymiseres og opptakene slettes når prosjektet avsluttes ved utgangen av 2018.

Hvis det er noe du lurer på kan du ringe x eller sende en e-post til anna.kittelsaa@samfunn.ntnu.no
Du kan også kontakte prosjektleder Jan Tøssebro på telefonnummer 73 59 17 20.

Studien er godkjent av Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste.

Med vennlig hilsen

Samtykkeerklæring:

Jeg har mottatt informasjon om studien «Når hjemmet blir arbeidsplass» og ønsker å delta i undersøkelsen

Signatur .....

Telefonnummer ..... E-post .....

Intervjuguide – beboere

Før intervjuet starter gjennomgås informasjonsskrivet som har fulgt samtykkeerklæringen. Gå gjennom prinsippene om frivillighet, retten til å trekke seg og betydningen av samtykke.

Boforhold

Hvor lenge har du bodd her?

Hvor bodde du før du flyttet hit?

Hvem bestemte at du skulle flytte hit? Fikk du bestemme selv at du skulle flytte hit?

Hva syns du om leiligheten din?

Har du valgt møblene selv?

Medbeboere

Kjenner du de andre som bor her?

Vet du hvor mange andre som bor her?

Vet du navnene på de som bor her?

Er du venner med noen av de som bor her?

Pleier du å være sammen med de andre som bor her? (I fellesrommet, i leiligheten?)

Trives du sammen med de andre? Noen du trives mindre sammen med?

Hverdagsliv

Kan du fortelle hva du gjorde i går?

Hva har du gjort i dag? Er det slik det vanligvis foregår på hverdagene?

Vasker du klærne dine selv?

Lager du mat selv? Hvor spiser du? Spiser du alene, eller sammen med de andre?

Feirer du bursdagen din her?

Kan du ha overnattingsgjester?

Er du mye på fellesrommet? Er de andre mye på fellesrommet?

Hvor vil du helst være i helgene?

Hvor jobber du?

Hva gjør du når du kommer hjem fra jobb?

Hvem er du sammen med i helgene/ på ettermiddagene?

Hjelpebehov

Hva får du hjelp til i leiligheten? (Matlaging, klesvask, renhold)

Hva klarer du selv?

Hvem er det som hjelper deg?

Trenger du at noen er med deg når du skal ut? (på butikken, gå tur osv.)

Syns du at du får den hjelpen du trenger?

Selvbestemmelse

Bestemmer du selv hva du skal gjøre i leiligheten din?

Hvem bestemmer i fellesarealet?

Kan du bestemme selv hva du skal ha på deg?

Bestemmer du selv hva du skal spise til middag?

Bestemmer du selv når du skal legge deg? Stå opp?

Bestemmer du selv hvem du skal være sammen med?

Får du bestemme når du skal få hjelp av ansatte?

Får du bestemme hva du skal ha hjelp til?

Syns du det er viktig å bestemme selv?

Er det noe du gjerne vil bestemme selv?

Hvis du ikke får bestemme selv, hvem bestemmer da? (ansatte, foreldre)

Forhold til ansatte

Kjenner du de som jobber her godt?

Vet du navnene på de som jobber her?

Er det mange forskjellige som jobber sammen med deg hver dag?

Er det noen av de ansatte du liker bedre enn de andre? Evt. Hvor lenge har den personen jobbet her?

Er det noen spesielle som hjelper deg mest?

Må du noen ganger vente på å få hjelp?

Avsluttende spørsmål

Hva er det beste med å bo her? Hva er det du liker med å bo her?

Hva er det verste med å bo her? Er det noe du ikke liker med å bo her?